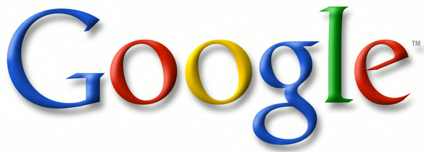

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Ital 3298.33

WIDENER

HN UJ7T $

Digitized by Google

Ital 3298.33

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

RIEČKO PITANJE.

SABORSKI GOVORI

Dra. JOSIPA PLIVERIĆA

držani dne 30. i 31. siečnja ter 5. veljače 1900.
s primjetbama i

preuzvišenog gospodina bana

DRAGUTINA grofa KHUEN-HEDERVÁRY-A

držani 6. i 21. veljače 1900.

Zagreb 1900.
Tisak kralj. zemaljske tiskare.

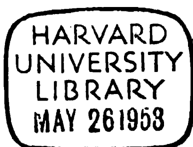
ǩko
ko
po-

Digitized by Google

Ital 3298.33

Digitized by Google

Ital 3218.33

HARVARD UNIVERSITY LIBRARY MAY 26 1958

(Postanak i sadržaj §. 66. nagode.)

I.

Visoki sabore!

Ja sam se nakanio u svom govoru osvrnuti najprije na razlaganje moga prijatelja g. zastupnika velikogoričkog, ali kako sam već prije zadao rieč velepošt. zastupniku djakovačkom, gosp. dru. Derenčinu, da ću mu odgovoriti na njegova razlaganja o Rieci, u koja je neobičnim načinom upleo i moje ime, i kako će to razlaganje nešto duže vremena potrajati, nisam bio siguran, da li ću moći jedan i drugi dio moga govora izgovoriti ovdje, t. j. da li će mi snaga moja to dopustiti, da tako dugo govorim. Za to sam preokrenuo red stvari, pa ću se najprije odazvati svome obećanju tim više, što su sva gospoda s one strane u svojih govorih, osim g. dra. Amruša, to pitanje riečko u većoj ili manjoj mjeri razpravljali, i tako premda će se moje razlaganje kretati po-

Digitized by Google

glavito oko izvoda i razlaganja dra. Derenčina, ipak će naći u njem i druga gospoda točaka, u kojih se moj govor i njih tiče, i tako ću udovoljiti parlamentarnom običaju, da se obazrem na govore predjašnjih govornika.

Čini se, da je u novije ili bolje reći u najnovije vrieme riečko pitanje najnovije sredstvo u taktici naše opozicije, jer ga svakom sgodom iztiče i to na način, kao da je ta stvar prešna, t. j. o kojoj se baš radi da bude riešena, pa da Hrvatska zauzme u tom pitanju svoju poziciju. Kad je povodom Bresztyenszkovog govora o izboru dvaju zastupnika na Rieci g. dr. Derenčin razvio svoje nazore o riečkom pitanju i kad su ga svojim autoritetom pomogla gg. zastupnici Cvjetko Rubetić i dr. Žerjavić, onda je dužnost nar. stranke odgovoriti na ta razlaganja, imenito je dužnost moja, pošto je g. dr. Derenčin upleo u to pitanje moje ime načinom, koji mi se čini nesmotrenim, i kako ga nije trebao i nije smio uplesti. (Zast. dr. Derenčin: Jesam li Vas uvriedio!)

Žao mi je samo to, da se neću moći osvrnuti na oba diela ovog pitanja, te ću za sada moći razpravljati samo prvi dio, naime pitanje o postanku i znamenovanju §. 66. Drugi dio toga pitanja, t. j. o stva-

2797
1938
SVEUČ. KNJIŽNICA
ZAGREB
Digitized by Google

ranju provizorija i prakticiranju provizorija, moram ostaviti za drugiput, jer bi mi razlaganje, koje će biti i onako dugačko, bilo još dulje. Zato držim, da mi gospoda neće zamjeriti, ako se ne budem taknuo tog provizorija, a ja sam to žalim, jer će se tek iz razlaganja o provizoriju vidjeti podpuna neosnovanost tvrdnjah gosp. zastupnika dra. Derenčina, koji je sa velikom smielosti i odvažnošću uztvrdio, da se moje razlaganje protivi onom, što su svi govornici većine unionističke godine 1868. i 1870. o tom pitanju razpravljali.

Da naša slavna oporba i naše javno mnienje mnogo pazi na Rieku i riečko pitanje, to je stvar razumljiva za svakog Hrvata, koji zna, da je Rieka bila od Marije Terezije neposredno Hrvatskoj utjelovljena. Sada vidimo, da mi od toga neposrednog utjelovljenja nemamo faktične koristi.

U samoj dakle stvari nije ništa neobična i nitko nema ništa proti tomu, što se u Hrvatskoj sjećamo toga pitanja i što bi svaki Hrvat želio, da Rieka bude posve priključena, kao što je bila ili je barem imala biti spomenutom diplomom Marije Terezije. Naravno je to i zato, što svaki Hrvat zna i na sve strane se priznaje, da pitanje riečko nije ni sada definitivno riešeno.

*

Digitized by Google

Znade se, da se hrvatski sabor nije nikada nijednom obvezatnom izjavom svojom posve odrekao svakog prava na Rieku. Zato, kad mi tražimo, da se pitanje riečko rieši, onda tim ne tražimo drugo, nego što odredjuje §. 66. nagode, naime, da se definitivno uredjenje pitanja riečkog izvede sporazumom t. j. novom nagodom izmedju kraljevina Hrvatske i Ugarske na temelju i u smislu §. 66. Proti tomu ne može u načelu nitko imati ništa, ako Hrvati traže definitivno riešenje riečkog pitanja.

Naša slavna oporba misli medjutim, da je već danas došlo vrieme i da je već današnja situacija takova, da se to pitanje može, dapače, da se treba to pitanjo pokretati. I proti tomu ne može nitko imati ništa, jer je to stvar subjektivnog prosudjivanja odnošaja, okolnosti i političke situacije.

Ali kako god slavna oporba sebi svojata pravo, da izabere momenat, kad ćemo ovo pitanje rješavati, morala bi to pravo priznati i narodnoj stranci, t. j. priznati pravo, da i ona odluči, da li je nastala situacija takova, da bi se s hrvatske strane od naše stranke, moglo pokrenuti rješavanje tog pitanja sa izgledom, da će biti riešeno koli-toli povoljno u smislu našeg stanovišta i naših zahtjeva.

Digitized by Google

A narodna stranka mislim, da nije do toga uvjerenja došla, da je vrieme već sada povoljno i da je situacija prikladna za to, što sam prije spomenuo.

Jedan razlog za to je već u tom, što se narodna stranka kano većina ovoga sabora i gospoda na lievoj strani niti najmanje ne slažu u tom, kako bi se to pitanje imalo riešiti. Mi u narodnoj stranki priznajemo §. 66. i kažemo, da se imade riešiti u smislu §. 66. i mi tumačimo taj §. na drugi način, nego ga je izvolio tumačiti velepoštovani g. dr. Derenčin.

Drugi razlog doznali smo tek nedavno, zadnjih dana, t. j. doznali smo, da niti slavna oporba medju sobom nije složna, kako danas po zakonu nagodbenom stoji to pitanje. Poštovani gosp. zast. velikogorički posve lojalno i otvoreno narodnoj stranki, jer zna, da ona priznaje §. 66. nagode, jednostavno veli: „Vi na tom temelju ne možete tražiti, da Rieka bude priključena Hrvatskoj, jer taj §. 66. naročito kaže, da Rieka s kotarom sačinjavaju posebno s ugarskom krunom spojeno tielo". i zato moj velepoštovani prijatelj niti ne traži, da se Rieka priključi na temelju §. 66. nagode, nego je on oprezniji od druge gospode i poziva u pomoć točku 9. koali-

Digitized by Google

rane adrese, gdje se abstrahira od §. 66. i traži to na drugom temelju, na pravu narodnom, naravnom i državnom, ali se pod potonjim ne misli državno pravo nagodbeno, jer opozicionalna adresa ne spominje toga. (Zast. dr. Šandor Bresztyenszky: Hrvatsko drž. pravo!) To sam i ja kazao.

Na proti tomu digao se dva dana iza toga velepoštovani g. dr. Derenčin i svojom običnom odriešitošću uztvrdio i kazao, da to nije istina, pa da niti §. 66. sa sadanjim svojim tekstom nije ni najmanje okrnio naše podpuno pravo Hrvatske na Rieku, da on dapače naše izključivo pravo na Rieku jasno i glasno potvrdjuje. Za njim digao se opet g. dr. Žerjavić i pripoviedao sve one grozote, koje smo slušali godine 1881. o tom, kako je taj paragraf nastao i uztvrdio je, da on nije nikada ni sankcioniran i da ga nema. U tome ostao je veleštovani gosp. dr. Žerjavić kao pravaš dosljedan, što nije ostao velepoštovani gosp. dr. Derenčin, jer i on uz sve to, što veli, da niti sadanji §. 66. nije okrnio pravo Hrvatske na Rieku, ipak kaže, da §. 66. nije sankcioniran u sadanjem nego u prvobitnom svom tekstu.

Onda nam pripovieda velepoštovani g. dr. Derenčin u svom govoru, kako su sve dosadanje vlade koliko toliko čuvale

Digitized by Google

hrv. pravo na Rieku, dočim sadanja vlada da napušta sve naše pravo, dapače on kaže doslovno: današnja vlada po svojem izaslaniku izjavljuje „svečano, da Hrvatska prepušta uredjenje Rieke Ugarskoj — onako, kako je rekao dr. Pliverić, — da je pitanje riečko već riešeno §-om 66. nagode, a što se provizoriuma tiče, da je takodjer riešeno mandatom bezuslovnim, što ga je dobila vlada od hrv. sabora i po njemu predala upravu grada Rieke ug. ministarstvu“.

Jošte je tvrdio g. dr. Derenčin, „da je velika razlika izmedju postupka prijašnjih vlada i današnje. Ta vlada priznaje nešto, što nisu prijašnje vlade nikada priznale, nešto što nije niti većina unionistička najiskrenijeg sabora priznavala“.

Ovo su, gospodo, veoma težke osvade, i ja ću se s njimi pozabaviti kao član narodne stranke, koja stoji uz sadašnju vladu, i kao osobno napadnuti član sabora, prem bi tko mogao držati, da to nije potrebito, da to nije nuždno, jer je g. dr. Derenčin, kad je sve griehe bacio na ovu vladu i većinu, ipak dobrostivo kazao, da je čitavo „današnje stanje na Rieci posljedica pogrješke, koju je učinila unionistička stranka u saboru od g. 1868. — dakle oni isti, za koje je tvrdio, da su očuvali naše pravo na Rieku!

Digitized by Google

Ali pošto je g. dr. Derenčin, uza sve to što je ovo rekao i svi govornici za njim, kao što gg. Rubetić i dr. Žerjavić, ipak bacio težku krivnju na današnju vladu i većinu, onda nisam zadovoljan i ne mogu se zadovoljiti sa ovakvom obćenitom exkulpacijom, kako nam ju je podielio blagohotno g. dr. Derenčin.

Gosp. dr. Derenčin za svoje težke osvade pozvao se je dapače i na svjedoke i to na nikoga drugoga, nego na samog banskog locum tenensa, kasnijeg bana Levina baruna „Raucha i sve najodličnije članove tadašnje većine“, glede toga, kako je nastao i što znači §. 66.; a glede provizorija on se je opet pozvao na govore „svih zastupnika većine“ u dokaz, da su oni tražili sve autonomne poslove za Hrvatsku i „da se uprava grada Rieke glede onih poslova, koji su nagodom pridržani autonomiji ove zemlje, preda hrvatskoj vladi, a uprava zajedničkih poslova zajedničkoj vladi. To je bila intencija sabora“ — veli autoritativno g. dr. Derenčin u govoru svom od dne 19. prosinca 1899.

Ovaj pako sabor, koji je stvorio §. 66. nagode, koji je stvorio i pristao na provizorij, to je sabor, koga se običaje zvati Rauchovim saborom, sabor unionistički.

Digitized by Google

Kad se na njega poziva g. dr. Derenčin, to najprije kažem: da g. Derenčin tjera u laž svoj vlastiti organ, — a to je dokaz liepe sloge — jer taj organ je isti dan, kad je gosp. dr. Derenčin govorio, dne 19. prosinca 1899., napisao „kako je uviek bilo stanovište unionista i „Obzoraša“ pogledom na Rieku različito . . . čitava povjest riečkog pitanja svjedoči, da smo mi uviek branili hrvatsko pravo glede Rieke, a unionistička ga stranka napuštala“. Eto se vidi, kako liepa sloga vlada kod pitanja od ovakve važnosti, jer svaki od gospode kad govori, govori drugačije, a pravi organ njihov, koga oni podržavaju, desavuira svoje govornike, a govornici i pristaše desavuiraju svoj organ!

Ja ću biti slobodan, te ću one svjedoke, na koje se je pozvao g. dr. Derenčin, već danas u nekoj mjeri pozvati pred lice vis. sabora, da vidimo, što oni kažu. Njihovi izkazi zapisani su u saborskom dnevniku. A onda kad jih budem predveo, neka vis. sabor sudi meni i g. dru. Derenčinu, a isto neka sudi i prosvjetljeno mnienje patriotičkih krugova onih, koji hoće i žele objektivno suditi, neka prosude, čije je stanovište pravo: moje ili Derenčinovo.

Ja dakle neću i ne mogu postaviti

Digitized by Google

onako apodiktičnih tvrdnja, kao što gosp. dr. Derečin, jer se ja ne mogu odvažiti na to; to mogu učiniti samo ljudi, koji uživaju autoritet, koji vriede kao lumen mundi što ja nisam. Nego ja ću poslušati savjet Derenčinovog organa i nastojati, da mi bude „svaki navod historički vjeran“ i istinit. To je doduše posao malo teži, ali zato i vriedniji, nego puka tvrdnja bez dokaza.

Kad je godine 1875. u ovom visokom saboru ponovno razpravljeno o izbornoj noveli, o kojoj je g. dr. Derenčin onako ponosno govorio i u koju ćemo takodjer malo zaviriti, onda je u ovoj visokoj kući, na onoj strani, sjedio stari unionista, kanonik Stjepan Vučetić. I on je govorio o Rieci ovako, kao što neki dan g. dr. Derenčin i pozivajući se na sabor hrvatski od godine 1868. rekao da je taj sabor, respektive da je unionistička stranka očuvala i spasila Rieku Hrvatskoj. Ali je Vučetić bio mudriji i oprezniji nego gosp. dr. Derenčin, jer se on godine 1875. nije pozivao niti na §. 66. nagode, niti na zaključak o provizoriumu, nego je citirao iz spisa regnikolarne deputacije od godine 1868., ter iz adrese sabora od 26/9. godine 1868., ono mjesto, gdje sabor naglašuje neoborivo pravo kraljevina Hrvatske, Slavonije,

Digitized by Google

Dalmacije na Rieku i moli kralja, da to pravo zaštiti, a onda je kazao: „eto, vidite: „unioniste nisu Rieku izdali, nego su ju sačuvali". Kad je pako o Rieci, u istom po prilici smislu, govorio i Makanec, i tadanjoj većini, u kojoj je bio i gosp. dr. Derenčin, kazao: „eto, napuštate sve, daleko smo došli, vi ste se magjaronima narugali: izdajice! a sami magjaroni nisu tako daleko došli, kao što vi, da ustupe Rieku kao vi, da ustupe grad Rieku." I tu je iza ovih rieči napisan jedan „àh" i ja kako poznam g. dr. Derenčina, skoro bih mogao reći, da je on rekao ovaj „àh". (Smieh.)

Na taj govor ustao je jedan drugi stari unionista, šef unutarnjih posala, gosp. Jovan Živković, koga g. dr. Derenčin takodjer poziva za svjedoka — te je rekao najprije ovo: „Sbilja je vlada glede Rieke u velikom tjesnacu i neugodnom položaju", a onda napose kanoniku Vučetiću: „da će razsvjetliti situaciju, kakva je bila onda — naime g. 1868. — kakva je sada. Zahtjevalo se je onda puno toga i ja ću dopustiti, da je ona stranka, kojoj sam i ja pripadao, onda želila i zahtievala ono u istinu i po uvjerenju svojem, što je zahtievala.

„Ali će dopustiti g. predgovornik i g. dr. Makanec, da vlada i neki duh vremena

Digitized by Google

kome se nitko oteti ne može, niti se mogla oteti stranka, kojoj sam ja pripadao, te je radila u smislu nepobitnog duha vremena. Da li je u tom smislu radila, treba pogledati na čine. Današnja vlada stoji izvan svakog domašaja tih činah, a to zato, jer je Rieka eto u nagodi od god. 1868. postala „seperatum corpus Sacrae Regni Coronae adnexum“. To je pitanje ostalo viseće o kojem tri faktora odlučiti imadu ... To će svaki dopustiti, takove su okolnosti vremena, koje su jače ne samo od umnih zahtjevah pojedinacah, nego i cielog naroda, ako nije posve samostalan i snažan ... stvorio se je provizorium opet bez sudjelovanja ove stranke i vlade, mi smo to tako zatekli, mi nismo krivi! (Odobravanje). Kako taj provizorium danas izgleda, neznam, medjutim taj je provizorij stvoren, status taj odobren, a dalnjeg pitanja nema, dotle dok se ona tri faktora nesporazume te neodluči sankcija krune ... Dok stoji taj provizorij, koji se opet bez našeg sudjelovanja uzdržati ima, dotle ovako govoriti ob ovom pitanju na pamet, nemogu drugčije krstiti, nego da se hoće obćinstvo zavesti glede pravog stanja stvari“. (Živio u središtu.)

Neznam je li i g. dr. Derenčin u tom „živio“ sudjelovao, jer ne znam, gdje je

Digitized by Google

onda g. dr. Derenčin sjedio, ali znam, da je ovako g. dr. Derenčin sebe i svoju stranku dao braniti od jednog starog unioniste, a sada hoće, da sve, što se na Rieci dogadjalo i što se dogadja, naprti na ovu stranku. (Zast. dr. Derenčin: Nisam.) Vi hoćete, to sam rekao; čitao sam, što ste prije govorili u svom govoru.

Onda je zaključio Živković: „I opet kažem gg. Vučetiću i dru. Makancu, da niti mi, niti oni toga pitanja riešiti neće, nego vrieme će riešiti pitanje riečko, medjutim vlada će činiti sve, što je moguće".

Iz toga se vidi, da onaj muž, koji je god. 1868.—1870. sudjelovao kod sklapanja nagode, kod uvadjanja provizorija na Rieci, koji je poslie bio sa g. dr. Derenčinom u istoj stranci i kolega njegov na vladi ne zna ništa o tom, da bi §. 66. nagode i provizorij imao onaj sadržaj i da nam daje prava ona, koja g. dr. Derenčin hoće, da iz tih §§. izvede. I u čitavom saboru tadašnjem nitko, niti od vlade, niti od većine, pa niti dr. Derenčin, ako je u saboru bio, nije ustao, da protestira proti govoru gosp. Živkovića, pače niti proti onoj izjavi gosp. Živkovića, da vlada niti ne zna, kako riečki provizorij izgleda.

Odavle sliedi i vidili smo, da je-

Digitized by Google

dan od svjedoka, koji se može nazvati upravo glavnim svjedokom glede svih navoda g. dra. Derenčina, slabo za njega govori.

II.

Prije nego podjem dalje, moram reći nešto u osobnoj stvari, što vrlo nerado činim.

G. zast. dr. Derenčin izvolio je reći, da ja ovdje „zastupam g. Banffya (Zastup. dr. Derenčin: Njegova načela.) To se zna; nisam njegov mjestodržac ovdje, da ja branim „riečki provizorij ne razlozima znanosti, ne novim kakvim argumentima, već izključivo argumentima, koje je upotriebila ugarska vlada, naročito bivši ministar-predsjednik Banffy, koje su upotriebile sve ugarske novine, naročito „Pester Lloyd", dr. Pliverić reproducirao je samo one argumente, kojima Magjari brane današnje nezakonito stanje na Rieci". Napokon je rekao, da su u Ugarskoj kod vlade još od g. 1875. „glede dosega i znamenovanja §. 66. već tada vladali oni nazori, koje zastupa danas g. prof. Pliverić."

Za ovu potonju izjavu ja mu se od srca zahvaljujem, jer kako se je bio zaletio, ja sam već mislio, da će kazati, da sam ja naučio i Banffy-ja i „Pester Lloyd", kako će

Digitized by Google

skučiti Hrvatsku. Sreća dakle da ja nisam taj krivac. Vidite, da nije istina, — da ne kažem šta drugo — i za to hvalim gosp. dru. Derenčinu, da on mene nije tako ožigosao.

Nego na ove, da blago kažem, posve smjele osvade, ako se u njih više krije nego što je rečeno, odgovaram, da one do visine moga karaktera ne mogu ni dosegnuti, a kamo li, da bi ga mogle potamniti. (Na desnici: Živio!)

Biti će ljudi, — izkusio sam to u svom životu, — koji će po ovih rieči o meni zlo suditi, ali to su ljudi, koji mene i moga rada ne poznadu, a i to samo onda, ako rieči g. dr. Derenčina i pisanje njegovog organa uzimaju za sveto pismo.

Ali u današnje vrieme, gdje ima toliko mnogo ljudi, koji, neću reći iz kakove promišljene zlobe, nego iz strastvenosti ili lakomišljenosti, pa i nesmotrene šale hoće da tudje poštenje u sumnju dovedu, u takovo vrieme, rekoh, mora pošten čovjek biti zadovoljan, da ga poštuju oni, koji ga poznaju i koji su voljni objektivno prosudjivati nečija djela. (Na desnici: Živio!)

Ja sam kazao, za svaki slučaj morao sam se ograditi proti ovakovim insinuacijama.

Digitized by Google

Drugo: ako su već 1875. godine kod vlade ugarske vladali nazori, kako ih ja zastupam, onda ih ja nisam trebao tek od Banffy-ja naučiti, nego u najgorjem slučaju od onih vladah ugarskih, za vrieme kojih je gosp. dr. Derenčin služio kao šef pravosudja.

U ostalom odaje malo ukusa nabacivati se na muža, koji ni kod stvaranja nagode, niti kod uvadjanja provizorija 1870. nikakove uloge nije imao, a danas je — što no rieč — politički mrtav.

Treće: Stara je taktika g. dr. Derenčina, dotično njegova organa, da on svakom predbacuje, da je nekoč nešto drugčije tvrdio; pa tako je i g. dr. Derenčin prije dvie sekunde kazao, da sam ja o Rieci prije drugčije pisao, nego danas što pišem i govorim. Pa tako piše njegov organ i ovo: „dr. Pliverić obzirom na Rieku jedno je stanovište zauzeo kano član opozicije, a drugo, kano član današnje većine."

Ovo je pusta rieč „Obzora", da ne reknem laž. Jer čim sam ja prvi put u javnosti progovorio o Rieci, a to je bilo g. 1885., dakle kad nisam bio član ove većine, niti koje strankeja sam u svojoj knjižici: „Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn" na strani 34. označio Rieku

Digitized by Google

kano kondominium Hrvatske i Ugarske i kazao, zašto smatram Rieku kano kondominium, a za što nesmatram za ono, što Niemci zovu Reichsland. To stoji na 34. strani moje knjigeštampano, i bio bih sretan, a mogla bi biti zadovoljna i Hrvatska, — kako je godine 1870. rekao i Fodroczy — kad bi se i u Ugarskoj to moje stanovište poprimilo i kad bi se sbilja moje razlaganje o Rieci slagalo s onim, što ga ima vlada ugarska.

Možda će se to u Ugarskoj kada i prihvatiti, kano što ima drugova, koji ga prihvaćaju, a možemo se nadati, da će se možda i naša opozicija o boljemu osvjedočiti, kad sam prije par dana čitao, da već i opozicionalan novi list na Sušaku uzdiše za Andrassy-jevim posredujućim predlogom.

Četvrto: G. dr. Derenčin veli, da moji argumenti nisu argumenti znanosti.

Ja držim, da je za znanstvenost argumenata najprije potrebno, da ono, što se odnosi na navadjanje činjenica, bude historijski vjerno i istinito. A koliko su moji i Derenčinovi navodi istiniti, to ćemo vidjeti u ovom govoru. Što se pak tiče ostalih uvjeta znanstvenosti, vrlo rado priznajem, da je g. dr. Derenčin daleko bolji jurista u gradjanskom i kaznenom pravu, nego što

SVEUČ. KNJIŽNICA
ZAGREB

Digitized by Google

je moja malenkost. Ali u pitanju državnog prava — neka mi oprosti, on i ovaj visoki sabor — ja ne bih mogao primiti pouke od muža, koji je po mom najdubljem uvjerenju i u svojim literarnim radnjama, a još više u onoj znamenitoj — da ne rečem famoznoj — naredbi o superioritetu zajedničkih zakona nad našimi autonomnimi pokazao i dokazao, da mu pojmovi o pravnoj naravi i pravnoj sadržini naših odnošaja prema Ugarskoj nipošto nisu jasni, te sam ja neke njegove nazore imao sgodu — još kao mladji čovjek, dok je g. dr. Derenčin bio šef vlade — u nekom pravcu pobijati. A da su naši sudovi poprimili pouku, koju g. dr. Derenčin daje u onoj svojoj naredbi, velik bi dio naše autonomije bio već odletio u zrak. (Na desnici: Tako je! Smieh.)

Još moram nešto reći!

Znam, da u Hrvatskoj nije popularan nitko, koji o Rieci, kako ona po nagodi stoji, u sav glas ne pripovieda onako, kako je autoritativno razlagao g. dr. Derenčin. Ja znam, da je tim manje popularan onaj, koji tako ipak radi, kad se nelojalnim načinom u stvari, koje su strogo juristički pozitivne, uvlače drugi momenti, pa kad se meni i onima, koji tako govore, kao ja, pripisuju nepatriotični motivi i stvar tako pri-

Digitized by Google

kazuje, kao da mi stojimo u službi tudjoj. (Zast. dr. Marijan Derenčin: Ja nisam to rekao!) Banffy i „Pester Lloyd“! — To je jedno, a drugo, kad se stvar tako prikazuje, kao da mi sve ono, što se je god. 1868. i 1870. s Riekom dogadjalo, s veseljem i zadovoljstvom pozdravljamo i odobravamo.

Što se mene tiče, to ja zastupam samo ono, o čem sam osvjedočen, da je istina, to jest, da je po nagodi i po provizoriumu dokazano. Kad ja svoje razloge navodim, zašto tako držim, onda mislim, da meni nitko — tko hoće biti lojalan protivnik — ne smije nikada podmitati niti samo sjenku toga, da sam ja, kad to činim, u tudjoj službi, a ne u službi svoje domovine i svoga poštenoga osvjedočenja. (Na desnici: Živio!) Ja ne mogu zatvoriti oči pred istinom i kazati, da je nešto bielo, kad vidim, da je crno, ili da je nešto crno, kad vidim, da je bielo.

Ja kao pravnik moram tumačiti u zakonu i one ustanove, koje su mi poćudne i koje su mi nepoćudne jednakim načinom.

Ja kakogod nisam nijedan zakon stvorio, tako ga niti po samom svom tumačenju ne odobravam niti ne pohvaljujem — niti kažem, da ga odobravam, nego samo raz-

*

Digitized by Google

lažem, što taj zakon kaže, i što je u zakonu sadržano.

Ako mene dakle tko pita, što kaže stanoviti zakon, onda mu ja po svojem jurističkom znanju i osvjedočenju kažem: „zakon sadržaje to i to“; ako me pako bude tko pitao, je li to dobro po Hrvatsku, je li to pravedno uvedeno u ono vrieme, kad je stvoreno, onda ću ja odgovoriti sa „da“, ili „ne“, onako, kako budem kao političar o tom mislio.

Za Rieku pak sam već kazao u svom govoru, da je hrvatska stvar i hrvatsko stanovište u tom pitanju pretrpilo poraz, koji će takovim ostati makar mi svi, skupa s g. Derenčinom zatvorimo oči i u sav glas zaviknemo, da je Rieka hrvatska i izključivo hrvatska. Mi tim ne bismo polučili ništa, nego da bi nam se svi, koji bi otvorenim očima gledali, ili smijali ili bi nas sažaljivalji, ako se ne bi rugali. (Na desnici: Tako je!)

Ja se u ovom pitanju držim rieči jednoga muža, kojega svi u Hrvatskoj štuju i poznaju kao kremenjaka u poštenju i iskrenosti. Držim se onoga u ovom pitanju, što je gosp. Barčić kazao ovdje 18. travnja 1882. — upravo glede Rieke.

On je kazao (čita): „Govorite, gospodo

Digitized by Google

moja, bez okolišanja; nemojte sakriti gorkosti istine; imajte bar kriepost, pa kažite otvoreno i iskreno narodu, da se priznanjem §. 66. Hrvatska odriče Rieke teritorialno, ali da ćete nastojati svimi mogućimi načini, da se spasi ono, što se spasiti dade i da ublažite težke posljedice toga paragrafa 66. Ako to priznate, onda ću vas razumjeti, onda ću vam vjerovati." Ja se, vidite, ovih rieči držim, a tako i radim. Ovako radim, premda znam, da ima u Hrvatskoj vrlo poštovanih patriota, koji su nekoč bili po prilici istoga mnienja o sadržaju §. 66. nagode, kao što i on, premda nisu proricali njegovu pravnu eksistenciju, kao što danas poriče g. dr. Derenčin. A kad je g. dr. Derenčin mogao biti u stranci, koja je puno manje nalazila u §. 66. nagode i koja puno manje tvrdi, da je u §. 66., nego ja što tvrdim, pa kad je uza sve to mogao biti patriota, ne znam, zašto i drugi čovjek ne bi mogao biti patriota, jer na patriotizam barem nema nitko patenta. (Na desnici: Tako je! Glas sa desnice: Ali on je u opoziciji! Zast. Dr. Derenčin prigovara. Žamor. Glasovi: Čujmo!)

Peto. Gospodinu dru. Derenčinu ne dopada se — a to mi je vrlo žao — niti način, kojim ja na saboru običajem svoje govore držati, i on, kao čovjek fine parla-

Digitized by Google

mentarne kulture, već je u nekoliko govora, a tako i u svojemu govoru od decembera prošle godine, okrstio moje govore predavanjima. (Zast. dr. Derenčin: To i jesu!) Meni je žao, ako se ta moja predavanja nekomu ne svidjaju . . . (Zast. dr. Derenčin: Vama se ne svidjaju moja!) Vi govorite liepo i meni se vaši govori svidjaju, samo nije osnovano ono, što govorite. (Na desnici: Tako je! Smieh.) Ja sam gospodina dra. Derenčina uviek držao za jednoga od najboljih naših govornika i rado sam ga slušao sa galerije (Zast. dr. Derenčin: Sa galerije!); ali kad sada moram s njim posla imati, moram reći, da nije izpravno ono, što on tvrdi. Ako se njemu moja „predavanja“ ne dopadaju, ja se tješim tim, da ima ljudi, kojima se dopadaju. Ne može se čovjek cielomu svietu dopasti. Tješim se i tim, da se saborske razprave ne smiju i ne trebaju izvrnuti u ma kako liepe i duhovite causerije i u pripoviedanje viceva, makar oni bili i u saborskih couloirih pobrani.

Za mene vriedi više jedan argumenat nego sto viceva. Ali ima ljudi, koji smjelo i odvažno postave tvrdnju pozivom na svoj autoritet i na ono pravilo „Auduces fortuna juvat“, a onda, kad bi trebalo što dokazati, onda izpuknu vicove, pak bili oni pobrani

Digitized by Google

i u couloiru. Ja medju ovakove ljude ne spadam. Ako i volim dobre viceve, ovdje im nije mjesto, i za to sam se začudio, kako je g. dr. Derenčin kao fin parlamentarac ovdje iznio ovaj couloirski vic. Ja na njegovu mjestu ne bih toga nipošto učinio. (Zast. dr. Derenčin: Ja sam taj vic čuo u većini! To znam dobro.) I ja sam ga čuo već prije dvie godine, ali ga nisam došao pripoviedati u sabor.

Ja na njegovu mjestu ne bih toga iz više razloga učinio. Prvo, jer bi tko mogao pomisliti, da je imao na umu neku izvjestnu i k tomu još odsutnu osobu, jednoga vriednoga našega sugradjanina, koji je plemenštinom svoga srca u toliko sgoda dokazao brigom oko najveće sirotinje, oko siromašne učeće mladeži, pa bi mogao tko pomisliti, da je gosp. dr. Derenčin na toga čovjeka mislio. Ne bi nadalje toga učinio još sbog nečesa. Tko ne pozna liberalizma i humaniteta, kojim se odlikuje gosp. dr. Derenčin, mogao bi još pomisliti, da je on htio unjeti u ovaj sabor nešto od one fine biljke, koja se zove antisemitizmom. Proti tomu i takovom shvaćanju Derenčinova vica ja držim, da sam morao uzeti u zaštitu onog vriednog muža, kojega bi mogao, tko nezna, kako je gosp. dr. Derenčin fin parlamentarac, do-

Digitized by Google

vesti u sklad s njegovim vicem, te bi bio ovdje izvrgnut ruglu. Ja uzimljem u zaštitu i gosp. dra. Derenčina pred onim ljudima, koji bi mogli pomisliti, da je on tako mislio.

Na koliko se je pako htio g. dr. Derenčin meni narugati onim, što ja kažem, da je na Rieci condominium, onda je promašio cilj, jer se narugao sam sebi. U istoj sjednici naime izvadjao je g. Derenčin kako je izbornim zakonom od god. 1875., pod banom Mažuranićem uvedenim, dokazano, da ima Hrvatska pravo na Rieci, za to, što ima pravo propisati za Rieku izborni red. Ali ga je bio onda na to upitao g. David Starčević: „I izvršivati ga?“ — a na taj upit odgovorio je g. dr. Derenčin „to je drugo pitanje.“ I eto tako mi imamo od dana 19. decembra još jednog drugog Derenčinovog „Kona“, ali taj je promjenio svoje ime i zove se sada dr. Marijan Derenčin! (Smieh.)

III.

A sada prelazim na pozitivne tvrdnje g. dra. Derenčina. Da mu neučinim krivo, kašto je on meni učinio, ja neću govoriti, kao on „koliko mi je u pameti“, nego ću pročitati sve, što on tvrdi, i što ću ja pobijati. Isto tako kad dodjem do toga, ja ću

Digitized by Google

pročitati izkaze svih njegovih svjedoka, jer naprosto tvrdnje postavljati bez dokaza pukim navodom: „to su svi tvrdili, — Rauch je bio iznenadjen, itd.“ — ja mislim, da ne vriedi ništa!

Tko više drži do gosp. dr. Derenčina, vjerovat će njemu, a tko više drži do mene, vjerovat će meni. To je slično onomu, što se pripovieda o nekom starom teologu, koji je pripoviedao, da je drugog teologa u nekom pitanju hametom potukao, a kad ga upitaše, što je rekao, odgovori on: dixi non est verum!

Gosp. Derenčin kad kaže, da §. 66. ni najmanje, ni u prvobitnom ni u sadanjem svom tekstu, ne dira u teritorijalnu pripadnost Rieke, kaže doslovce:

1. „Ne stoji nazor, dapače je taj nazor u protuslovju s §. 66. nagode, nazor naime, da je tim paragrafom zanjekana teritorijalna pripadnost grada Rieke Hrvatskoj“.

2. „§. 66. nagode naročito izraz „corpus separatum“, ne riešava pitanje teritorijalne pripadnosti Rieke, već ga ostavlja otvoreno“.

3. „§. 66. u pitanju teritorijalne pripadnosti Rieke ne kaže ni više ni manje, nego li izvorni §. 66.“ —to je onaj paragraf, gdje se veli, da se glede Rieke nije mogao

Digitized by Google

sporazumak polučiti, t. j. niti je Hrvatska priznala, da je Rieka ugarska, niti je Ugarska priznala, da je hrvatska, već je svaka zemlja ostala kod svoga stanovišta. — Uza sve to, što sam sada pročitao, gosp. Derenčin čudnom logičnom konsekvencijom veli još ovo:

4. da je Rieka po samoj nagodi „separatno upravno tielo riečko, utjelovljeno Hrvatskoj, a kroz to „svetoj kruni".

5. da današnji §. 66. samo to hoće, „da Ugarska i Hrvatska rieše sporazumno pitanje uredjenja grada i kotara riečkoga, bez obzira na pitanje pripadnosti".

Evo, to su doslovce tvrdnje gosp. dr. Derenčina. Gosp. dr. Derenčin dakle tvrdi u jedan mah: 1. da je pitanje teritorijalne pripadnosti Rieke „otvoreno", 2) da je Rieka „utjelovljena" Hrvatskoj i 3) da Ugarska i Hrvatska ima pravo sporazumno odrediti uredjenje grada Rieke.

Ako ovo nije po znanstvenosti, koju sliedi gosp. dr. Derenčin, ja ne znam po kojoj teoriji on to razvija, jer po logici državo-pravnoj ove se tvrdnje nikako ne dadu u sklad s dovesti jedna drugom.

Za to ne treba „duboko uroniti u državopravne knjige;" dovoljno je za to, da se samo zaviri u te knjige, jer tko i malo zaviri u te knjige, znade 1. da ne može

Digitized by Google

biti pitanje o teritorijalnoj pripadnosti jednoga grada otvoreno, ako je taj grad „utielovljen". (Zastup. dr. Derenčin prigovara.) Molim, ja ne govorim na pamet, ja ne mogu vaših govora na pamet učiti — to bi daleko došao.

2. Ako je Rieka utielovljena Hrvatskoj za to, što se njezino uredjenje imade obaviti „bez obzira na pitanje teritorijalne pripadnosti", onda je Rieka s istih razloga utielovljena i Ugarskoj, jer je Ugarska u prvobitnom §. 66. nagodbe ostala kod tvrdnje, da je Rieka ugarska, dotično, da se nije moglo sporazumiti, čija je.

3. Mora uviditi, da Ugarska po nagodbi ne može imati upliva na unutarnje uredjenje jednoga grada, ako je taj grad utielovljen Hrvatskoj, niti obratno može imati upliva Hrvatska, ako je grad utielovljen Ugarskoj. Napokon bi morao znati i 4. Jerbo Ugarska i po priznanju g. dra. Derenčina imade upliv na to i to u sporazumljenju sa Hrvatskom, onda odatle sliedi, da Rieka ne može biti utielovljena niti Ugarskoj niti Hrvatskoj, nego je ono, što kaže §. 66. nagode, i što je priznao lojalnim načinom kolega zastupnik velikogorički, Rieka je naime, „separatum corpus

Digitized by Google

Sacrae Coronae adnexum“ — posebno sa svetom krunom spojeno tielo.

Gosp. zast. dr. Derenčin kaže: „Slobodan sam upitati dra. Pliverića, što razumieva pod „separatum corpus itd.?“ Ja mu ne ću držati predavanje o toj „coroni“, — samo kažem, da „Corona“ može značiti kralja, može značiti kraljevinu Ugarsku, a može značiti i savez medju Ugarskom i Hrvatskom. To su tri moguća znamenovanja te rieči i po historiji i po terminologiji, koju je sliedila i praksa i legislativa. Ja mu ne ću razlagati to prvo, drugo i treće znamenovanje, nego mu mogu odgovoriti samo to, da ne znače ono, što je on kazao, već ono, što kaže zastupnik velikogorički, kada veli: „Ako Rieka sačinjava posebno tielo, onda vam sama nagodba prieči, da tražite, neka ona bude priključena Hrvatskoj“, — jer čim je separatno tielo od Ugarske i Hrvatske, onda nijedna zemlja nema pravo zahtjevati, da se priključi njoj.

Za to moj poštovani g. kolega i mili moj prijatelj dr. Bresztyenszky ni ne traži priključenje Rieke na temelju §. 66. nagode, nego na temelju položaja po narodu, povjesti i pravu. Napokon da sam ja onako smjel i nelojalan u tumačenju tudjih na-

Digitized by Google

voda, mogao bih izvesti iz razlaganja dra. Derenčina, da „sacra corona“ regni Hungariae — sveta kruna ugarska, znači kraljevinu Hrvatsku — ali to neću, jer nebi bilo lojalno.

Separatum corpus sacrae regni coronae“ znači dakle jedno zemljište, na kojem ono, što je gosp. zast. dr. Derenčin nazvao rječju „Gebietshoheit“ — t. j. vrhovničku vlast — ne izvršuje niti Ugarska niti Hrvatska sama za se, nego obje zemlje i njihovi sabori skupa. Za takove odnošaje nauka do sada nije imala i neće valjda imati drugog izraza, nego da se kaže suvlastnost ili „Condominium“.

Ova točka u §. 66. nagode, gdje se odredjuje, da je Rieka corpus separatum itd., i da će njezine odnošaje urediti Hrvatska i Ugarska uz sudjelovanje Rieke, to je definitivna ustanova nagodbe, ta ne spada u provizorij, nego se tude definitivno odredjuje, kako će se to uredjenje Rieke izvesti (Glas s ljevice: To je krpica.), doći će i krpica na red — t. j. da se može izvesti samo ravnopravnim uticajem Hrvatske i Ugarske. Što §. 66. nagode spominje i Rieku, da će i ona biti u tom poslu saslušana, to ne dira u izključivo pravo Ugarske i Hrvatske, jer Rieka nema istoga prava, njezin

Digitized by Google

uticaj nije od one važnosti. koje je uticaj Hrvatske i Ugarske. Ja sam to već nekoliko puta razvio i zato gosp. dr. Derenčin nije trebao to meni naglašivati i meni insinuirati, kao da sam ja rekao, da je Rieka s nama ravnopravan teritorij, neka posebna državna vlast uz Hrvatsku i Ugarsku. Može biti će on medju svojima ljudima naći takovih, kojima bi to trebao tumačiti, a ja sam to već g. 1885. u knjizi, a kašnje po više put i u svom govoru u prosincu 1899. rekao. Neću ponovno čitati tih rieči, nego držim, da je g. dr. Derenčin malo lojalnosti prema meni pokazao, ako je za to znao. (Zast. dr. Derenčin prigovara.)

G. zast. dr. Derenčin veli, da je Rieka „posebno upravno tjelo, upravni corpus, Verwaltungsgebiet“. Ovo bi bilo dobro, ali nije podpuno. (Prigovori na ljevici.) Nešto jest na stvari. Svaki naime „Verwaltungsgebiet“, svako upravno tielo, mora stojati pod nekom državnom vlašću, koja vrši nad njim, kako opet veli g. Derenčin — „ono, što Niemci vele: Gebietshoheit“. I sada ja pitam g. dra. Derenčina, tko vrši nad Riekom taj „Gebietshoheit“, jer takovo upravno tielo, nad kojim ne bi neka državna vlast to pravo vršila, ne eksistira, a ako eksistira, onda je ovo tielo samo za se državom. —

Digitized by Google

Pitam pako g. dra. Derenčina, tko vrši nad Riekom taj „Gebietshoheit“, jer o tom ovisi odnošaj „Verwaltungsgebieta“ prema Ugarskoj i Hrvatskoj, t. j. u kratko, tko odlučuje o pravnom položaju, o nutarnjem uredjenju i čitavom životu na Rieci? (Prigovaranje na ljevici.)

Kad bi bila istina, što g. dr. Derenčin tvrdi, da je taj Verwaltungsgebiet „utjelovljen“ Hrvatskoj, onda nitko ne bi mogao tamo odlučivati o svemu tomu, nego Hrvatska, isto tako, kao što bi, da je taj Verwaltungsgebiet „utjelovljen“ Ugarskoj, mogla samo Ugarska o svem tom odlučivati. Ali po nagodbi nije ni jedno ni drugo, nego nad Riekom vrši Gebietshochheit, vrhovničku vlast Ugarska i Hrvatska zajedno, paritetno. Kako će pak to one vršiti, o tom se imadu obje složiti. Hoće li taj svoj kondominij urediti pro diviso ili pro indiviso, hoće li izvršivanje istoga možda prepustiti posve jedna drugoj, to stoji do obiju. (Zast. dr. Franko Potočnjak: Odnosno o sili.) Tu nastaje opet pitanje, kako nastaje pravo. (Zast. dr. Franko Potočnjak: Ako pravo nema za sebe sile, onda nije pravo.)

Da Vam na to odgovorim, trebao bi početi s predavanjem iz prve godine jusa o tom, što je pravo i koji faktori socijalni

Digitized by Google

uplivaju na postanak i obstanak njegov, ali to se ovdje suponira, da se znade.

Za to sam se upravo i čudio g. dru. Franku, što je on glede toga kondominiuma priskočio u pomoć gosp. dru. Derenčinu, kao da nezna i on i g. dr. Derenčin, da imade prava, od kojega ovlaštenik nema nikakve koristi. Jer da su se gospoda samo sjetili na usus fructus, ne bi onako govorili.

Dakle kako će se to suvlastničko pravo vršiti, to stoji do nagodbe medju Ugarskom i Hrvatskom. Do sada se ta nagoda nije polučila; i za to, jer se nije polučila, oba su sabora prepustila vladam, da one upravljaju na Rieci do konačnog uredjenja tog odnošaja.

Rieka je dakle objekt, koji stoji pod vlašću Ugarske i Hrvatske; ona je kondominium, ili kako je rekao jedan svjedok, na kojega se pozivao g. dr. Derenčin, onaj, koji je tako ljubio Rieku i u riečkom pitanju bio duša akcije, kako je naime rekao pokojni g. Aleksander Fodroczy, ona je „zajednička“.

Gospodin dr. Derenčin veli, „kao što izvorni §. 66. nije bio dispozitivne naravi, tako nije niti novi §. 66.“ Ob ovoj tvrdnji glede sadanjeg teksta dalo bi se dosta govoriti, ali tog ne treba, pošto taj paragraf

Digitized by Google

veli izrično, da Hrvatskoj spada čitava županija riečka „s izuzećem" grada i kotara riečkoga. Kada ovako izrično kaže §. 66., pitam ja gosp. dra. Derenčina, od kuda njemu pravo tvrditi, da je Rieka po tom §. 66. „utjelovljena" Hrvatskoj, dočim je izrično iz neposrednog i neprepornog hrvatskoga teritorija izključena? Ta svaka „inkorporacija" suponira, da ono, što je inkorporirano, nije izključeno iz onoga drugoga korpusa, komu je inkorporirano, pa bi po tom sliedilo, da Rieka, ako je „inkorporirana", jest sastavni dio Hrvatske. Ali pošto §. 66. nagode kaže, da spada na Hrvatsku riečka županija „s izuzećem" grada Rieke i kotara, onda ja ne znam, kako se tko može usuditi reći, da je Rieka ipak inkorporirana, premda je „izuzeta". Hoće li Hrvatskoj, kada dodje do definitivnoga uredjenja odnošaja riečkih, koji će se izvesti na način §. 66. i da li će poći za rukom to promjeniti tako, da dobije pravo izključivo izvršivati onaj Gebietshoheit u svim granama autonomnih odnošaja, to je drugo pitanje. Ta mogućnost nije izključena §. 66. nagode. Nezna se, kako će se pitanje riečko razviti, ali §. 66. ne stoji na putu tomu, da bi Hrvatska danas sutra mogla dobiti podpuno izvršivanje vrhovničkog prava u svim gra-

Digitized by Google

nama, u kojih je autonomna. Ali dok se to izvede, Rieka stoji pod dva Gebietshoheita, ona je zajednička Hrvatskoj i Ugarskoj, ona je njihov condominium.

Zato se ja posve odriešito ogradjujem proti insinuaciji velepoštovanoga gosp. dra. Derenčina, kano da sam ja ikada postavio tezu, da je po nagodi „zaniekana teritorijalna pripadnost Rieke Hrvatskoj". Jer tko drži, kao što držim ja, da je Rieka po nagodbi zajednički teritorij Hrvatske i Ugarske, tomu se lojalnim načinom ne može baciti u lice ova insinuacija.

Ja samo tvrdim, a mislim, da sam i dokazao, da Rieka nije Hrvatskoj „utjelovljena", košto je ostali u §. 66. nagode navedeni teritorij. Ali isto tako tvrdim, da nije Rieka utjelovljena niti Ugarskoj. Kad bi došlo do razprave, ja bi to isto tako znao braniti, košto danas kažem, da nije Rieka utjelovljena Hrvatskoj.

Ja dakle po §. 66. označujem Rieku zajedničkom stvari. To ja nisam izmislio. Ja nisam doduše znao za gospodu, koja su to tako činila, kada sam god. 1885. rekao, da je Rieka condominium, ali sad znam, da je bilo više muževa, koji su već prije stvar shvatili ovako, kao što ja danas. Tako Tako sam već rekao, da je još god. 1870. u

Digitized by Google

debati o provizoriju kazao Fodroczy, da je Rieka „zajednička". Drugi put sam opet rekao, da je i pok. dr. Ante Starčević to isto uztvrdio samo je dodao, da je „i riečka". On je 3. februara 1881. rekao, da „Rieka nije samo izključivo hrvatska, ni riečka, ni magjarska, nego zajednička, skupna i hrvatska i magjarska i riečka". Ja ovo da je i riečka ne priznajem. Onda je dr. Starčević 23. lipnja 1881. rekao isto to (čita): „Ja sam drugom prigodom razložio po obstojećem pripisu, što ga vis. vlada smatra zakonom i po naravi preporne stvari, da Hrvati i Magjari imaju jednako prava na Rieku, i da se javno stanje one okolice ima držat ili mienjati samo sporazumno po upravah . . . zagrebačkoj i peštanskoj".

Nadalje slobodan sam spomenuti, da je pok. Žuvić — taj krunski svjedok Derenčinov — i dalje išao nego ja, te rekao, da Rieka nije ni zajednička, nego da je „samosvojna zemlja". Isto tako je Barčić govorio, da nije zajednička, nego samosvojna zemlja. Jedan i drugi u očitoj su bludnji, kano da Rieka kod definitivnoga uredjenja svojih odnošaja imade jednako pravo kano Ugarska i Hrvatska.

*

Digitized by Google

IV.

Sada istom dolazim na postanak §. 66. i kako su ga shvaćali svjedoci, koje je pozvao ovdje velepoštovani g. dr. Derenčin, dotično, kako su shvaćali taj §. 66. barun Rauch i najodličniji članovi njegove stranke. Svatko znade, da god. 1868. i Ugri i Hrvati jednako su glede Rieke tvrdili, Hrvati, da je Rieka hrvatska, a Ugri, da je Rieka ugarska.

I jer nijedna strana nije htjela popustiti od svog zahtjeva, došao je onaj prvobitni tekst §. 66. u nagodu, gdje se kaže, da spada na Hrvatsku riečka županija „izuzamši grad Rieku i njegov kotar, glede kojih medju oba kraljevinska odbora nagoda uspjela nije".

S ovim tekstom je doista u jednom i drugom saboru nagoda prihvaćena.

Ali osim prihvata nagode dogodilo se još nešto. Hrvatski sabor je naime sutra dan nakon prihvata nagode razpravljao izvješće svog odbora o riečkom pitanju. Tom sgodom je izvjestitelj Aleksander Fodroczy naglasio, kako je uvjeren, da nema nijednog člana u saboru, koji ne bi bio osvjedočen, da Rieka sbilja pripada Hrvatskoj. Onda je nastavio: „buduć neznamo, kojim bi se načinom u sadanjim okolno-

Digitized by Google

stim moglo ovo pitanje riešiti" to neka sabor en bloc primi predloženu adresu, pak da se „ovo pitanje tako uzko spoji sa pitanjem nagodbenim, da se u predstavki, koja će se Njegovom Veličanstvu glede nagode podastrieti i ovo pitanje spoji i u istoj napomene". Ovaj predlog gosp. Fodroczya bio je primljen sa svim glasovima proti jednom. Čiji je taj jedan glas, to se iz dnevnika ne vidi. Već sutra dan t. j. 26. rujna 1868. predložena je i primljena po saboru dotična adresa, kojom će se slati nagoda na potvrdu i tražiti spojenje Rieke. U toj adresi sabor naglašuje svoju žalost, što nije riešeno i riečko pitanje i svoju brigu, da tim preostaje kao kamen smutnje za buduća vremena, ako se to pitanje, — veli se doslovce — „nebi onako riešilo kak to neoborivo teritorijalno pravo kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na grad Rieku i njezin kotar iziskuje".

Razloživ zatim obširno i veoma liepo sve razloge, koji govore za pravo Hrvatske na Rieku, moli sabor kralja svog, da on „neoborivomu pravu kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na grad Rieku i njezin kotar zakonito priznanje pribaviti" blagoizvoli.

To se dogodilo 26. rujna 1868., a do-

Digitized by Google

kazuje, da je u onom saboru sbilja jednodušno bio osvjedočen svaki, da Rieka pripada Hrvatskoj, a tim da „Obzor", pišuši neki dan o shvaćanju unionističke i svoje stranke o Rieci, negovori istinu.

Upravo protivno od ovog, što je hrvatski sabor zaključio, zaključio je sabor ugarski. Prihvativši naime nagodu sa prvobitnim tekstom §. 66. ujedno je stvorio zaključak, da se ta nagoda ima tek onda predložiti na previšnju sankciju, kada vlada „grada, luke i kotara riečkoga ugarskoj zemlji povratno utjelovljenje neodvlačno pribavi, koje kad se izvede, ima se nagoda najvišjem odobrenju podastrieti i odmah u život uvesti".

Ovaj zaključak stvoren je 28. rujna 1868. i odmah je telegrafičkim putem priobćen hrvatskom saboru. Ali pošto je hrvatski sabor bio odgodjen, t. j. nije držao sjednica, onda mu je ta ubaviest službeno priobćena istom 16. studenoga 1868.

Sada su bila tu dva zaključka. Hrvati su molili kralja, da on pribavi priznanje hrvatskog prava, a Magjari kažu: nagoda se ne smije prije podastrieti na sankciju, dok vlada ne izhodi povratno „utjelovljenje" grada Rieke Ugarskoj.

Medjutim hrvatska je deputacija išla

Digitized by Google

u Beč i nosila kralju adresu; išla je u Beč, da predade nagodu na sankciju i da predavajuć adresu moli od kralja zaštitu u ovom pitanju. Audiencija imala je biti 7. listopada, ali je odgodjena bila na 9. listopada sbog viećanja, što da kralj odgovori na molbu Hrvata glede Rieke. Kad se je kralj složio o tom sa savjetnici, što da odgovori na molbu Hrvata, onda je kralj 9. listopada primio hrvatsku deputaciju i rekao sliedeće: „Nadam se pouzdano, da će se kao u svih drugih odnošajih, takodjer i pogledom na Rieku postići željena prijateljska nagoda. Ja ću stoga savjetnike Moje ugarske krune bezodvlačno uputiti, da mi posavjetovavši se sa zastupnici svih pri tom učestvujućih, podnesu shodan predlog, koji se tada imade kao kraljevska propozicija tako ugarskom kao i hrvatskom saboru predložiti, ter koji uvaživši, koliko je moguće, sve interese, medjusobno sporazumljenje imadu postići . . . Kraljevskim riešenjem — veli kralj — odlučio bih samo u onom neočekivanom slučaju, ako se na temelju Mojih, umirenju svih učestvujućih namjenjenih predlogah željeni i nuždni uspjeh ne bi mogao postići".

Ovo je kraljevski odgovor hrvatskoj deputaciji na njezinu molbu, da zaštiti hr-

Digitized by Google

vatsko pravo. On je rekao, da samo u skrajnjem slučaju, ako se Hrvati i Magjari ne nagode, da će svojim riešenjem to pitnje razriešiti, ali nigdje se nenaglašuje „izključivo“ pravo Hrvatske, nego interesi i umirenje svih učestnika.

Iza toga su sliedili dogovori i konferencije u Budimpešti, jer je kralj naložio svojim savjetnikom, da shodan predlog podnesu za sabore. U tih konferencija su sudjelovali od Hrvata preuzv. g. grof Ladislav Pejačević, Žuvić, Šuhaj i Koloman Bedeković, a otišli su u Peštu 23. listopada. Prije toga bila je pozvana konferencijah magjarska i to konferencija iz jedne i druge kuće sabora pod ministrom-predsjednikom Andrassyjem.

Kako „Pester Lloyd“ tadašnji piše — ja vadim iz „Narodnih Novina“, a one su vadile iz magjarskih, — konferencija držana je u svrhu, da se izjednači razlika mnienja postojeća medju samimi ugarskimi pouzdanici prije nego se sastane obća konferencija, naime ona, u koju će doći i Hrvati. Iz toga se vidi, da su i u Ugarskoj ljudi imali razna mnienja o Rieci. Nama nije poznato, koji su to ljudi bili i kakve su imali nazore o Rieci, dapače vidimo, da se javljaju zaključci njihovi kao jednoglasni. Znamo samo da su

Digitized by Google

u toj konferenciji bili prisutni najodličniji članovi tadašnje saborske većine i opozicije.

O uspjehu ove konferencije javljaju jedanput „Narodne Novine", da je za Ugarsku povoljan uspjeh, a to je posve razumljivo, jer kasnije javljaju, da su pouzdanici magjarski izjavili, da oni, u „razpravi riečkoga pitanja mogu samo dotični zaključak ugarskoga sabora smatrati obvezatnim", i, da po njihovom mnienju konferencija „ne ima nipošto viećati o načelnoj riešitbi riečkog pitanja — u kom stoji zaključak njihov, da je Rieka njihova — nego samo o modalitetih, po kojih bi se zaključak ug. sabora mogao najshodnijim načinom izvesti".

Iza toga bila je dne 29. listopada prva zajednička konferencija, kojoj su bili pozvani i riečki zastupnici. Hrvati su u toj konferenciji — kako javljaju „Narodne Novine" — razložili svoje pravo, a Riečani to pobijali, dočim se Ugri nisu nikako izjavili, jer da se — kako veli tadanji „Ungarischer Lloyd" — „drže rezervirano i čekaju na predlog vlade". Službena viest od 31. listopada glasi u „Pesti Naplo" ovako (čita): „Čitavu konferenciju vodi nazor, da se ovo pitanje može riešiti samo s uvaženjem svestranih interesa i da ideja razpraviti zamr-

Digitized by Google

studenoga, a proglašenje u dolnjoj kući 19. u gornjoj 23. studenoga 1868.

V.

Iz ovog smo vidjeli, kako je bilo u Magjarskoj i kako su oni tumačili prihvat reskripta. A sada, da vidimo, kako je bilo u Hrvatskoj.

U hrvatskom saboru, koji je medjutim bio odgodjen, priobćen je kraljevski reskript od 8. studenoga 1868. istom 16. studenoga, dakle u vrieme, kad je u saboru ugarskom već bio reskript prihvaćen i §. 66. nagode prema smislu reskripta preinačen.

Debata u hrvatskom saboru bila je 17., te je o važnosti ove debate i u saboru i u novinstvu bilo mnogo govora kao i danas.

Narodni zastupnici osobito dr. Šuhaj, Živković i drugi izticali su, da se prihvatom reskripta „ne stvara zakon“, a tako je napose izjavio i savjetnik namjestničkog vieća Robert Zlatarović, „da se ovdje ne radi o nikakvom zakonskom članku, koji bi imao obvezatnosti, budući je samo po jednom faktoru izdana ta propozicija kraljevska“.

Na ovu su činjenicu upućivali oni kod nas, koji su shvaćali §. 66. onako, kako ga danas shvaća g. dr. Derenčin, izvodili su odtuda neobvezatnost današnjeg §. 66., i

Digitized by Google

dokazivali, da je kralj nagodu sankcionirao s prvobitnim tekstom §. 66., kako je to uztvrdio neki dan i g. dr. Žerjavić, i prije njega g. dr. Derenčin.

Dužnost mi je dakle osvrnuti se na ovu važnu okolnost; premda je i o njoj bila ovdje 1881. debata, koja je trajala nekoliko dana i u kojoj je gosp. dr. Derenčin, kao predstojnik pravosudja, glasovao za protivno tumačenje od onoga, što ga sada zastupa. (Zast. dr. Derenčin: Odakle to znate.) Znam, jer je bilo poimenično glasovanje.

Pita se, dakle, što su mislili dotično, što su mogli misliti, ili kako je rekao g. dr. Derenčin, što je bila „intencija" onih govornika, kad su g. 1868. govorili, da se prihvatom reskripta „ne stvara zakon".

Jesu li ta gospoda htjela reći, da se prihvatom reskripta ne će promjeniti prvobitni tekst §. 66.; jesu li htjeli reći, da se ne će u §. 66. uvrstiti rieči, da je Rieka „separatum corpus" itd., nego da će ostati one rieči, koje kažu, da se glede Rieke nije sporazumak postići mogao?

G. dr. Derenčin danas misli tako i to čak na temelju jednog „pouzdanog izvora", iz kojega je doznao, da je barun Rauch „u velike bio iznenadjen" dapače, da je to „i

Digitized by Google

za sve najodličnije članove tadanjeg sabora bilo iznenadjenje", kad je nakon prihvata reskripta i to „nekoliko dana kašnje stigla sankcionirana nagoda s novim §. 66., u koji je bila uvrštena bitna sadržina spomenutog kraljevskog odpisa".

Mora da je g. dr. Derenčin tek u najnovije vrieme odkrio ovaj svoj pouzdani izvor. Jer još 1898. godine, kad je pisao svoju študiju o Rieci u „Obzoru", piše glede uvedenja provizorija ovako: „Nema sumnje, da je u unionističnoj stranki bilo ljudi, koji su znali, kako će se stvari svršiti".

Ako je to istina glede provizorija, ja mislim, da je bilo takovih ljudi i g. 1868. (Zast. dr. Derenčin: To vi mislite.) Doći ću i na to. Ako je bilo ovakovih ljudi, oni su jamačno znali i za ove stvari, a svakako su bili upućeni oni, koji su bili u konferenciji, dakle i bar. Rauch. — Ali bilo kako mu drago — očito je to, da po današnjem mnienju gosp. dra. Derenčina u nagodi imao je ostati prvobitni tekst §. 66. nepromienjen, te bi i nakon prihvata kr. reskripta imalo stojati u §. 66. glede Rieke i neposredne teritorijalne pripadnosti — jer prvobitni §. 66. ne radi o drugom, nego Ugarska priznaje teritorijalnu cjelokupnost Hrvatske — dakle glede teritorijalne pripadnosti imalo bi ostati

Digitized by Google

ono, što je bilo prvobitno, dakle glede Rieke, da nije polučen sporazumak.

Sada se pita, je li ovo shvaćanje osnovano? Ja mislim, da nije, i to na temelju dviju činjenica, a ne na temelju „pouzdanih izvora“.

1. Kad je naš sabor dne 17. novembra 1868. o previšnjem reskriptu razpravljao, onda je tekao već šesti dan, od kako je taj reskript prihvaćen u ugarskom saboru, a treći dan, od kako je ugarski sabor, prihvativši prev. reskript, promienio prema reskriptu §. 66. nagode i uvrstio bitnu sadržinu previšnjeg reskripta, kako kaže gospodin dr. Derenčin. Odavle vidimo, da je ugarski sabor i vlada znala, da se je prihvatom reskripta imao i tekst §. 66. preudesiti i da je to ug. sabor priznao, kad je to učinio i to bez kakovih ponovnih regnikolarnih razprava — samo na temelju „očekivanja“, koje je kralj izrekao, da imade sigurnu nadu, da će jedan i drugi sabor učiniti ono, što on želi. Ova jedna i druga okolnost bila je poznata hrvatskomu saboru, to je dapače konstatirano u hrv. saboru onda, kada je prihvaćen reskript. Kad je naime došao prev. reskript 16. novembra g. 1868., konstatirao je predsjednik hrvatskoga sabora, da je ugarski sabor prihvatom re-

Digitized by Google

skripta kraljevskoga odstupio od svog zaključka od 28. rujna, kojim traži, da se Rieka prije sankcioniranja nagode neposredno i faktično utjelovi Ugarskoj. Ovo je konstatirano, premda naš sabor po riečima predsjednika Vakanovića za to nije znao službeno, nego iz novina. Kad se je htjelo o tom razpravljati, rekao je Koloman Bedeković, da bi značilo sebe mistificirati, kad znamo, što se dogodilo.

Ali isto je tako naš sabor onaj dan, kad je prihvatio prev. reskript, t. j. 17. novembra, iz novina znao i to, da je ugarski sabor, prihvativši reskript po drugi put razpravio nagodu i da je 14. novembra prihvatio novi tekst, koji je u suglasju sa previšnjim reskriptom izrekao, da je Rieka Seperatum Corpus itd. (Prigovor na ljevici.) 14. je novembra ugarski sabor po drugi put razpravljao nagodu.

Na temelju ovih činjenica ja moram zaključiti, da je i naš sabor znao, da će §. 66. nagode imati na obje strane sadržavati onaj novi tekst, u koji se imala uvrstiti bitna sadržina reskripta. (Zast. dr. Potočnjak prigovara.) Već ću doći i na to; ima toga još puno. — Jer absolutno nije moguće pomisliti, da bi se mogao kr. reskript primiti u saboru hrvatskomu na jedan na-

Digitized by Google

čin, a u saboru ugarskomu na drugi način. (Zast. dr. Derenčin: Za što ne?) Jer kralj stavlja isti poziv na oba sabora i kaže, da se „istim načinom“ slože. Nije moguće pomisliti, da je u hrvatskom izvorniku nagode imao i mogao ostati §. 66. s prvobitnim tekstom, a u magjarskom izvorniku s novim tekstom. To već za oto nije moguće, što se tim nebi ništa polučilo, nebi se nikakova nagoda sklopila ne bi se zadovoljilo očekivanju kraljevu, koji je pozvao oba sabora, neka se istim načinom slože i priznadu Rieku kao corpus separatum, dapače kralj već predpostavlja, da oni to priznaju. Napopokon nije moguće pomisliti na to, da hrvatska vlada ne bi bila u navedenih konferencijah, u kojih je bio i bar. Rauch, to pitanje za obje zemlje jednako, suglasno ugovorila.

I za to ni oni, koji su govorili, da se prihvatom reskripta „ne stvara zakon“, nisu mogli misliti, da će ostati §. 66. u prvobitnom svom tekstu i da će sa tim tekstom biti nagoda sankcionirana. A nisu mogli za to tako misliti, što kralj, kojega su Hrvati zamolili za posredovanje, u istom reskriptu veli, da je pronašao podieliti podjedno prev. sankciju nagodi „vodjen tim osvjedočenjem i očekujući za stalno, da će sabor kralje-

Digitized by Google

vina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije učinjen glede grada Rieke predlog isto tako prihvatiti kao i sabor kraljevine Naše ugarske". Eto, zato to nije moguće!

Možete držati o tadanjim ljudima što hoćete, ali nikada ne ćete nikoga uvjeriti o tom, da su oni bili onakovi — malo da nisam nešto rekao — te nisu znali, što će sliediti nakon svega onoga, što sam rekao, da je bilo u konferencijah.

Nagoda je dakle sankcionirana u predpostavi prihvata reskripta u pitanju riečkom, a tim i u predpostavi, da će se §. 66. imati promieniti u smislu toga reskripta.

Ovako je nekoč držao i g. zast. dr. Derenčin. Kada je naime u srpnju g. 1881. bila ovdje velika debata o postanku §. 66. kako sada glasi, onda je vlada preuzv. g. grofa Pejačevića, — ne baruna Banffy-a, — u obširnoj pismenoj izjavi stvar pred saborom razjasnila i svoje stanovište označila. Vladino stanovište zastupao je tadanji šef unutarnjih poslova barun Živković. Sabor prihvatio je suglasni s tim predlog odbora ad hoc, a u poimeničnom glasovanju i tadašnji šef pravosudja g. zast. dr. Derenčin. (Zast. dr. Derenčin prigovara.) Osim toga kad je nar. zastupnik g. Vrbanić u svom govoru uztvrdio, da je barun Živković sam

Digitized by Google

u saboru g. 1868. rekao „da nagoda nije sankcionirana pod uvjetom, da se reskript primi“, onda ga je pretrgnuo g. zast. dr. Derenčin, — kako to i sada čini, riečima: „Toga nije rekao!“ očito za to, jer je sam držao, da je nagoda sbilja sankcionirana pod tim uvjetom . . . (Zast. dr. Derenčin: Baš protivno!) — ne bi se gosp. zast. dr. Derenčin javljao, da se to njega ne tiče, — to stoji u saborskom dnevniku. (Zast. dr. Derenčin: To govori za me, a proti Vama!) Zar zast. Vrbanić nije toga rekao? To kaže izjava vladina, koju ste vi sastavljali.

To sam već rekao, da je preuzv. g. grof Pejačević bio medju onim pouzdanicima, koji su u Pešti prve dane mjeseca studenoga 1868. bili u konferenciji u pitanju riečkom.

A sada pitam, tko će se usuditi podvojiti o rieči i karakteru kavalira, kakav je širom svieta poznat grof Ladislav Pejačević, pa da bi on kao ban u vladinoj izjavi nešto očitovao, što nije bilo. Takovim postupkom i sumnjom dotični bi se sam izključio iz družtva čestitih ljudi. (Na desnici: Tako je! — Živio!)

Za to držim, da ni onaj „pouzdani

Digitized by Google

Derenčinov izvor“ nije bio dobro upućen, ili nije razumio, o čem se radi.

Ja sam gore naveo, da je bar. Rauch 4. novembra g. 1868. odputovao u Peštu, gdje su onda bile baš odlučne konferencije o Rieci. Svatko zna, da Rauch nije bio čovjek naivan, koji bi se dao od koga dupirati ili onako, kako se kaže, oko vruće kaše provesti, pa da on kao takav ne bi znao, što će u reskript doći, što će u njem biti i što se imade nakon toga reskripta učiniti!

Naveo sam i to, da su ondje bili osim baruna Raucha i grofa Pejačevića još Šuhaj, Šuvić i Bedeković.

Može li dakle tko držati, da Hrvati nisu znali o čem se radi, pa da nisu znali, imade li se §. 66. nagode nakon reskripta promjeniti ili ne? Ja to ne mogu vjerovati. Neka to vjeruje tko hoće, ali ja za tako naivne ne držim tadašnje ljude

Da su Hrvati to znali, dokazuje i ta okolnost, što je §. 66. nagode u sadašnjem svom tekstu ovdje u hrvatskom saboru 18. novembra, dakle dan iza prihvata previšnjeg reskripta, pročitan i proglašen, a da nitko tomu nije prigovarao. — Da je §. 66. sa sadašnjim tekstom sbilja u saboru proglašen, to je izkazao presv. g. vel. župan

Digitized by Google

Rajzner, koji je g. 1868. bio saborski bilježnik i koji je to kazao u odboru ad hoc god. 1881., gdje su ga preslušali kao svjedoka.

On je rekao, da je sjedio kraj bilježnika Hrvojića, koji je čitao reskript i bio dnevni bilježnik, pa da je vidio i čuo, kako je Hrvojić, došavši do §. 66., pokazao listinu predsjedniku Vakanoviću, a ovaj mu je rekao: „Samo čitaj dalje“.

Ovu okolnost zabilježio nam je u svom govoru pokojni g. dr. Ante Starčević dne 8. srpnja 1881., koji konstatira, da je on to čuo u odboru, kad je preslušavan Rajzner, premda za druge neke stvari, koje se tvrde, kaže, da nije čuo, a nije čuo za to, jer je nakon izjave Rajznerove otišao.

Sad ja pitam, smije li tko tvrditi i hoće li tko tvrditi i uzeti, da bi ova tri muža, sve, kad nitko drugi ne bi znao za to, bili ta tri muža, za koje znamo, da su sve donle oštro branili prava naša na Rieku, osobito pak pokojni Vakanović, da bi oni mogli, da bi oni htjeli šutiti, da ovo nije posljedica reskripta, pa da je §. 66. imao ostati onako, kako je bio prije, nego je taj reskript bio prihvaćen?

Pa zar bi i barun Rauch onda, kada je sabor zaključio, da se ta nagoda obič-

Digitized by Google

nim putem preko jurisdikcijah proglasi, zar bi htio ovakovu nagodbu proglasiti dati?

Tko pozna njegovu energiju i uplivni odnošaj, složit će se sa mnom, da bi on bio radje otišao — kako je običavao reći — na imanje, nego da to učini.

Najmanje pako mogao je bar. Rauch biti u „velike iznenadjen“, kako je malo dramatični rekao gosp. dr. Derenčin, kad je „nekoliko dana kašnje“ stigla sankcionirana nagoda s novim tekstom. U istoj bo sjednici, u kojoj je bio prihvaćen previšnji reskript i to na koncu sjednice, izjavio je predsjednik ovo: „Imadem čast opaziti, da nije na dnevnom redu nikakav vis. reskript, koji bi o potvrdi nagode izrično glasio, nego da se taj tako rekuć očekiva“. I sbilja ne tek za nekoliko dana, nego preko noći, došla je sankcija nagode. (Zast. dr. Derenčin: „To je strašno“.) To nije ni malo strašno, ali ni malo dramatično, nego je samo historična istina!

Gosp. dr. Derenčin veli za svoje tvrdnje, da je „ova intencija bila jasna iz svih onih momenata, koji nam mogu služiti podlogom za tumačenje onog zaključka — naime o provizoriju — kao što i za tumačenje novog §. 66“.

Koliko to vriedi za provizorij, vidjet

Digitized by Google

ćemo drugi puta, a za §. 66 po mom mnienju, vidili smo, da ne vriedi ništa! Dapače smo vidjeli, da je gosp. dr. Derenčin g. 1881. bio posve drugog uvjerenja, da je naime §. 66. po svom sadašnjem tekstu g. 1868. kao zakon redigiran i sankcioniran. (Zast. dr. Derenčin prigovara: „I danas“.) Vi ste kazali . . . (Zast. dr. Derenčin: Nije istina.) Oprostite! To je užasno. Vi ste kazali u svom zadnjem govoru 19. prosinca 1899., da je nagoda sankcionirana sa prvobitnim tekstom . . . (Zast. dr. Derenčin prigovara.) Vi ste uztvrdili, da je sa svojim prvobitnim tekstom. (Zast. dr. Derenčin: Nisam.) Štampano je. (Zast. dr. Derenčin: Zaključkom sabora nije ni bilo. Zast. dr. Franko Potočnjak: §. 66. nije nikada ni bio u ovom saboru razpravljan.) Gosp dr. Derenčin kaže, da je ta intencija poznata iz svih momenata. Dapače mi smo vidjeli, da je gosp. dr. Derenčin god. 1881. držao onaj tekst sankcioniranim, kako stoji danas u zakonu, da je nagoda sankcionirana u smislu previšnjeg reskripta i da je sankcionirana u onom smislu, kako stoji u vladinoj izjavi u govoru vladinog zastupnika baruna Živkovića. (Zast. dr. Derenčin: Izvolite dobro čitati izjave vlade za bana Pejacsevicha.) Čitao sam, a doći će i one na red.

Digitized by Google

Što sada, ja pitam, moja gospodo, u ustiju gosp. dra. Derenčina, znači danas, kad se on poziva na izjave godine 1868. i kaže, da se prihvatom reskripta ne stvara zakon? Kad kaže nadalje, da se je paragraf 66. „neobičnim i nekorektnim načinom ušuljao u nagodu, i da je kruna podjelila „sankciju i §. 66. kako izvorno glasi u nagodi“ — to su rieči gosp. dra. Derenčina, (Zast. dr. Derenčin: Jest.) a on sada kaže, da nije. Pitam ja njega sada: Priznaje li on danas §. 66. za obvezni zakon, kao što ga je priznavao god. 1881.? (Zast. dr. Derenčin: Priznajem.) — to mene osobno ni malo ne interesira, ali me iznenadjuje ovakav postupak muževa, koji su kao članovi vlade glasovali za protivno mnienje i u vladinoj izjavi dokazivali, da je nagodba sankcionirana sa sadašnjim tekstom §. 66., a odstupivši od vlade, tvrde ne samo, da ſe §. 66. neobičnim načinom postao — što svako zna pa čak i Magjari, nego tvrde i to da je §. 66. sankcioniran, kako je prvobitno glasio!

Ja pitam, što ovakav postupak muževa može i mora proizvesti? Zar on ne mora osjetljivo škoditi političkom kreditu svih hrvatskih političara, t. j. Hrvatske u Ugarskoj,

Digitized by Google

— a ne jednoj stranci, jer stranke dolaze i prolaze, ali ostaje zemlja i narod.

Ovakav postupak u Ugarskoj stvara ono nepovjerenje prema Hrvatskoj, koje sam već toliko puta spomenuo. O tom je gosp. dr. Derenčin 21. lipnja 1880. sa vladine stolice ljepo razlagao, da smo mi tomu nepovjerenju krivi. On je rekao (čita): Gospodo meni se čini, da jedan od glavnih izvorah naših tegobah prema Ugarskoj, naših nevoljah, leži u nepovjerenju Ugarske prema nama. Ako ovaj vis. sabor i nije izključivo krivac toga nepovjerenja, svakako gg. dopustite mi izreku, da je ponešto sukrivac. Mi znamo, da su se u nedavnoj prošlosti od same saborske većine čuli govori, koji nisu stojali u logičnom savezu sa inače korektnimi zaključci ovog sabora; ovaj se je sabor kretao unutar granica nagodbenog zakona, nu iz izjava pojedinih članova većine, stojeće na temelju zakona, mogli su se očekivati posve drugi zaključci, nego su u istinu stvoreni. Ovakove nenaravne okolnosti moraju probuditi u saveznika naših sumnju o iskrenosti naših namjera, te vlada želi, da bi se kanili ovakovog postupka, jer će položaj njezin prema Ugarskoj biti puno jači, bude li ona u stanju, da očuva čistoću nagodbenog zakona, pozvati se na jedno-

Digitized by Google

dušnu iskrenost intencija većine saborske. Gg. ja držim, da je autonomija naše zemlje vriedna, da razpršimo svaku sumnju o iskrenosti naših težnja i naših namjera" !

Ove Derenčinove liepe i istinite rieči neka služe za odgovor gosp. dr. Žerjaviću i Rubetiću i svim onim, koji mene uvjek pitaju, što je „vjernost saveznička". (Prigovori na ljevici.) To sam ja naučio, kad sam bio još mlad čovjek od g. dr. Derenčina. (Zast. Gjurković: A on je sada već zaboravio. — Žamor.)

Ja u ostalom ne pojmim, kako može netko u §. 66., dakle u tako važnoj ustanovi, o kojoj se je toliko razpravljalo, danas pobijati ono, što je nekoč na odličnom mjestu tvrdio. Ja ne kažem, da to nije moguće, ali zato treba jakih dokaza, svakako puno jačih, nego je onaj neimenovani „pouzdani izvor", a tih dokaza gosp. dr. Derenčin nema, pa mislim, da jih neće nikada ni imati. Zato bi on, ako hoće tražiti neposredni i izključivi posjed Rieke za Hrvatsku, trebao raditi ono, što čini moj kolega gosp. dr. Bresztyenszky, koji je takodjer nekoč držao ono, što držim ja, ali nezadovoljan sa cielim stanjem i nagodbom, ostavio je nagodbu i §. 66., pak traži na temelju drugih osnova, dapače, kako je lo-

Digitized by Google

jalan, priznao je nama, da mi na tom temelju niti ne možemo tražiti izključivi posjed Rieke.

Kada se poziva gosp. dr. Derenčin na neki pouzdani izvor, pozvat ću se i ja na jedan, ali ću ga i imenovati.

U rečenoj naime debati, o postanku §. 66. godine 1881., progovorio je i jedan muž, za kojega se znade, da je bio sbilja dobro upućen u sve, što se radilo za vrieme Rauchova sabora, i koji je i osobno bio velik i pravi pouzdanik pokojnoga baruna Raucha, a to je bio pokojni kanonik gosp. dr. Vučetić. Osim toga bio je on sa svima starim unionistima u debelom prijateljstvu, a i s banom Rauchom u intimnom odnošaju. Taj muž je pripoviedao ovdje u saboru nešto, iz česa svatko, tko iole znade čitati, što se kaže izmedju redaka, može vidjeti, kako je nastao taj paragraf. — Kazao je (čita): „Valjda je kancelarija pitala tadanjega bana ili predsjednika saborskog, je li hrv. sabor tako disponiran, da bi primio kraljevsku propoziciju, a valjda je odgovoreno kancelariji, da jest sabor tako disponiran, i da će propoziciju primiti, te je valjda ona, da si prištedi vremena, napisala na samu krpicu ustanovu tu“. I onda je bio smieh, a možete se i sada smijati. Slično

Digitized by Google

je kazao i barun Živković godine 1881. da se radi prištednje vremena nije prepisala ciela nagodba, nego se prilięplla krpica, jer je stvar bila prešna.

VI.

Bilo je tada ljudi, a i danas ih ima, koji vele: Pošto §. 66. nije bio predhodno u saboru razpravljen, niti kralju s tim tekstom predložen, onda on nije mogao biti ni sankcioniran. To je argumenat, koji u prvi mah svatko razumije.

Ovako je god. 1881. govorio i Matija Mrazović, koji je glasovao proti onom predlogu odbora ad hoc. On je kazao „da nema pametara, da bi kruna ikada koji zakon prije sankcionirala, nego je on u saboru donešen, jer je to neprirodno, a i za upliv krune pogibeljno. U ovom pak slučaju je dokazano, da u onoj formi, kako je sada u službenom izdanju, hrvatski sabor §. 66. nije nikada votirao, nikada nije razpravljao, nikada o njem glasovao, nikada ga nije prihvatio.“ Ovo je stanovište pobijala vlada, a odbila većina sabora, a s njom i g. dr. Derenčin, kako već rekoh, u poimeničnom glasovanju.

Tim je sabor priznao, da je kralj predloženu mu nagodu sankcionirao pod uvjetom, da §. 66. ima glasiti onako, kako

Digitized by Google

sada u službenom izdanju glasi i kako je obnarodovan.

A kakva je to opet sankcija pod uvjetom, kazati će gospodin dr. Derenčin? To je ono isto, što svaki pod uvjetom izvedeni pravni čin.

U ovom slučaju rekao je kralj: vi ste mene molili — jer nije on nas molio — da posredujem glede Rieke izmedju vas i Ugarske. Ja ću to učiniti, ako prihvatite kao načelo, da je Rieka separatum corpus i da ćete na tom temelju nastaviti dogovaranje glede uredjenja autonomnih poslova na Rieci. Pak pošto ste vi mene molili za posredovanje, to ja za stalno uzimam, da ćete i jedno i drugo učiniti i u toj predpostavi potvrdjujem nagodbu, koju ste sklopili i vi meni predložili.

To je smisao kralj. reskripta, pa se pita što sliedi odavle? Sliedi to: da bi ova sankcija bila ostala bez krieposti, da nije ni jedan ili da je samo jedan sabor kraljevski reskript prihvatio. O tom nema dvojbe.

Ali to ne može biti nigdje na svietu, kazati će tko god sa gospodinom Mrazovićem, a ja kažem, da je bilo, i dapače da je bilo i u Hrvatskoj slučajeva ne samo u stara nego i u nova vremena, da je kralj

Digitized by Google

odredbe činio, a sabor ih naknadno prihvatio, a one vriedile kao zakon.

Danas to dakako ne može biti, jer imamo posebni zakon o tom, kako se zakoni stvaraju, na sankciju podnašaju, ter publiciraju. Imamo dakle zakon, koji propisuje put i način, pa samo s ovoga strogo formalnog jurističkog gledišta ne može ovo više bivati. Ali dok toga zakona o stvaranju zakonâ nije bilo, kao što ga nije bilo ni godine 1868., onda odlučuje sama narav stvari. Zato, kaže jedan moderni pisac: „zakon je suglasna volja kralja i naroda bez obzira na to, kojim se redom suglasje očituje: jer a + b + c jest isto što i c + b + a“. Ovakovu privolu, koju kralj za koji zakon dade prije sabora zove nauka modernog državnog prava: anticipiranom sankcijom, koja postaje perfektnom, ako sabor pristane na volju kraljevu, a ako ne pristane, onda dakako nema perfektnosti.

Pa tako i danas u državi, koja ima vrlo čvrst konstitucionalizam t. j. u Švedskoj ima zakona, u kojima kralj prima inicijativu, pa ako sabor predlog prihvati, nema više sankcije, niti treba ponovnog predloženja kralju, jer je on tu sankciju unapred dao. — Svatko, tko se samo i malo bavi sa histor. pravom Englezke, znade,

Digitized by Google

da je takovih slučajeva bilo upravo na hrpe, da je kraljeva privola dana prije nego saborova. Dapače i za Njemačku zna se, da je bivalo tako. Jedan od najznamenitijih pravnika Zöpfl kaže, da je privola sabora morala u pravilu sljediti prije, ali nije bila izključena ni naknadna privola.

U obće kad se govori o starom državnom životu, ne smijemo misliti, da je ova stvar bila uredjena kao danas. Dapače znamo, da je velika prepirka izmedju političara i historičara, da li je u obće bilo točne granice izmedju consilium i consensus. Političari neki hoće, da dokažu, pa tvrde, da je u nekoj državi prava ustavnost već prije Bog zna odkad postojala, a za pravo ona je bila tek u povoju! Za to znamo, da stare sankcije kraljevske više put imadu karakter eklektičan, naime, da jedan dio kralj potvrdi, a drugi ne potvrdi, ili da potvrdi, ali sa promjenom onoga, što mu je predloženo. To su opet druge vrsti sankcija, o kojima sada ne ću razlagati, jer dr. Derenčin nema rado moja predavanja, ali ipak ću reći, da ovakovih vrstih sankcija imamo i mi u naših starih zakonih.

Tako n. pr. god. 1568. sam naš sabor veli, da je kralj potvrdio njegove zaključke „licet immutatis certis articulis“ t. j. da je

Digitized by Google

kralj promienio stanovite točke. Kralj Maksimilijan g. 1569. potvrdjuje zakone naše „his adjunctionibus factis“ — t. j. s dodatcima.

Leopold I. god. 1681. potvrdjuje uz rezervaciju i kaže, da potvrdjuje auctoritate et jurisdictione nihilominus Palotinali in reliquo salva semper permanente.“

Dapače i god. 1725. još Karlo III. kaže, da mu je hrv. sabor poslao svoje zaključke „ad beniquam ratificationem aut modificationem“ — na potvrdu ili promjenu, kako želi. — Bio je doduše zajednički sabor god. 1618. zak. čl. XXVIII. zabranio additamenta et diminutiones, — dodatke i preinake, ali taj čl. XXVIII., kako dokazuje primjer pod Karlom i Leopoldom, ili nije vriedio za Hrvatsku, ili ako je vriedio, postao je obsoletan — izišao iz krieposti.

Toga imade i drugdje. G. kolega Smičiklas znade, da je povjestničar magjarski grof Májlath dokazao, da ug. zak. čl. III. od g. 1848., ne znam već u kojem paragrafu, nikada nije primljen u onoj stilizaciji, kako ga je kralj sankcionirao i kako danas vriedi.

U najnovije doba imademo i mi nešta u svojoj historiji, gdje kralj nešta odredjuje, a sabor onda prihvaća. To je čl. XLIV. i XLV. god. 1861. našega sabora. Kralj uvadja

Digitized by Google

namjestničko vieće, dvorski dikasterij i banski stol i kaže onda saboru, da je to i to učinio, a naš sabor gornjimi članci to prihvaća i kaže, da će to biti dotle, dok se ustavnim putem ne uvede nešto drugoga. A na to kralj u prev. odpisu od 8. studenoga 1861. nadovezuje na ove članke i kaže (Čita): „Pošto su vjernosti vaše priznale uzpostavljenu od nas stolicu bansku i opet povraćeno kralj. naše namjestničko vieće, imadu se ove dvie oblasti već sada smatrati kao zakonite oblasti za obseg kraljevina Hrvatske i Slavonije sve dotle, dok u napredak ustavnim putem ne bude odredjeno što drugčijega."

Eto dakle, kralj na temelju naknadnoga priznanja sabora smatra ove dvie oblasti kao „zakonito postojeće". To se je sve moglo dogadjati zato, jer nije bilo jasno odredjenoga propisa o formi i načinu stvaranja zakona i o formi i načinu sankcioniranju zakona. Tko čita ono, što kaže Virozsil o naših starih saborih, taj će se čuditi, kako je velika razlika njihova prema modernom životu; jer Virozsil kaže pače i to, da se za neko vrieme nezna ni to, kako su se stvarali zaključci na saboru!

Takav zakon godine 1868. mi nismo imali, ali i kad bi ga bili imali, nebi on

5

Digitized by Google

smetao zato, jer je kralj bio zamoljen od našeg sabora, da on zaštiti pravo Hrvatske. Sabor je dao kralju u ruke zaštitu svoga prava na Rieku, jer po riečima gosp. Fodroczya Hrvati onda „nisu znali, kojim bi se načinom u sadanjim okolnostima moglo ovo pitanje riešiti.“ U Ugarskoj ovakova šta niti je sabor kralja molio, niti mu je poslao nagodu na sankciju. A pošto su za Ugarsku i g. 1868. vriedili isti zakoni u pogledu sankcije, kao i danas, onda je već sbog ovog lih formalnog jurističnog razloga bilo nuždno, da se tamo promieni §. 66. prije, nego što se nagoda na sankciju predloži. Zato i kralj u reskriptu, koji je upravljen na ugarski sabor u pitanju riečkom, ne kaže, da je sankcionirao nagodu, nego kaže, pošaljite nagodu, da ju sankcioniram, u nadi, dakako, da ćete prihvatiti reskript i u njem sadržani predlog glede Rieke.

Iz svega, što je razloženo, sliedi, da je hrvatski sabor g. 1868. znao i da je, kako je rekao g. 1881. barun Živković, ne samo mogao nego i morao znati, da §. 66. neće ostati u prvobitnom tekstu, nego da će tekst sankcionirane nagode imati klausulu, da je Rieka corpus separatum itd., kao i tekst magjarski, jer je naš sabor znao, da je ugarski sabor tako promienio svoj §. 66.

Digitized by Google

Da sam ja god. 1881. bio u saboru ili može biti i prije, kad sė ova debata vodila, onda bi ili sam ili uz koga drugog stavio predlog, da se stane na put ovakvom skroz neosnovanom uznemirivanju javnog mnienja i svih nas, zamoli kralj, da izdade novo originalno izdanje već sankcionirane nagode, t. j. da se ona krpica metne u tekst. Tim bi rekao kralj, evo ja sam to još god. 1868. sankcionirao, a zašto su moji savjetnici to baš predložili na krpici, to je druga stvar; ja znam, da sam to podpisao. Ovakovo nešto se je u Hrvatskoj već i dogodilo. Mi naime imamo drugo originalno izdanje trgovačkog zakona, koji nije razpravljen u saboru. Pošto se pokazalo, da nije suglasan sa originalom magjarskim, to su ga izpravili i previšnjim riešenjem proglasili. (Dr. Vrbanić: Stvarno nije izpravljen, samo stilistički.) Kako bilo, jednom sankcionirani zakon ne može se ni stilistički ni stvarno promjeniti.

Nešto se slična čini mi se dogodilo u Ugarskoj. Tamo je zak. članak XLI. : 1868. o domobranstvu, kako je u saboru prihvaćen, imao 34 §§., ali poslje je prvobitni §. 33. izpušten, a glasio je ovako: „kriepost ovog zakona ne proteže se na Hrvatsku. Za slučaj, ako Hrvatska ustavnim putem

Digitized by Google

pristupi ovomu zakonu, njezin će teritorij sačinjavati šesto okružje itd." — Ovaj je zakon naime bio razpravljen u saboru prije sankcije nagode, kad se još nije znalo, hoće li domobranstvo biti zajednička stvar ili ne. Poslije sankcije nagode postao je §. 33. anahronističan, pak je izašlo drugo izdanje tog zak. članka. §. 33. je izpušten, a §. 34. pomaknuo se gore. Ujedno je u tekst drugih prvobitnih paragrafah uvršteno na dotičnih mjestih, da za domobranstvo u Hrvatskoj vriedi hrvatski jezik, hrvatska zastava itd., a to sve, koliko ja znam, bez da je sabor ponovno o tom zaključio.

Dakle se vidi, da bi se to moglo i kod nas učiniti, i ja žalim, da se to nije činilo, kad je tomu bilo vrieme.

VII.

Jučer smo vidili, da razni govornici u debati od god. 1868., kad su rekli, da se prihvatom kraljevskog reškripta ne stvara zakon, nisu mogli misliti, da nakon prihvaćena reškripta neće u §. 66. biti uvrštena klauzula Corpus separatum, t. j. da se ne će promjeniti tekst prvobitnog §. 66.

Ali možda su mislili, da se neće promjeniti i alterirati pravno stanje Hrvatske naprama Rieci, t. j. da će i nadalje poslje

Digitized by Google

prihvata tog kraljevskog reškripta, te i nakon preudešenog §. 66., Rieka smatrana biti za teritorij, koji je neposredno utjelovljen Hrvatskoj?

Ja držim, da to nisu mislili. A pošto se presv. gosp. dr. Derenčin pozvao ne samo na izjave baruna Raucha, nego i na sve tadašnje govornike, onda opet moram navesti, što su ti govornici, ti svjedoci g. dr. Derenčina, o tom pitanju kazali, pa ćemo vidjeti, da ti svjedoci ne će potvrditi onog, što je gosp. dr. Derenčin iz njihovih govora izvolio izvesti. Dapače jedan od glavnih govornika u toj debati, pokojni dr. Ante Stojanović, mislio je, da ova klausula „corpus separatum" itd., kada bi se uniela u tekst §. 66., ne bi ništa drugo značila, nego prvobitni zaključak ugarskoga sabora, koji je izrekao, da se Rieka imade još prije sankcije same nagodbe neposredno utieloviti kraljevini Ugarskoj onako, kako je glasio zaključak sabora ugarskog od 28. septembra 1868.

Ovo shvaćanje Stojanovićevo nije opravdano, pa je protivno izjavio u hrvatskom saboru tadašnji mu predsjednik Vakanović i komeš turopoljski Stjepan Josipović, koji su držali — i to po mojem mnienju sasma dobro držali — da je ugarski

Digitized by Google

sabor, kada je 11. novembra 1868. prihvatio reškript, odstupio od zaključka, što ga je glede Rieke stvorio 28. rujna god. 1868.

Ali Stojanović sa svog gledišta, smatrajuć u tom podpuno utjelovljenje grada Rieke zemlji ugarskoj, želio je, da se prvi dio reškripta ne primi, za tim, da se pošalje kruni adresa, u kojoj bi se razložilo opetovano pravo Hrvatske na Rieku, i da se ostavi in suspenso riečko pitanje, a Riečani da moraju doći u hrvatski sabor, kako izborni red odredjuje.

Stojanović je nadalje rekao, da reškript (čita): „cieloj stvari daje takav zamašaj, da se ono ima smatrati već riešenim, što se ovdje za riešenje propisuje". Nadalje je rekao (čita): „da klauzula corpus separatum itd. vriedja naše državno pravo u temelju, te po njoj postaje naše veliko načelo cjelokupnosti jako pogibeljno i sklizko . . . Po mom mnienju nema se više ništa pretresati, kad se u cjelosti primi reškript . . . Čim mi priznamo, da je Rieka separatum corpus sacrae regni coronae adnexum, tim priznajemo i to, da je načelo pitanja riečkog nepreporno i da u kraljevinski odbor ne spada".

Za poziv krune, da oba sabora priznadu kao nepreporno istinito načelo to, da

Digitized by Google

je Rieka separatum regni coronae corpus, kaže Stojanović (čita): „Mi smo do sada uviek protivno tvrdili i nikada to priznali nismo, a i Magjari su uviek jednako govorili, da Rieka njima pripada“.

Ovako je dakle Stojanović izrekao svoju veliku bojazan za posljedice, koje će nastupiti, ako se primi previšnji reškript s onom klauzulom „separatum regni coronae corpus“.

Drugi jedan zastupnik, g. Jovan Živković, svršio je svoj govor ovim riečima (čita): „Naša idealna i realna cjelokupnost stoji nam pred očima, o idealnoj neću da govorim, jer ona je već otišla spavati, ali evo i od realne vidim ja, gdje se već prvi odlomak krnji“.

U istom smislu izjavio je i treći govornik g. dr. Brlić glede značenja kraljevskoga reškripta, odklanjajući svaku diskusiju o tom, t. j. o pripadnosti Rieke.

Kada čovjek to uvaži, onda mora vidjeti, da je sabor godine 1868. u debati o reškriptu kraljevskom veoma dobro znao, da će se pravno stanovište prihvatom toga reškripta promieniti, t. j. da se više neće voditi o tom razprava izmedju Ugarske i Hrvatske, je li Rieka pripada samo Hrvatskoj ili samo Ugarskoj, i to neposredno,

Digitized by Google

kaošto su kod sklapanja nagode oba sabora tvrdila.

Posve jasno je onaj smisao i posljedice kralj. reškripta razložio bar. Živković, kada je rekao ovo (čita): Ja bi bio za predlog Stojanovićev, — onaj, o kojem sam malo prije govorio — kada bi se mogao iole nadati, da će se taj predlog po saboru uvažiti." Zatim je dodao ovako (čita): „Ali ako čovjek hoće stvari koristiti, treba mu znati, da se prema svim okolnostima vremena snadje i onako vlada, kako mu one nalažu. Ja vidim, da se ova velevažna stvar želi danas da se rieši, i rekao bih, da će se ovaj reškript uzeti ovako, kakav jest, i zato ne ću nikakav predlog staviti, samo ću se usuditi moje opazke učiniti u tom pravcu, da visoka kuća vidi, — tu ne treba proročanstva — posljedice čina, koje će od prihvata ovoga visokoga odpisa sigurno sliediti. Kako sam ja mislio o Rieci, poznato je . . . i nisam se nadao, da će posljedice moga govora tako brzo u život stupiti. Ali ja stupam na stanovištu visokoga sabora. . . . Tko je rekao „a", taj može reći „b", · . . . što se stvari tiče, da će se sada posebnim putem u tom pitanju udariti, to ja s vašega gledišta prihvaćam . . ."

Tim je kako se vidi g. bar. Živković

Digitized by Google

jasno rekao, da će sabor prihvatom reškripta odstupiti od onoga, što je prije govorio o Rieci, braneći izključivo pravo Hrvatske, a i g. Živković s njim.

Da je ovaj smisao imao njegov govor god. 1868., to je barun Živković kao chef unutarnjeg odjela naglasio g. 1875. u navedenom odgovoru dru. Vučetiću i 1881. godine, kako ćemo još viditi.

Prividno nešto povoljnije izkazuje za Derenčina jedan po njemu pozvani svjedok, naime u svom govoru zastupnik Robert Zlatarović. Čini mi se, da je ovaj govor i zaveo gosp. Derenčina na ovakove kategorične tvrdnje, jer nije uvažio, kako je Zlatarović svoje razlaganje u ovom pitanju upravo diplomatski udesio.

Zlatarović je kazao ovo (čita): „Ovdje se ne radi o tom, da visoka kuća prihvati zakonsku osnovu, nego se radi samo o tom, da visoka kuća pristane na propoziciju kraljevsku". Ali baš ove posljednje rieči „da visoka kuća pristane na propoziciju kraljevsku". pobijaju ono, što je u prvom dielu ove izreke Zlatarović kazao.

„Mi znamo — kaže Zlatarović dalje, da za stvaranje zakona treba da oba zakonodavna faktora što ustanove. Ovdje govori nam samo jedan faktor, t. j. kruna, te nam

Digitized by Google

stavlja propoziciju, koju obrazlaže svojim mnienjem i svojimi razlozi."

Ovo je dakako istina, ali je istina i to, da tako biva kod svake zakonske osnove. I ona nije obvezna za sabor, ali kad ju sabor prihvati a kruna potvrdi, postaje po današnjim našim zakonima — zakonom, kao što je — jer mi god. 1868. takova zakona o stvaranju zakona nismo imali — i postala zakonom i ona kraljeva propozicija, pošto je kruna već unapred pod uvjetom, da se ona propozicija u nagodu primi, nagodu potvrdila, t. j. kruna je potvrdila nagodu pod tim uvjetom, da se njezina propozicija u nagodu uvrsti. A to, da će ona klauzula corpus seperatum itd. u nagodu biti uvrštena, to je Zlatarović vrlo dobro znao.

Kad se ne bi bila imala uvrstiti ova propozicija kraljevska u nagodu, ja neznam na koji bi drugi način sabor mogao „pristati" na tu propoziciju. Još manje mogu pojmiti, kako bi se oba pozvana sabora, koji su jednako bili pozvani, mogla „sjediniti" u tom, da je Rieka corpus separatum i t. d. i kako bi na način obvezatan za jednu i drugu zemlju sabori mogli izvesti ovo „pristajanje", kako bi nadalje jedna i druga zemlja obvezatnim za obje načinom bila mogla „pristati" na to, da se uredjenje

Digitized by Google

odnošaja riečkih imade u buduće izvesti u suglasju, sporazumno, nagodbenim putem izmedju Hrvatske i Ugarske?

Napokon ja ne razumijem, kako bi Hrvatska kraljev predlog mogla bila prihvatiti „isto tako kao i sabor kraljevine Ugarske“, kad ne bi učinila ono, što je učinio sabor ugarski, kad je tu klauzulu uvrstio u nagodbenu osnovu t. j. u §. 66. osnove nagodbenog zakona, a već smo vidili, da je naš sabor znao, da je ugarski sabor 11. novembra prihvatio kraljev predlog, a 14. novembra preinačio §. 66. nagodbene osnove u smislu reskripta i prihvatio tekst tog §-a kako je danas.

To je sve jako dobro znao Zlatarović, pa zato je i odgovorio na opazku Stojanovićevu glede pogibeljnosti ove klauzule ovako: „Bilo medjutim to pitanje nejasno, kako misli g. zastupnik osječki — to je bio g. Stojanović — da kroz to može biti sbilja kakva pogibelj prieti, to ja opet ponavljam... da se ovdje ne radi o nikakvom zakon. čl., koji bi imao obvezatnost, buduć je samo po jednom zakonodavnom faktoru izdana ta propozicija kraljevska“. I ovo je istina, ali baš prihvatom reskripta i ove propozicije prestala je ona biti jednostranom izjavom jednog faktora. Iz jednostranog predloga krune

Digitized by Google

postao je on i zaključkom drugog zakonodavnog faktora naime sabora, dotično iz jednostranog predloga krune, kada su oba sabora prihvatila tu klauzulu, postala je ona sastavni dio njihovog „sjedinjenja“, njihovog „pristajanja“ t. j. same nagode.

Ovaj odgovor Zlatarovićev značajan je još i zato, što on veoma diplomatičnim načinom koncedira, dopušta, da Stojanović ima pravo, kad tvrdi, da je ova klauzula „pogibeljna“ za ono, o čem je govorio Stojanović t. j. za načelo cielokupnosti kraljevine Hrvatske. Ali ako je mogla pogibeljna biti, mogla je postati pogibeljnom samo ako dodje kao sastavni dio u nagodu, jer bez toga nebi bilo pogibelji.

Kad se uvaži, da je Zlatarović znao, da će se ova klauzula uvrstiti u nagodu isto onako, kako ju je uvrstio u §. 66. tri dana prije toga sabor ugarski, onda se može ocieniti važnost i smisao rieči Zlatarovića o „prihvatu“, i da se tu radi samo o kraljevom predlogu i o tom, da ga sabor „prihvati“.

Zlatarović ima možda pravo, kad na drugom mjestu svog govora kaže, da je ona klauzula: corpus separatum itd. samo motivacija, ali nije više puka motivacija ono, što se dalje kaže, naime, da će se nutarnje uredjenje Rieke t. j. njezinih autonomnih

Digitized by Google

poslova provesti obostranim sporazumom. U tom je jezgra toga pitanja, gdje se više ne radi o alegoričnom izrazu kao „kruna", nego se kaže posve jasno, kako će se urediti autonomni odnošaji Rieke i njezinog kotara.

Hrvati, primivši ovu klauzulu i ovu ustanovu ob uredjenju autonomnih poslova na Rieci, tim su priznali, da glede Rieke u autonomnih poslovih ne mogu onako raditi, košto po ostalih paragrafih nagode disponiraju u autonomnih poslovih, t. j., da ne mogu na Rieci raditi onako, kano na onom zemljištu, koje isti §. 66. kano izključivi teritorij hrvatski priznaje. Osim toga je važno, da se baš u istom §. 66. ujedno iz toga teritorija, na kom je vlastna Hrvatska raditi samostalno, izključuje Rieka.

Napokon Zlatarović još sam veli, da Rieka jest corpus separatum i to izvodi odatle, što se ne bi moglo razumjeti, kako bi Rieka, kada ne bi bila corpus separatum, mogla dobiti pravo posebnoga zastupstva u gornjoj i dolnjoj kući sabora ugarskoga.

To su govornici, koji su govorili ob ovom pitanju. Osim njih imade još dvojica, o kojih se može reći, da su nešto u meritum dirnuli. To je kasniji ministar Koloman Bedeković, ali njegov govor, ako je

Digitized by Google

i rečen u debati ovoj, spada više na uredjenje provizorija, a na ovo spada samo jedno mjesto, kada je rekao (čita): „Zato se sa g. Živkovićem i Stojanovićem ne mogu složiti, jer ako treću i četvrtu alineju pročitam i dobro shvatim, ovo je samo predlog Njeg. Veličanstva, koji hoće, da to „primimo“. Stvar je nagodbena drugo, a ta će se tekar onda riešiti, kad bude jednom i drugom saboru za odobrenje predložena“.

To je opet istina, — t. j., da je to samo predlog krune — ali o tom vriedi ono, što sam kazao za Zlatarovića, a ono, što kaže za nagodu, to se odnosi na definitivno uredjenje poslova na Rieci.

Drugi onaj govornik većine, koji je o tom govorio, bio je pok. Miroslav Kraljević, koji za pravo nije ništa ni rekao, nego se je pozvao na druge govornike, ili kako on kaže istomišljenike, koji su govorili. On kaže (čita): „Ja to smatram kano predlog, a ne kao donašanje zakona i da se meritorno pretresati može, kada bude deputacija svoj operat ovomu vis. saboru doniela“.

To je isto, što je rekao Bedeković, ali se odnosi i to na definitivno uredjenje upravnih odnošaja na Rieci, koje se ima obaviti načinom u §. 66. označenim i po kralju predloženim.

Digitized by Google

Ima još jedan govornik. To je Luka Petrović, ali na njega držim, da se nije mislio pozivati velepoštovani g. dr. Derenčin, jer on, kako se kaže, „razapetim jedrima" plovi u sasvim druge krajeve, nego je mislio g. dr. Derenčin; — on nije bio onaki diplomata, kako Zlatarović.

Ja sam ovim prešao sve govore Derenčinovih svjedoka i još sam mu poklonio toga Petrovića. Ako izuzmemo neka mjesta u govoru Zlatarovićevom, nijedan ne govori u prilog izvadjanjima g. Derenčina, a i Zlatarovića mogao bi g. dr. Derenčin s nekim pravom za se reklamirati samo onda, kada ne bi bilo onog fatalnoga mjesta o „pogibeljnosti" ove klauzule, koju je on koncedirao, a nije a limine odbio, kako bi morao učiniti, da nije i sam vjerovao u tu pogibelj.

U još bolje svjetlo staviti će se izkazi ovih svjedoka Derenčinovih onda, kad budemo čuli, što se je govorilo kod prihvaćanja provizorija. Viditi ćemo tu, da je ne samo Aleksander Fodroczy rekao, da je Rieka „zajednička" Hrvatskoj i Ugarskoj, nego i to, kako je sam krunski svjedok — kako se kaže — o kom je rekao g. Derenčin, da se ne može pomisliti, da je „pravaš ili obzoraš", t. j. kako je g. Žuvić kazao u toj

Digitized by Google

debati, da Rieka nije ni ugarska, niti hrvatska, nego „samosvojna zemlja.“

Za to mi je žao, što ne mogu već danas iz tih govora u podpuno svjetlo staviti izkaze dosadašnje, što ne mogu govoriti o provizoriju. Jer kako sam rekao na početku govora, to sam pitanje ostavio za sgodu, kad se bude poglavlje „ban“ razpravljalo.

Ali zato ćemo viditi već danas, što je sam g. dr. Derenčin, kao zreli političar, nekoč držao o govorih svih ovih svojih svjedoka.

Samo ću prije reći kako su prosudjivale i što su držale o §. 66. nagode i njegovoj riečkoj klausuli naše druge političke stranke.

Već sam prije naveo, kako je godine 1875. g. dr. Makanec apostrofirao tadašnju vladu i većinu i rekao, kako su se stranci Magjaronâ rugali, da su izdajice, a sada sami, — kaže on, — idete tako daleko, da ustupate grad Rieku.

Evo dakle on je predbacio tadanjoj većini, što sada nama predbacuje manjina na usta g. dra. Derenčina, da je ova stranka tobože posve napustila Rieku.

Da po §. 66. nagode, — dakako, ako mu se prizna obvezatnost, — Rieka nije ostala izključivo hrvatska, da ona nije više

Digitized by Google

neposredni sastavni dio teritorija Hrvatske, da ona nije „inkorporirana“ Hrvatskoj, to su opozicionalne naše stranke uviek tvrdile, i upravo zato su gledale, da dokažu neobveznost tog paragrafa i da nije ni sankcioniran.

Tako je bilo sve do govora g. dra. Derenčina od 19. prosinca 1899., a meni se čini, da će tako i ostati i da g. dr. Derenčin nije ni svoje drugove osvjedočio o izpravnosti svoga stanovišta, jer se je gosp. dr. Žerjavić protivno izjavio, nego li je to gosp. dr. Derenčin izvadjao.

Isti dan, kad je dr. Makanec godine 1875. predbacio većini, da ona radi gore nego Magjaroni, rekao je drugi opozicionalac g. dr. Mihovil Posilović: „Po §. 66. nagode držim, da je Rieka in principio odtrgnuta. Veli se naime, da ona ne sačinjava zemljište trojedne kraljevine, jer se veli, da sve ostalo sačinjava naše zemljište osim grada Rieke . . . gospoda na desnici, — to su bili neki stari unioniste, — ako se hoće razlikovati od sadašnje vladajuće stranke — to je bila stranka g. dra. Derenčina — može se kazati, da su ona stranka, koja je Rieku izdala, a sadašnja stranka ju izrično napušta“. — Težak prigovor, ali nisam ja to rekao.

Digitized by Google

Gosp. zast. Barčić 18. aprila g. 1882. rekao je: „na temelju §. 66. izuzeta je Rieka iz teritorija Hrvatske, §. 66. to očito kaže . . . na temelju toga paragrafa prestala je Rieka biti teritorijalni cjelokupni dio kraljevine Hrvatske i t. d.“

On dapače misli kao i Žuvić, da ne pripada ni Ugarskoj ni Hrvatskoj, nego da je postala „samosvojna zemlja u skupini zemalja i kraljevina krune ugarske“.

Ovako kao što Barčić, tako su govorili o §. 66. svi pravaši sve do danas.

Da Rieka više ne spada k Hrvatskoj, kazao je 10. listopada 1874. dapače i sam — g. dr. Derenčin! Bilo je to onda, kad je kao izvjestitelj sjedio u ovom saboru i izvješćivao o zakonskoj osnovi o uredjenju pravosudja. On je kao takav pobijao jedan izpravak, što ga je stavio barun Zmaić, zahtjevajući, da se ne napusti sudbeni stol na Rieci, kako je bilo predloženo po vladi i odboru. Taj je predlog podupirao i jedan stari unionista, tadanji član sabora Stjepan Josipović. G. dr. Derenčin, izjavljujuć se o tom izpravku, kazao je (čita): „g. Josipović izvolio je zaboraviti, da mi Rieke više nemamo . . . . Baš gubitkom grada Rieke došli smo u položaj, da gubimo taj sudbeni stol; da je Rieka sjedinjena s materom zemljom,

Digitized by Google

da nije bilo onoga sabora, koji nam ju je otrgao, i predao Magjarom, ne bi trebao g. Josipović podupirati sadanji predlog g. zastupnika bakarskog. Baš gubitak Rieke prouzročio je, da je sudbeni stol postao posve suvišnim". Ovim svojim govorom pokazao je, što je god. 1874. držao o govorih i o „intenciji" svjedokah, na koje se sada u posve protivnom smislu pozivlje.

Osim toga je govor njegov tim značajniji, što je Josipović bio rekao još nešto, da naime misli „da će taj sada obstojeći riečki provizorium skoro prestati, a onda će i onako biti potreban sudbeni stol". Ali g. tadanji izvjestitelj nije se na ovo ni obazirao, nego je bez dalnjega razlaganja zagovarao predlog vlade i odbora, koji je i primljen.

Isto tako je g. dr. Derenčin, kako sam već rekao, i g. 1881. glasovao za predlog odbora, koji je polazio sa stanovišta, da Rieka po §. 66. nije više „izključivo" hrvatska. To je u svom govoru iztaknuo opet tadanji izvjestitelj, pokojni naime Miškatović. On je tom prigodom dapače razlagao, kako je sadanji tekst §. 66. baš na korist, jer po njem Ugarska prvi put priznaje Hrvatskoj na Rieci neku ingerenciju u autonomne poslove grada Rieke, a tim i teritorijalno

Digitized by Google

pravo na Rieku, dočim je to prije uviek posve poricala, a sada da se na temelju toga paragrafa priznaje sa strane Ugarske, i zato da po §. 66. imade Hrvatska „otvoren put, da dobije podpuno pravo na autonomne poslove na Rieci".

Odavle, mislim, slieđi bjelodano, da je hrvatski sabor godine 1868. dobro znao, da klauzula „corpus separatum" itd. stoji u bitnoj oprieci sa zahtjevom hrvatske adrese od 26. rujna 1868., ali je znao hrvatski sabor i to, da je ta klauzula u bitnoj oprieci i sa zaključkom ugarskoga sabora od 28. rujna 1868., pa da je ugarski sabor, prihvativši kraljevski reškript odstupio od svoga stanovišta, od onog naime zahtjeva, koji je u njegovu zaključku sadržan, da se Rieka ima još prije sankcioniranja nagode utjeloviti „zemlji Ugarskoj".

VIII.

Sada, kad smo vidili, što nisu mogli misliti govornici u saboru g. 1868., onda, kad su kazivali, da se tim ne stvara zakon, sada tek možemo pojmiti, što su pod tim mogli i morali sbilja misliti.

U koliko stvar sama ne stoji u savezu sa tadašnjim poslovnikom, — na što je g. zastupnik Živković, tadašnji član vlade, upo-

Digitized by Google

zorio g. 1881. podpunim pravom, jer je o tom i bila razprava 16. novembra 1868. u saboru hrvatskom, — dakle u koliko ne stoji stvar u savezu sa poslovnikom, njihove ove rieči, da se prihvatom reškripta „ne stvara zakon“, mogu razložitim načinom samo to značiti, da će se putem nove regnikolarne deputacije odlučiti o tom, kako će biti uredjeni oni odnošaji na Rieci, glede kojih si je Hrvatska pridržala autonomiju.

Ove rieči: „ne stvara se time zakon“, znače samo toliko, da prihvatom reškripta odluka o Rieci ne će biti predana u ruke sabora magjarskoga, to jest, da Hrvatska ne će izgubiti pravo ravnopravnog utjecaja na uredjenje budućih odnošaja u gradu Rieci.

Od posliedka razprave, koja će se voditi putem regnikolarne deputacije, zavisit će, hoće li na Rieci sabor hrvatski i hrvatska vlada izključivo biti kompetentna onako kao na teritoriju hrvatskom ili ne će biti.

Reškript sam dakle ne odredjuje ni sadržaja ni forme budućeg uredjenja u gradu Rieci. Zato, i samo za to mogla je biti istina, kad su gospoda tvrdila, da se time ne stvara zakon, nego, da je to „stvar nagodbena“ i da će se o tom konačno ili kako je kazao Kraljević, meritorno odlučiti onda,

Digitized by Google

kad bude sabor saslušao resultate rada svoje regnikolarne deputacije.

U tom smislu sbilja je govorio i sam previšnji reškript. U njemu kralj kaže jednom i drugom saboru: Pošto vi jedni tvrdite, da Rieka neposredno spada Hrvatskoj, a drugi isto tako tvrdite, da spada neprepomo Ugarskoj, te se po tom nikako složiti ne možete, ja vam predlažem, da to „pustite s vida", pa da stupite na stanovište, koje obe zemlje priznaju kao neposredno t. j. na stanovište, da je Rieka posebno kruni ugarskoj pripadajuće tielo.

Kad to priznajete — kralj dakle anticipira i suponira priznanje sabora — ja vas pozivam, da pokušate na tom temelju uz sudjelovanje Riečana urediti sve, što vaši interesi i interesi svih zemalja krune ugarske traže.

Nadalje veli kralj saboru jednom i drugom:

1. Vi to možete tim laglje učiniti, jerbo ste se glede svih poslova, koji su Ugarskoj i Hrvatskoj u nagodi, koju ste prihvatili, kano zajednički priznati, već pogodili, a ta vaša pogodba vriedi i za Rieku.

Pa onda kaže: 2. Odtud sliedi, da se sve vaše dalnje prepirke vrte samo oko

Digitized by Google

onih poslova, koji po nagodi spadaju u autonomiju hrvatsku.

Po ovom se vidi, da ne može biti izpravno, što je izvolio tvrditi g. dr. Derenčin, kad je kazao, da se je naime imalo riešiti pitanje, u kakovom će odnošaju prema zajedničkoj legislativi i eksekutivi stojati Rieka. (Zast. dr. Derenčin: Prigovara.)

Molim, tako je naštampano u saborskim dnevnicima, ali to dakako nije izpravno. Za taj bo odnošaj, veli kralj izričito, da sve ono, što je Ugarska i Hrvatska ugovorila kao zajedničko „stoji i glede Rieke i zato se razlikost mnienja ne može odnositi na ino, nego na one predmete, za koje je kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji sa višeput spomenutom državopravnom nagodom ujamčeno posebno autonomno zakonodavstvo i sobstvena domaća vlada".

IX.

Time bi za danas mogao završiti. Svrha mojega razlaganja o postanku i značenju §. 66. bila je ta, da dokažem, da je hrvatski sabor znao, da prvobitni tekst ne će ostati u nagodi, kad se prihvati prev. reškript; drugo, da će mjesto toga teksta doći klauzula o separatum corpus i ono, što iza nje sliedi. Napokon, da je hrvatski

Digitized by Google

sabor znao ili bar osjećao, da ta klauzula bitno mienja pravo Hrvatske na Rieku.

Zašto je ova klauzula napisana na krpici, to ne znam, niti marim iztraživati i odavna nisam mario to iztraživati. (Zast. Tadija Smičiklas prigovara.). Nisam se bavio diplomatikom. A zašto ne marim? Jer znam, da prvi kralj. odbor, koji je bio izaslan za uredjenje odnošaja grada Rieke, u kojem su bili sami unioniste — dakle, opet svjedoci g. dr. Derenčina, a medju njima grof Pejačević, Žuvić i Fodroczy — u izvješću od 30. travnja god. 1870. veli, da je hrvatski sabor prihvatio predloge kr. reskripta, „u smislu kojih postade takodjer i §. 66. osnove nagodbenoga zakona promjenjen“ — dakle ne §. 66. sankcioniranoga zakona, nego osnove nagodbenog zakona je promjenjen.

Kad ja to znam i vidim iz priznanja upućenih muževa kao Pejačevića, Žuvića i Fodroczya, pa kad onda znam, da je to nastalo u onom stadiju, gdje još nije bio sankcioniran naš zakon, nego u stadiju osnove, onda za mene prestaje svaki državopravni interes o tom, zašto je novi tekst §. 66. napisan na krpici, a nije napisan na čitavom tabaku.

Pošto su to podpisali Ladislav Pejačević, Vuković, Fodroczy i Žuvić, onda

Digitized by Google

držim, da su time posvjedočili, kako su nakon prihvata reskripta njegove posljedice t. j. preudešeni tekst §. 66. shvaćali. Ovo je tim važnije, što je isti kraljevinski odbor u prvom svojem predlogu glasom zapisnika od 24. svibnja 1869. izrično spomenuo i krpicu — dakle prije, nego je izviešće podnio saboru — te kazao, da je §. 66. na koliko se grada Rieke tiče, „neobičnim načinom uvršten", ali nigdje ne dvoji o njegovoj pravnoj obvezatnosti.

A nisu niti mogli dvojiti, kad kažu, da je u stadiju osnove promienjen prvobitni tekst §. 66. Odatle sliedi, da Derenčinovi svjedoci u tom pogledu ne potvrdjuju onoga, što je on tvrdio, dapače dokazuju, da se je on krivo na njih pozvao.

X.

Pošto su se neki od tih starih unionista i svjedoka g. dra. Derenčina i kasnije izjavljivali o tom pitanju, to će mi biti dozvoljeno, da spomenem još nešto, što su kazali ti stari unionisti, naročito preuzv. g. grof Pejačević i barun Živković kao jedan sbilja od glavnih korifeja u saboru od g. 1868.

Ja sam se već jučer načelno pozvao na onu izjavu, koju je vlada g. 1881. sa-

Digitized by Google

boru dala o toj stvari, te koja je potekla, kako sam rekao, od vlade, u kojoj su sjedila dva odlučna stara unionista i uz njih onako odličan muž kao što je g. dr. Derenčin. Da vidimo dakle, što u toj izjavi stoji. U toj izjavi kaže vlada, dakle i g. dr. Derenčin (čita): „da je nagodbeni zakon" — onako, kako je gore poslan — „stekao previšnju sankciju u svih svojih ustanovah osim one u §. 66., koja se tiče Rieke i njezina kotara". — To je ona ustanova, gdje se kaže „osim grada Rieke, glede koje se sporazum nije mogao postići". Ta ustanova dakle nagodbenoga zakona nije stekla prev. sankcije . . . — „i koja se ne može ni smatrati dispozitivnom zakonskom ustanovom, već konstatiranjem neuspjeha dogovora, koje konstatiranje kruna želi, da se zamieni prihvatom predloga sadržana u reskriptu . . . Drugimi riečmi previšnji reskript, ako se po obih legislacijah prihvati, mora se smatrati integrirajućim dielom nagode, koja se ima popuniti u smislu prihvaćenoga kraljevskoga predloga". Ovo je jasno! (Glas na ljevici: Ali krivo!) Ja samo kažem, kako je vlada 1881. god. i s njom skupa dr. Derenčin kazao. (Na desnici glas: Tako je!) Onda se veli u toj izjavi (čita): Da Njeg. Veličanstvo „u stalnoj nadi, da će taj predlog biti prim-

Digitized by Google

ljen, podjeljuje sankciju nagodi". Napokon se kaže (čita): „Predlog bje po obih saborih primljen, ter u oči suglasja svih faktora, pozvanih, da pitanje riečko rieše, prikazuje se posve pravilnom sankcija nagode sa takovom redakcijom ustanove §. 66, tičućeg se Rieke, koja odgovara prihvaćenom po ugovarajućim strankam kr. reskriptu".

Gospodin dr. Derenčin je možda i redigirao tu izjavu (čita): „Drugi dan iza kako je previšnji reskript — i u njemu sadržani posredujući predlog krune po saboru prihvaćen bio . . . proglašena bje po kralju sankcionirana nagoda, koje §§. 66. u podpunom suglasju sa predlogom reskripta onako glasi, kako i danas obstoji". Nadalje se veli u izjavi, da ne može s razlogom biti govora o kakovom krivotvorenju §. 66., to jest o takovu postanku toga paragrafa, „koji bi se bez znanja i privole krune ili sabora dogodio bio, jerbo je kruna sankcioniranu nagodu s ovako stiliziranim §. 66. poslala našem saboru istodobno sa gore navedenim reskriptom, koji istu stilizaciju toga paragrafa saboru na prihvat predlaže, ter samo u nadi i stalnom očekivanju, da će taj posredujući predlog krune po saboru prihvaćen biti, podjedno nagodu sankcionira, dakle je kruni pri podieljenju sankcije na-

Digitized by Google

godi svakako poznata bila ova u predpostavi prihvata reškripta, uvrštena prema prvobitnoj nova stilizacija §. 66. nagode, a tako isto poznata i saboru, koji je dan prije proglašene nagode navedeni kralj. reškript prihvatio, a za tim poslie tako proglašene nagode u sjednici od 19. studenoga 1868. zaključio i odpravio na Njeg. Veličanstvo prepokornu „zahvalnicu za odobrenu nagodu".

„Ovako — zaključuje izjava vlade, — stoji pitanje o postanku sadanje redakcije §. 66. nagode, koje se po autentično razloženom i dokazanom stanju stvari niti prema svietloj kruni, a niti prema saboru, dakle prema nijednom od zakonodavnih faktora krivotvorenom smatrati ne može" (Zast. Grga Tuškan: Krivotvoreno je sve skupa!) Dobro, dobro!

Predsjednik: (zvoni): Molim Vas, gospodine zastupniče Tuškane, izvolite uzeti rieč, ako hoćete govoriti. (Zast. Grga Tuškan: Prigovara). Vašega je već suviše.

Zast. dr. **Josip Pliverić** (nastavlja): Sada neka sudi visoki sabor meni i dru. Derenčinu na temelju izkaza, ne po meni, već po njemu pozvanih svjedoka.

Jučer sam rekao, da nije nitko, a niti dr. Derenčin g. 1875. protestirao proti izjavi

Digitized by Google

baruna Živkovića, koju je dao na govor Makančev i Vučetićev. Medjutim sam čitao u jednih novinah, da mi je gosp. dr. Derenčin doviknuo, da jest protestirao i to odmah sutradan u sliedećoj sjednici. Meni bi žao bilo, da sam gospodinu dru. Derenčinu krivicu učinio, za to sam pretražio saborske dnevnike, ali o govoru Derenčinovu nema u njima ni traga. (Zast. dr. Derenčin: Bili ste odviše zaokupljeni s lektirom . . .) Ja sam čitao to u jednim opozicionalnim novinama; nisam rekao, da je to Vaš organ bio. Gospodin dr. Derenčin dakle nije proti onoj izjavi protestirao niti drugi dan, niti treći dan, niti u obće u koji dan, kad je o tome u saboru bilo govora. Nego gosp. dr. Derenčin je sbilja nekoliko dana iza govora bar. Živkovića govorio kao izvjestitelj o predlogu g. zast. Makanca i to 14. lipnja 1875., dočim je barun Živković 12. lipnja govorio. Radilo se o predlogu g. dra. Makanca, koji je upravo tražio, da se pokrene akcija i da se pošalje adresa svietloj kruni, da se hrvatska cjelokupnost oživotvori. Ali u svom predlogu niti sam Makanec ne spominje Rieke, nego samo u svom govoru. No g. dr. Derenčin, kad je govorio kao izvjestitelj, razlagao je, s kojih bi razloga suvišno bilo adresu na krunu šiljati i tražiti Krajinu i

Digitized by Google

Dalmaciju, ali o Rieci nije ništa spomenuo. Drugi pak dan iza toga, t. j. 15. lipnja 1875., sabor je bio zaključen.

Ja sam bio dužan ovu stvar razjasniti za one, koji bi mislili, da sam ja možda krivo učinio gosp. dru. Derenčinu.

XI.

A sada ću biti slobodan nekoliko opazaka učiniti na govor moga miloga prijatelja g. dra. Bresztyenszkoga.

On bazira svoje razlaganje na tom, da je sve do god. 1790. postojala medju Hrvatskom i Ugarskom personalna unija, a te godine da se je pretvorila u realnu uniju. Što se tiče ovog pitanja, težko je o njem govoriti, jer bi se ponajprije morao pogoditi s gospodinom mojim prijateljem o tom, što on smatra za personalnu uniju, a što ja smatram.

Da praktičnim primjerom dokažem, navest ću Švedsku i Norvežku. Švedska i Norvežka nemaju gotovo nikakvih zajedničkih poslova osim toga, da je kralj švedski vlastan upravljati i s vanjskim poslovima

Digitized by Google

kraljevine Norvežke. To on i čini po svom švedskom ministru za vanjske poslove, te bi se jedino to moglo shvatiti kao zajednički posao.

Gledeći na to, mnogi ljudi vele, da je to personalna unija. Ja pako s vladajućom naukom velim, da to nije personalna unija nego realna unija. A zašto? Zato, jer Švedska i Norvežka nisu dobile slučajno jednog kralja. One moraju imati uvjek jednog kralja, dok god postoji za njih ovaj ustav. U toj njihovoj dužnosti, da moraju imati jednog te istog kralja, leži ono, u čem današnja nauka nazire realnost sveze. Švedska i Norvežka za to kad bi izumrla današnja vladajuća dinastija, biraju doduše svaka za sebe kralja. Ali ako izbor ne padne na jednu te istu osobu, izbor njihov ne valja, te mora jedan i drugi sabor izabrati 36 članova, pa koga oni per vota majora — većinom glasova — izaberu, taj je kralj i Švedske i Norvežke.

U tom eto vladajuća nauka, i ja s njom nazirem dokaz za realnost unije, uzprkos tomu, što drugi — osobito političari — vele, da je to osobna unija. Sve to vriedi i za austro-ugarsku uniju. Ali i za nju je sadanji ministar-predsjednik Széll pred nekoliko vremena — nema tome dvie

Digitized by Google

tri nedjelje — izjavio, neka ju po svojoj volji tkogod smatra za realnu ili za personalnu uniju, on sam drži, da je to personalna unija, pojačana zajedničkim poslovima. (Zast. dr. Šime Mazzura: To nema smisla.) Za mene ima smisla. (Zastup. dr. Šime Mazzura: Ja bih rado znati, što za Vas ima smisla.) Za mene imade smisla mnogo, što za Vas nema.

Za našu prošlost, kaže Kovachich — jedan od najupućenijih učenjaka ugarskih — da u prošlosti Hrvatske i Ugarske, ljudima, koji su zapisali, što se radilo, nisu bila poznata genuina principia znanosti, t. j. nisu bili poznati oni pojmovi državopravni, kakovi su vladali u vrieme Kovachichevo. Svakako sliedi, da svako vrieme ima svoju terminologiju i izraze, kojima svoje pojmove formulira. Za to bi se mi dakle morali pogoditi, iz kojega vremena vriedni moj kolega i prijatelj g. Bresztyenszky poziva u pomoć svoj pojam personalne unije. Verbecij n. pr. veli na jednom mjestu drugoga diela naslov 65. za Hrvatsku, da je ona naprama Ugarskoj regnum distinctum, da izmedju nje i Ugarske postoji distinctio regnorum, dakle, da je to zasebna država, a onda opet u trećem dielu kaže, da je kraljevina Hrvatska, Slavonija i

Digitized by Google

Dalmacija „jam dudum sacrae coronae subjecta et incorporata — da je već odavna svetoj kruni ugarskoj podložna i utielovljena“.

Ako mi ove rieči shvaćamo po današnjem modernom znamenovanju, onda je Verbecij, taj najglasovitiji pravnik ugarski, napisao najveći nesmisao, jer je to contradictio in adjecto. Što je inkorporirano, to po današnjem shvaćanju ne može bit regnum distinctum i obratno. Odavle sliedi, da u Verbecijevo vrieme pojmovi „subjectum i incorporatum“ nisu imali ono znamenovanje, koje danas imadu.

To isto vriedi i za oznaku regnum adnexum.

Političari naši poslje god. 1860. nalazili su veliko poniženje u tom, da se piše o Hrvatskoj, da je ona regnum adnexum, ali, samo zato, jer su te rieči uzeli u modernom današnjem i to vulgarnom, ne strogo znanstvenom znamenovanju. Za odnošaje naime, koji su u staroj nauci od 17. pa sve do polovine 19. vieka označivani kao inkorporacija, mi smo povodeći se za Francezima počeli upotrebljavati rieč „adnexio“, razumievajuć tim utjelovljenje, pače i podjarmljenje. A ipak u pravom svom zna-

Digitized by Google

menovanju rieč „adnexio“ — nexus — nije ništa drugo bila niti jest nego savez.

Ovako se dakle na prosto ne može kazati ni to, da li je naš odnošaj bio personalna ili realna unija i kada je ova potonja baš nastala. Zato, kada mi o našem starom pravu govorimo, zadovoljimo se s onim, što je svakomu razumljivo, t. j., što prva adresa ugarskoga sabora kaže, da Hrvatska „nikada nije bila utielovljena“ Ugarskoj; zadovoljimo se s onim, što je rekao Deak u svojoj spomenici o odnošajih Hrvatske napram Ugarskoj glede naše prošlosti. Pustimo na stranu, je li bila personalna ili realna unija. Svakako to je istina — kaže Deak, — da se Hrvatska „nikada sa Ugarskom nije spojila u jedno političko tielo“, a to je g. 1866. potvrdila u svom nunciju i čitava ugarska deputacija istimi riečmi, da je naime na svaki način istina, da Hrvatska sa Ugarskom nikada nije bila stopljena u jedno tielo.

Kada bi mi htjeli označivati stare naše odnošaje, morali bi se sjetiti, kako Krčelić pripovieda, — ali žalibože ne navadja izvora, a još manje kakovih dokumenata, — da se je već g. 1601. nazajedničkom saboru raz-pravljalo o tom, je li se Hrvatska napram Ugarskoj ima smatrati kao „regnum unitum,

Digitized by Google

adnexum vel subjectum". On dakle pravi tri distinkcije. On kaže još, da je to bilo „in utilis questio." nekoristno, suvišno pitanje — ali, kako rekoh, ne pripovieda, odkuda je to uzeo, nego veli: „Hungari hanc rem pro scissione Sclavorum habebant — Ugri su to držali za odciepljenje Hrvatâ".

Nije za pitanje personalne ili realne unije odlučno ni ono od god. 1712., što je izvolio g. zastupnik velikogorički navesti, da je sabor hrvatski u adresi rekao: „Non regno sed regi nos subjecimus" — nismo se podložili kraljevstvu nego kralju. Jer po modernom shvaćanju realne unije ne podvrgne se jedna zemlja drugoj, kada stupi š njom u realnu uniju, jer se bar kod sklapanja realne unije suponira paritet, kao i onda kad se ima sklopljena unija rekonstruirati, promieniti.

To pako postoji, kako je priznao i g. Bresztvenszky i po nagodbi, kada je rekao, da taj paritet postoji bar „na početku i na svršetku". Ja ću ovo, što je on koncedirao glede početka i svršetka nešto malo podpuniti i kazati, da postoji i u vrieme trajanja nagode. Tako n. pr. već to, što imademo dva izvornika krunitbene zavjernice, jedan na magjarskom, a jedan na hrvatskom jeziku dokazuje paritet.

*

Digitized by Google

Drugo imademo mi paritet u porabi jezika i kod stvaranja zajedničkih zakona i u uredovanju zajedničkih oblasti centralnih i kod organâ eksekutivne vlasti. Treće imademo paritet očuvan kod toga, da se u zajedničkim pitanjima imadu rabiti sjedinjeni grbovi, t. j. grb jedne i druge zemlje. Pak dodajem ovdje još i to, što nisam spomenuo, da je i u samoj Bedekovićevoj naredbi o provizoriju riečkom odredjeno, da kr. javni bilježnici na Rieci imadu rabiti sjedinjeni grb, dakle onako, kako odgovara pojmu zajedničke vlasti Ugarske i Hrvatske na Rieci.

Nadalje imademo mi paritet kod toga, da se na zajedničkom saboru ugarskom imade rabiti i hrvatska zastava, kadgod se radi o zajedničkim poslovima. Isto tako se i na kraljevskom domu, kadgod Njegovo Veličanstvo prima delegacije i diplomatski sbor, kod svečanostih državnih u sredini iztakne zastava carska, njoj s desne strane magjarska, a s lieve strane hrvatska zastava. To vriedi sve od onda, od kada je sklopljena nagodba medju nama; a onako kako je to onda ustanovljeno, tako se to vrši i dan danas.

Nadalje imademo paritet u čitavom financijalnom odnošaju našem, jer kvota i

Digitized by Google

obračunavanje može postojati samo ondje, gdje postoji paritet kod financija. I napokon imademo paritet i kod toga, kad se prodaje državna imovina hrvatske kraljevine, jer kao što smo i jučer vidjeli, ni jedna parcela našega dobra ne može se prodati, ako hrvatski sabor ne dade na to privole. (Zast. David Starčević: Tako i za šume.)

Napokon postoji paritet i u tom, što nas Ugarska izrično priznaje za politički narod sa posebnim teritorijem. To nije ona izrekla samo u nagodbi, nego i u svojem autonomnom zakonu i to u narodnostnom zakonu od god. 1868. U posljednjem paragrafu se veli, da se taj čitavi zakon ne odnosi na Hrvatsku, a to za to, što je Hrvatska glasom s njom sklopljene konvencije — t. j. nagode — poseban politički narod sa posebnim svojim teritorijem.

Dakle ne odlučuje paritet o tom, kakova unija postoji, jer iz svega ovoga vidi gosp. dr. Bresztyenszky, da postoji paritet i u realnoj uniji, kakovom on smatra današnji naš odnošaj, dapače bez pariteta nema ni realne unije. Ali svakako i ovdje može biti iznimaka, t. j. ne mora u svakoj realnoj uniji biti čist paritet. (Zast. dr. Josip Frank: U dužnostima da, ali ne u pravima.)

Digitized by Google

Vidite, bivši ministar i profesor državnoga prava Kerkapolyi kazao je na jedan prigovor Kol. Ghyczy-a, da je Magjarska po nagodbi sa Austrijom od 1867. provincija austrijska, evo ovako: Molim vas, kada ne bi ništa drugo bilo nego samo ustanovljivanje kvote, već to bi bio dovoljan dokaz, da nismo provincija austrijska. (Zast. dr. Josip Frank: Aliquando valet . . . aliquando non valet!) Hoc autem semper valet.

Dokaz za modernu realnu uniju dakle leži u pravnoj nuždnosti sveze, a ne u paritetnosti i neparitetnosti, jer paritet može biti u nekih stvari i napušten, i onda se kaže, da u takovoj uniji ima jedna zemlja prevlast hegemoniju nad drugom. Ali u pravnoj nuždnosti, t. j. da dvie zemlje moraju imati istoga vladara, u tom leži kriterij realne unije, — a ta se pravna nuždnost drugom riečju označuje kao „nerazdruživost, nerazriešivost".

U ovoj nerazdruživosti dakle imamo mi tražiti odgovor na pitanje, kada je Hrvatska došla u realnu uniju sa Ugarskom, a ne u tom, da li je i odkad je bilo zajedničkih poslova, zajedničke vlade i zajedničkih zakona itd., jer svega toga može biti u svakoj konfederaciji pa i bez konfedera-

Digitized by Google

cije na temelju posebnih medjunarodnih ugovora.

Realna unija pako naša, t. j. nerazdruživost ug. krune, postoji izviestnim načinom bar od god. 1712. i to upravo po tumačenju same naše regnikolarne deputacije od god. 1866. Ali je još uvjek otvoreno pitanje, nije li ona i ranije nastala? Jer kad zemlje, koje su kroz tolike stotine i stotine godina kao mi i Ugarska u savezu, živu svojim državnim životom, biva više puta neopazice, da se narav njihove veze mienja, pa onda dodje moment, kad se te promjene konstatiraju i uzakone izričnom odredbom. Ali odatle zaključiti, da se to nije počelo već prije razvijati i da se nije razvilo, ne bi bilo korektno.

Tu pako, što se tiče nerazdruživosti, čini se, da se ja razilazim glede saveza Ugarske i Hrvatske sa mojim poštovanim drugom g. drom. Bresztyenszkim. On je rekao, da naši stari predšastnici od g. 1790. „nisu imali na umu sklopiti sa Ugarskom nerazdruživo zajedničtvo, kako ga danas poštovana većina shvaća“. Na drugom mjestu spominje, da su naši stari od 1790. tu nerazdruživost izključivali, i da je to najvažnije „i u pogledu cjelokupnosti“ Hrvatske.

Ja mislim, da se gosp. zastupnik vara,

Digitized by Google

i da to, što on kaže, nije izpravno. Protivno je naime izrečeno baš i one godine, na koju se on poziva, t. j. god. 1790. On je rekao, da naši predšastnici ne misle sklopiti takav nerazdruživ savez, a evo, što kaže najumniji tada u Hrvatskoj muž bar. Nikola Škrlec (čita): Denique si, quod nos in particulari attinet, eam iniverimus rationem ut nos indisolubili nexu Hungariae jungarius, non poterit suos limites potestas executiva egredi" dakle: Ako se mi nerazdruživom vezom svežemo sa Ugarskom, ne će moći prelaziti preko svojih granica eksekutivna vlast.

Ali već i prije toga o toj nerazdruživosti govorio je naš sabor i to god. 1767. u jednom izvješću svoga odbora, koji je bio izaslan, da stavi predlog glede namjestničkog vieća, koje se tada imalo uvesti pod Marijom Terezijom.

U toč. IV. izrekao je taj odbor, da će to namjestničko vieće, — kojemu su se oni dugo vremena protivili, pa ga napokon i proti svojoj volji primio — imati postupati (čita): „nec secus quam in Systemate Gubernii Regni Hungariae, cujus Sacrae Coronae Pars indisolubilis Croatia esset", — dakle, da ne smije drugčije postupati, nego

Digitized by Google

kako je u organizaciji Ugarske, čije je svete krune Hrvatska nerazdruživi dio.

Prije godine 1767. toga nema ili bar meni nije poznata nijedna izjava hrv. sabora, koja bi ovu nerazdruživost ovako izrično naglašivala. A ja držim, da je ovo rezultat pragmatičke sankcije od g. 1723., gdje se veli, da su sve zemlje ugarske krune medjusobno nerazdružive, što u uvodu kaže i naša nagoda.

Nego ja znam, ako i nema ovako direktno navedena nerazriešivost, imade još jedan dokumenat meni poznat, a to je onaj zaključak vis. sabora od g. 1620., kada je hrv. sabor zaključio sklopiti „mutuam unionis et certae confoederationis devinctionem", medjusobnu uniju i neki savez sa Štajerskom, Koruškom i Kranjskom. Tude veli sabor naš, da ta unio i certa confoederatio ima biti ne samo bez uštrba za prava i sloboštine kraljevine Hrvatske, nego da imade biti: „salvis tamen semper authoritate, juribus et praerogativis tam modernae sacratissimae caesareo - regiae Majestatis, tamquam legitimi regis Hungariae, quam aliorum legitimorum regum Hungariae ac Sacrae ejusdem regni Coronae", — dakle da taj savez ne samo ne smije biti proti pravima i privilegijama Hrvatske, nego niti proti

Digitized by Google

pravom sadašnjega c. kr. Veličanstva kano zakonitoga kralja ugarskoga, niti ostalih zakonitih ugarskih kraljeva i svete krune ugarske. — Eto ovo je opet jedna okolnost, u kojoj može opravdanim načinom historičar i jurista tražiti početak realne unije, jer gdje se unapried priznaju drugi zakoniti vladari jedne zemlje, tu nastaje pitanje: nije li ovo izljev i posljedica postojećih dužnosti, da naime dvie države imadu istoga vladara. Otvoreno je dakle polje za nagadjanja o tom, kada se je počela personalna unija Hrvatske prema Ugarskoj pretvarati u realnu.

Sada ću napokon navesti za tu nerazdruživost, koju nam nekim načinom predbacuje g. zast. velikogorički, jedan izvor i svjedočanstvo, koje će on najradostnije priznati. To je izjava hrv. regnikolarne deputacije god. 1866. U svojoj izjavi na primjetbe ug. kraljevinskoga odbora o čl. 42. od 1861. kaže naš kraljevinski odbor medju ostalim ovo. (Čita): „Ovu zajednicu s krunom ugarskom nije trojedna kraljevina narušila niti onda, kada je g. 1712. u svom saboru samostalno prenesla pravo nasljedstva na ženski spol vladajućeg doma, kako svjedoče naputci, koje u tom pogledu dade sabor svojim poslanikom na ug. saboru g.

Digitized by Google

1715. i 1722./3. Pak i ugar. pragmatička sankcija od god. 1722./3. naglasivši §. 4. članak I. „nerazdruživost“ kraljevina i zemalja krune ugarske, izrazila je samo ono državopravno stanovište, s kojeg je i trojedna kraljevina vazda smatrala svoj odnošaj napram ostalim kraljevinama i zemljama krune ugarske“.

Dakle je „vazda“ Hrvatska po izvodu naše regnikolarne deputacije držala nerazdruživom svoju svezu sa kraljevinom Ugarskom. (Zast. David Starčević: I g. 1848.?)

Ovdje je moj poštovani prijatelj, zastupnik velikogorički, bio dakle nešto nepravedan napram nar. stranki, osobito zato, što je s pohvalom spomenuo našeststališe prije g. 1848., koji su ipak, uvadjajuć na svom saboru magjarski jezik kao obligatan predmet u svoje škole g. 1830. rekli, da to čine zato, „ut arctiori adhuc cum socio Regno Hungariae jungi possint vinculo“, da to čine zato, kako bi se još tjesnijim vezom spojili sa saveznom kraljevinom Ugarskom.“

Ako dakle narodna stranka i sadanja većina naglašuje nerazdruživost i nerazriešivost ugarsko-hrvatske zajednice, čine samo ono, što su činili stari Hrvati i što je rekla naša regnikolarna deputacija 1866. i što u svom uvodu navadja naša nagoda kao te-

Digitized by Google

melj, na kojem narodna stranka stoji. Zato nije pravedno bilo, da se takova šta njoj predbacuje, tim više. što je jedan vrlo simpatičan pokojni član ovog sabora dr. Brlić g. 1868 rekao prije ili čini mi se baš kod samog sklapanja nagode, da se je stranka unionistička, koja je sklopila nagodu, uviek od svih stranaka odlikovala tim, što je polazila od pragmatičke sankcije od g. 1723. Ako je to istina, onda ni nagoda ne može imati pred očima druge pragmatičke sankcije i mi kad naglašujemo nerazdruživost, činimo samo ono, što je dužnost naša, na što smo se obvezali i na što smo dali rieč kraljevini Ugarskoj.

Zato ja mislim, da gosp. zastupnik veliko-gorički niti nije htio pobijati i osporiti ovu nerazdruživost izmedju Ugarske i Hrvatske. Mislim to zato, što je svoje prigovore privezao uz činjenicu, da si je sabor g. 1790., kad je priznao namjestničko vieće ugarsko, priuzdržao pravo uvesti svoje posebno namjestničko vieće, kad se poveća teritorij Hrvatske. Na taj priuzdržaj prislonio je g. zastupnik svoju opazku: „eto vidite, da g. 1790. nisu mislili na nerazdruživo zajedničtvo, kako to naglašuje narodna stranka respektive većina“. Ja zato mislim, da je on htio reći nepromjenivost nagode,

Digitized by Google

a nije htio rieći nerazdruživost Ugarske i Hrvatske, jer inače ja neznam, kako bi mogao motivirati onu rezervaciju, koju je hrvatski sabor učinio. Ako je tako i ako g. zast. misli na nepromienivost, onda je on htio reći, da su stari naši stališi držali, da se ono, što se jedanput priznade i uredi, može u buduće promjeniti.

Ako je g. zastupnik to mislio, a nama predbacuje, da mi tako ne mislimo, onda nam opet krivo čini. Jer takovu nepromjenivost nagoda nepoznaje, dapače u samom koncu, u kojem g. zastupnik nazire paritet, t. j. u §. 70. se kaže upravo, kako će se nagoda mienjati kad dodje vrieme ili potreba ili nužda ili želja, kako već hoćete.

Gdje se pako već u zakonu, u državopravnom aktu kaže, kako će se promjeniti, ne može biti govora o tom, da je nepromjeniv. Nije dakle čitava nagoda kao nepromjeniva niti smišljena. Kao nepromjenivo ona smatra samo ono, što se tiče odnošaja, koji proiztiču iz pragmatičke sankcije t. j. odnošaja izmedju nas i Austrije, jer za te se kaže u §. 3., da proiztiču iz naše ugarsko-hrvatske „nerazdruživosti".

Što pako proiztiče iz nerazdruživosti zemalja kao takovih, iz nerazdruživosti Ugarske i Hrvatske samo to je nepromie-

Digitized by Google

nivo. Dapače se i to može promieniti, jer kako god smo g. 1868. ugovorili, da to i to proizlazi iz „nerazdruživosti", možemo drugi put reći, da sliedi nešto drugo — bilo više bilo manje. A možemo za to, što to nije ništa drugo nego autentično tumačenje onoga, što stoji u toj nerazdruživosti.

Što se tiče ostalih pitanja, ta nisu u obće nepromjenljiva. Tako znamo, da se naša financijalna nagoda svakih 10 godina mienja, obnavlja; znamo nadalje, da se je i politički dio nagode mienjao dvaput i to g. 1873. i 1881.

U tom pogledu promjenila se je forma, kako će se nagoda mienjati. Sada se ovakove promjene izvadjaju u formi dvaju ravnopravnih zakona, a ne u formi zakona, koga na naš predlog prima sabor zajednički. Dakle se je promienila samo forma, ali se je promienila na korist Hrvatske, jer ova forma pregnantnije iztiče paritet, nego što je izticala forma, koja je bila u staro vrieme.

Bio je doduše g. 1861. izašao u tadašnjem „Pozoru" štampani jedan program, za koji je rečeno, da je program unionističke stranke, te su u tom programu rekli Hrvati — šteta, što se nisu podpisali, koji su ga sastavili — ovako: da će na svom saboru odrediti odnošaj, u kom će Hrvat-

Digitized by Google

ska stajati prema Ugarskoj, a zajednički sabor će to primiti, uzakoniti. Kad bude hrvatski sabor hotio promjeniti, stvoriti će nove zakone, koje će onda opet zajednički sabor uvrstiti u svoje zakone. (Zast. David Starčević: Ako bude htio.) To je ostao samo program; o tom se programu poslje ne govori, niti jedan govornik nije došao na misao, da na taj način Hrvatska i Ugarska imadu sklopiti nagodu. Ja mislim, da ne bi bio mogao ni jedan drugi doći na tu misao, jer kako ću ja sklapati savez, gdje mi se on na prosto propisuje, a kad valja da se promjeni, da me se ni ne pita. Možda je to bilo u staro vrieme, danas se narodi u to ne upuštaju.

U ostalom, da kažem g. mom predgovorniku, veleštovanom zastupniku velikogoričkom, još nešto. Naši stari, kad su g. 1790. priznali ono namjestničko vieće uz priuzdržanje posebnog, nisu postupali oprezno, da se izključi svaka dvojba. Onaj bo njihov uvjet i priuzdržaj nije uvršten u onaj zak. članak LVIII., kojim je Hrvatska priznala ugarsko namjestničko vieće. Zato su naši stari već g. 1791. ovdje u saboru zaključili bili, pošto to tamo ne stoji, da se ima u budućem saboru, u budućoj dieti, u budućem zajedničkom saboru diserta lex,

Digitized by Google

izrični zakon stvoriti. Ali taj izrični zakon nije nikada izašao i mi znamo za taj zaključak samo iz spisa našega sabora.

Isto tako glede poreza zak. čl. LIX. nisu bili oprezni, kad su htjeli, da utiču u votiranje našeg poreza na zajedničkom saboru samo naši nunciji i oni zastupnici iz Hrvatske, koji su tamo bili. Kad zakon. čl. LIX. nije toga izrično, diserte rekao, oni opet na svom saboru zaključuju, da će ga Hrvatska uviek tako tumačiti, da će uplivati na votiranje poreza i odlučivati samo Hrvati i kralj — immediate cum Sua Majestate in medium consulere — neposredno sa kraljem viećati.

Ali to, kako rekoh, nije došlo u zakon i zato nije pomogla ni jedna ni druga reservacija, kad su Hrvati počeli tražiti svoj posebni konsilium, nego su od tuda nastale rezprave i trvenja, a bez dvojbe i zato, jer dvorska kancelarija, koja je stajala postrance od sabora, nije bila nikada sklona tomu, da imade više dikasterijalnih oblasti, te je svaku takvu oblast maknula, ako joj je to pošlo za rukom. Ta tendencija izrečena je već za Karla III. riečima jednog reškripta, gdje se saboru ugarskomu veli, da je: „consilium dicasterium mere aulicum“, da je to čisto dvorski dikasterij i da tu sabor ugarski

Digitized by Google

nema odlučivati glede njegove organizacije. I zato se je moglo dogoditi, što je prijatelj označio riečima: „zahtjevali su i zahtjevali, ali pomoći nije bilo".

Pitam sada: a kako danas stojimo sa vrhovnom eksekutivnom oblasti? Mi danas imademo vladu odgovornu saboru. Tu vladu nemamo po ničijoj milosti, nego po ugovoru, koji je sklopljen, i po kralju potvrdjen. Kad se je dapače to ugovaralo, onda su Hrvati naglašivali u regnikolarnoj deputaciji, da to, kako će biti ustrojena naša vlada, strogo uzev, niti nije predmet nagadjanja, da o tom imadu Hrvati sami pravo odlučiti. Ali su ipak zahtjevali, da se i to uvrsti u nagodu, da se stvori diserta lex, a nema dvojbe, da su to učinili samo za to, što su bili poučeni izkustvom naših starih, kad su tražili svoj priuzdržani posebni consilium, pa da se opet tkogod ne uplete u ustrojstvo posebne vlade hrvatske, zahtievali su, da to dodje u nagodu, u medjunarodni ugovor.

Do godine 1848. naši su stari stališi tražili, kako je to naveo sam vrlo poštovani zastupnik velikogorički, da Hrvati budu namješteni kod tih oblastih i naš je sabor to zahtievao, da budu i sposobni Hrvati namješteni. A kako sada u tom stojimo?

Digitized by Google

Mi imademo posebno svoje hrvatsko ministarstvo, imademo kod svakoga zajedničkoga ministarstva hrvatske odsjeke, a kod tih odsjeka i kod ministarstva moraju biti namješteni samo „domaći sinovi“. Tu nema moljakanja, da se namjesti nekoliko ljudi, nego je upravo odredjeno, tko će se moći namjestiti.

Da pogledamo sada pitanje glede jezika, o kom se je vrtila glavna borba naših zaslužnih predja! Da nije bilo te borbe, bilo bi istina ono, što je rekao Šulek o toj borbi. Ovako, jer su se borili za narodnost i jezik — premda nisu imali odvažnosti, kad je Ugarska uvela magjarski jezik, da uvedu hrvatski jezik — ja držim da Šulek nema pravo. G. dr. Bresztyenszky veli, da se stari Hrvati nisu dali magjarizirati. Ovo je istina, ali su ipak popustili već onda, kad su pristali, da će i Hrvati govoriti magjarskim jezikom na zajedničkom saboru. A mi to nismo priznali, mi na zajedničkom saboru možemo govoriti hrvatski, a onaj, koji zna magjarski i želi, da ga razumiju, on neka govori magjarski, ali ne mora. Naši nunciji nisu smjeli ni latinski govoriti u zadnje doba prije 48. godine, dapače naš sabor im je naložio, neka nerazdražuju i neka govore magjarski.

Digitized by Google

Nisu doista priznali naši stari Hrvati, da magjarski jezik smije biti služben i uredovan jezik u Hrvatskoj. To nisu! Ali, pitam, kako su obćili s Magjarima dotično sa zajedničkim uredima u Magjarskoj? — Latinski, a nadaju se, da će i ugarska vlada t. j. zajedničke oblasti s Hrvatima obćiti u vladajućem kod njih jeziku, dakle — latinski. A tek onda ostavljaju dalekoj budućnosti, da se postigne to, da dopisuju hrvatski.

A danas? U saboru, u delegacijama smijemo govoriti jezikom hrvatskim. Kralj, kad govori, govori nam službeno samo u hrvatskom jeziku.

Treće: u hrvatskoj vlada hrvatski jezik. U zajedničkom saboru ovlašteni smo govoriti hrvatski. Zajednička vlada obći s našom vladom hrvatski, zajednički ministri moraju pisati hrvatski. Samo je ono za hrvatsku obvezatno, što je hrvatski napisano. A u nezajedničkim — u autonomnim — poslovima, kao što su nutarnji poslovi, bogoštovje i nastava, ter pravosudje, oni nama pišu magjarski, a mi njima — hrvatski! To je paritet, da svaki narod piše svojim jezikom onako, kako se načelno priznaje za obćenje medjunarodno, da ima pravo svaki narod svojim jezikom obćiti s drugim na-

Digitized by Google

rodom i pisati mu bez obzira na to, kojim jezikom govori.

Zar to nije jači dokaz za „sviest pariteta i reciprociteta", nego li je zaključak hrvatskih striša od 1790. godine, kad su uveli prvi puta jezik magjarski kao neobligatni jezik u svoje škole i želili, da Magjari u svojim školama uvedu „idiom ilirski".

Pa je li im se ta želja izpunila? Nije, ni u jednoj magjarskoj školi nije uveden, a danas bar to imamo — i to bez nagode — da na sveučilištu u Budimpešti ima katedra za hrvatski jezik i druge slavenske jezike, popunjena već odavna.

Ni je li sve to jači dokaz, nego ono, gdje mi s Magjarima dopisujemo latinski respektivno nadamo se, da će oni nama pisati latinski, a ne magjarski, a u trećoj liniji nadamo se, da će jedanput doći vrieme, kad ćemo mi uredovati hrvatski, da će i oni nama pisati hrvatski.

Još je g. dr. Bresztyenszky nastojao dokazati, kako su se naši striši brinuli za cielokupnost više nego mi. I opet navodi zaključak od g. 1790., kad je kazao, da su naši stari zaključili, da dotle, dok se ne pripoje od Turaka i Venecije osvojene zemlje i dok se ne razširi područje Hrvatske, da dotle neka bude magjarski konsilium i ma-

Digitized by Google

gjarsko namjestničko vieće kompetentno i za Hrvatsku.

Ovim svojim zaključkom dokazali su bez dvojbe stari Hrvati, da im je bila pred očima Bosna, barem onaj dio, koji je bio nekada hrvatski, da im je bila pred očima Dalmacija i Krajina. A kako je sada?

Krajinu smo već davno sjedinili; Dalmacija je priznata neosporno hrvatskom, kako je to veoma liepo izjavio jedan saborski zaključak od god. 1875. dne 14. lipnja, o kojem je zaključku referirao presv. gosp. dr. Derenčin; zatim je Rieka, o kojoj sam govorio, kako stvari stoje.

Što se Rieke tiče, to velim na sve izvode moga prijatelja, da je riečko pitanje u ono doba bilo riešeno na suglasan način sporazumno sa strane Ugarske i Hrvatske još god. 1807. i 1808. Ono, što je poslie bilo, ticalo se, da Riečani, koji su za vremena okupacije Napoleonove i izlučenja našega teritorija po bečkoj vladi prestali dolaziti u naš sabor, nastave ono, što su prije radili, da šilju svoje zastupnike. I znamo, da su i 1845. god. i 1847. riečki guverner i zastupnici sjedili ovdje.

U ostalom držim, da §. 66. nagode daje nama više i veće pravo na Rieku, nego zaključak sabora od god. 1808., koji je

Digitized by Google

ovdje stvoren, a kralj ga je potvrdio cum magnis mutationibus ili bolje omissionibus. Zato o tom ne ću govoriti.

Samo je zaboravio kazati gosp. zastupnik velikogorički u pitanju cjelokupnosti, kako je ciela dolnja Slavonija bila u velikoj pogibelji da odpadne od gornje; kako je bila u velikoj pogibelji ne samo Rieka nego i čitavo Primorje sve do Novoga, da odpadne; nije pripomenuo, kako je bila Krajina u velikoj pogibelji, da je nestane iz sveze cjelokupnosti teritorija. Pa kad on to sve nije spomenuo. spominjem ja, da je ta pogibelj sada po nagodi odstranjena i mi imamo Slavoniju kao neprepornu poslie velike borbe priznatu; imamo Krajinu sjedinjenu i Vinodol; imamo kondominium na Rieci.

Što se Bosne i Hercegovine tiče, to je gosp. zastupnik pripoviedao, kako se je bar. Rauch „interesirao" za Bosnu i Hercegovinu „shvaćajući svoj položaj kao ban hrvatski i rekao, da u njegovu sferu spadaju te dvie zemlje" i da mi uzprkos tomu, što nam naše pozitivno državno pravo i tradicija baruna Raucha i tradicije starih unionista davaju pravo, da mi nemamo rieči.

Ja vjerujem i po pripoviedanju gosp.

Digitized by Google

Bresztyenszkoga davno znam, da se je bar. Rauch za Bosnu interesirao, ja mislim, da je to bilo po dogovoru sa ministrom-predsjednikom Andrassyem, za koga se zna po pripoviedanju upućenih krugova, da se je interesirao za Bosnu još dok je bio ministar-predsjednik, prije nego je otišao u Beč za ministra vanjskih posala. Vidi se po tom, da se je barun Rauch interesirao; ali i ban Khuen-Hederváry rekao je, da Bresztyenszky ne zna, da li se sadašnji ban ne interesira, ako i ne radi sve ono, što je radio barun Rauch, — koji je naime slao emisare, — a ne radi to zato, jer Bosna danas stoji pod upravom vlade, koja nije nam tudja, nego koja je organ u organizmu eksekutivne vlasti austro-ugarske monarkije i stoji pod upravom zajedničkoga ministra financija, dotično pod upravom delegacija jedne i druge polovine, a u tih delegacijah smo i mi zastupani.

Što se tiče našega pozitivnoga državnoga prava, ja ne znam, što je stim pozitivnim državnim pravom htio kazati moj gospodin prijatelj. Ja znam za pozitivno naše pravo na Bosnu samo iz kraljevske zavjernice. Ako on to misli, onda se slažemo, premda se tamo izrično ne spominje Bosna, nego se samo kaže, da će se sve

Digitized by Google

možemo u svom saboru predložiti adresu na Njeg. Veličanstvo, pa ju na temelju protokola regnikolarne deputacije od g. 1868., i na temelju krunitbene zavjernice poslati kralju, kao što smo glede ostalih djelova, kao na pr. glede Krajine s uspjehom toliko puta učinili, i kako bi mogli za Dalmaciju učiniti i možda bi bili učinili, da je bila debata o tomu ovdje drugim načinom zapodjenuta.

Nagoda ne odgovara hrvatskim tradicijama, veli gosp. dr. Bresztyenszky. Kao jedan dokaz za to navodi, kako nas ima samo 40 zastupnika u zajedničkom saboru, pa dodaje: Što ćemo mi tamo prema sili od 412 zastupnika! Da vidimo kako ovo stoji.

Već god. 1790. Hrvati su priznali, da u zajedničkih poslovih imade odlučivati većina glasova. To priznaju i iztiču dapače i naši unionisti god. 1847. Ako tako stvar stoji, i danas tako stoji, da tamo većina odlučuje, da nema kurijalnih glasova. A kad to, onda je svejedno, je li nas tamo 2 ili 40, kad nas uviek onih 412, ako hoće, mogu nadvladati. Dotle dakle, dok nas veže ono, što zaključi majoritet, mi u tom pogledu jesmo isto što su tradicije starih unionista bile.

Što se pak tiče municipalnih poslova,

Digitized by Google

to jest autonomnih, naši stari nisu priznavali majoritetu. Ali za to, kad je sabor ugarske viećao o takovih stvari, oni, ako su bili ovlašteni svojim mandatom, pristali su, premda se zaključak ticao autonomnih poslova. Ako pak nisu imali mandata ili ako su se bojali pristati na zahtjev Magjara, oni su izjavili, da će dotični predmet iznieti pred ovaj t. j. hrvatski sabor, neka ih on ili nanovo ovlasti ili sam predmet rieši. To se dogodilo naročito 1847., kad se razpravljalo o budućem uredjenju zajedničkoga sabora, gdje su Hrvatsku bili razdielili u izborne kotare, a ona 2 ili 3 nuncija ostala su samo kao ruina, kao figuranti.

Sad molim vas, kako stoji s timi municipalnimi, autonomnimi poslovi danas?

Danas se u zajed. saboru ne može niti razprava povesti o tih poslovih, a kad bi se povela, jednostavnim pozivom na nagodu prekida se svaka debata. To je već g. 1871. hrv. ministar Bedeković povodom nekoga govora Irányi-eva očitovao. Kada se naime on tužio, da u Hrvatskoj još ima odviše Bachovih činovnika i raznih patenata i da se u Hrvatskoj izbori provadjaju nasilno i t. d., onda je ministar Bedeković ustao i kazao, da su to stvari autonomne,

Digitized by Google

hrvatske, pa da to na sabor ugarski ništa ne spada.

I sabor ugarski o tom više nije razpravljao. U istom smislu je, čini mi se g. 1872., kad je Bedeković bio banom, izjavio tadanji hrv. ministar grof Petar Pejačević, i to jako odriešito. On je naime rekao, da se mora ograditi proti tomu, što se ovdje — t. j. u ugarskom saboru — iznose stvari, koje se Magjarâ ne tiču ništa. U istu sgodu došao je prije dvie tri godine i naš bivši ministar preuzv. g. Josipović, koji je ustao i kazao, da se Magjara ne tiče, što u Hrvatskoj biva i da o tom imamo mi Hrvati sami medju sobom odlučiti. Danas dakle ne može ugarski sabor ni razpravljati, a još manje odlučiti o ničemu, što je autonomno ili, kako su naši stari rekli, municipalno.

Ja zato mislim, da je i ovo stanje bolje, nego što je ono, koje je postojalo glede autonomnih poslova u Hrvatskoj 1790.—1848.

Ako se gosp. dr. Bresztyenszky tuži na majoriziranje u zajedničkim poslovima, tomu se Hrvati poslie g. 1790. nisu nikada protivili, zato ni današnja nagoda, kad pozna majoritet u zajedničkim poslovima, nije protivna tradicijama naših starih. Dakako, da ovo ne odgovara onomu paritetu,

Digitized by Google

o kom sam već govorio, ne odgovara paritetu u punoj mjeri, ali kada g. dr. Bresztyenszky veli uzprkos toga, što je ovakovo stanje bilo i prije 1848. godine, da je u naših starih ipak bila „živa sviest pariteta", onda možemo i mi kazati, da i kod nas živi sviest pariteta, jer smo ga mi priznali na temelju ugovora, dakle našom voljom bivalo je i biva ono, što je učinjeno.

Ali to je, vidite, ona točka, na koju ne samo praktični političari, nego i stručnjaci upućuju i kažu, da ondje, gdje u zajedničkih poslovih postoji majoritet, t. j. gdje se o zajedničkih poslovih zaključuje većinom glasova, onaj paritet biva malo napušten, i da za takovu realnu uniju nevriedi ona: „Non regno, sed regi", nego vriedi: „et regno et regi". To su tako zvane modifikacije, tako zvani odstupi od čistog tipa.

Dakle niti u toj majorizaciji nije se nagodba udaljila od tradicije Hrvata od g. 1790., ako i jest današnji položaj Hrvatske u autonomnih poslovih različit od onog, što je bio do god. 1848. kao nebo i zemlja.

Liepo je govoriti, da su od god. 1790. do 1848. ostala naša municipalna prava, — jesu ostala, ali u čem su ta prava sastojala u ono vrieme? Ja sam malo prije re-

Digitized by Google

kao, kada nebi bilo borbe za jezik, za očuvanje narodnosti, onda bi bilo pravo, što o toj borbi za ta municipalna prava veli Šulek, suvremenik tih municipalnih prava, muž, koji je živio u ono doba. On kaže: „Ako su i častna“ i ako je borba za njih i bila „od zamašne znamenitosti za sudbinu trojedne kraljevine“, ipak ona je „na prvi pogled kao smiešna“, dakako ne sbog same borbe, nego sbog predmeta, za koji se bori. Ta su prava bila ostanak one slobode, nezavisnosti i samostalnosti, koju je Hrvatska nekoč uživala, te se na tih ostancih municipalnih prava osnivalo ne tako rekuć, nego sbilja cielo bivstvo kraljevine Hrvatske. To su prava rudera ruderorum onoga, što je Hrvatska nekoč imala.

To su one krpice od nekadašnje vlasti i samostalnosti Hrvatske, koje su srećom i milošću božjom sačuvane u toliko, da nisu posve uništene bile. Kada je to razložio Šulek, kaže: „Vriedno je ipak spomenuti se te časti dostojne starine, koja je postala podlogom sadašnje naše puno prostranije autonomije“. Eto, tako kaže onaj, koji je živio u ono blaženo doba tih municipalnih privilegija.

Kakovo je naše stanje bilo od 1790. godine do godine 1848., kaže nam opet

Digitized by Google

Šulek. Ja sam to već jedanput spomenuo, ali sada mi je sgoda opet da spomenem. Dakle kaže Šulek „da je naš sabor i ban postao napokon figurant. Sabor naš se je sakupljao samo na jedan ili dva dana u oči otvorenja ugarskog sabora, da izabere za njeg svoje zastupnike, a poslje njega da proglasi tamo stvorene zakone".

„Ban pako nije imao nikakva područja, nego je samo predsjedao saboru i izvršio naloge namjestničkog vieća ugarskog".

Ja, po pripoviedanju drugih starih ljudi mogu vam reći, da se ni jedan podvornik nije mogao namjestiti, dok nije došlo dopuštenje od ugarskog namjestničkog vieća, pače nije se na gimnaziji u Požegi moglo sagraditi ni ono nuždno mjesto, koje mora imati svaka čista kuća. To je fakat.

I zato bi ja bez uvriede za naše stare, usudio se reći, da su njima bila važnija stališka privilegija, nego sve drugo; pa da u tom pogledu ima pravo gosp. Smičiklas, koji veli, da su oni sami mislili, da predaju Ugarskoj vladu nad svojom domovinom za uviek, u nadi, da su privilegija plemićka pod zaštitom Ugarske za vjekove osigurana.

Ja držim, da su naši stari mislili sbilja u prvom redu na svoja stališka pri-

Digitized by Google

vilegija, kad je Josip II. htio, da provede jednakost državljana, jer su znali, da će pod ugarskom vladom biti bolje osigurana od pogibelji, koja je prietila njihovim socijalnim interesima. Nisu tim naši stari počinili nikakvog zla. Nisu ni magjarski bili drugačiji. Njihova čitava ustavna borba bila je s početka borba za striška privilegija, a k njima su se tek kasnije pridružile političke i ustavne borbe u današnjem smislu.

Kakogod bilo da bilo, istina je ipak to, da su se naši stari uporno borili, da očuvaju one drobtinice svojih municipalnih prava; naročito od onda, kad su se počeli boriti proti tomu, da se ovamo u Hrvatsku prenese magjarski jezik i zato su naši stari vrlo zaslužni za današnje stanje. I ja ne znam, imade li ikojega u ovoj vis. kući, koji bi iskrenije i podpunije štovao naše stare, nego što ih ja štujem. Preuzvišeni je gosp. ban odgovorio g. Bresztyenszkomu, da je borba naših starih proti Ugarskoj bila borba proti „njihovom šovinizmu, koji je težio za odnarodjenjem“ hrvatskoga naroda. Nisu naime htjeli slušati mudrih savjeta svojih prvaka, naročito zaslužnog prvog Magjara pokojnog grofa Sechenya, koji ih je javno u magjarskoj akademiji god. 1842. opomenuo, da će biti zlo od onoga, što se

Digitized by Google

u Hrvatskoj čini s uvedenjem i narivavanjem magjarskoga jezika.

Na taj govor je i pokojni grof Andrassy podsjetio svoje sunarodnike u posljednjem svom govoru u velikaškoj kući.

Zato nemojte misliti, da su samo vama svete te mile uspomene na naše davne borce oko municipijalnih prava i Ilirce. Svete su i nama, svete su i vladi. Dokazao je to i preuzv. g. ban kad je za troškove prenosa Draškovićevih kosti u domovinu doznačio svotu od 500 for. iz zemaljske blagajne. On je i činom dokazao ono, što je rekao g. velikogorički zastupnik o banu Vlašiću, da on ljubi ovaj narod i ovu domovinu, jer je odao poštu jednomu od glavnih naših preporoditelja, jednomu od glavnih boraca iz dobe, t. zv. ilirske.

Zato nemojte nikada predstavljati stvar tako, da bi narod, masa, koja nezna na tanko prosudjivati, mogao pomisliti, da u nas ima ljudi, koji nisu patriote, te ne štuju one, koji su upravo heroičko djelo izveli, koji su gotovo mrtav narod probudili na nov život, uslied kojega je omogućeno današnje naše stanje.

Pak ako i Šulek, dakle suvremenik tih naših preporoditelja, kaže, da je sadašnja naša autonomija „puno prostranija“ od naših

Digitized by Google

municipijalnih pravica, onda nemojte govoriti narodu, da nagodba ne odgovara hrvatskim tradicijama.

Kada protivno govorite, onda to, objektivno govoreći, prvo, nije istina, a drugo, mora pogibeljno djelovati na politički moral naroda, koji ne zna praviti nikakve fine razlike, nego će se okameniti od strave i sdvojiti, kada čuje, da ova većina, da ovoliki ljudi i vlada ne mare za domovinu, ne mare za narod, da im je to svejedno i da stoje u tudjoj službi.

Moj prijatelj g. dr. Bresztyenszky za unioniste od god. 1868. kaže, da se iz svih njihovih govora vidi, da je realna unija s Ugarskom njima bila ne svrha nego sredstvo za hrvatske probitke. Ja to podpuno priznajem. Priznajem, da nema na svietu čovjeka, niti ga je bilo, koji ne bi što radio, a da to nebude sredstvo za koju svrhu na ovom ili drugom svietu.

Svietli ban je na to rekao, da ne treba u korist drugoga raditi, nego za svoju korist, i da se „hrvatski narod u prvom redu ima za sebe brinuti". U tom smo dakle načelno složni s g. Bresztyenszkim.

Ali kako se ne može svrha polučiti bez stanovitih sredstava, to treba gledati kojim se sredstvima što nastoji polučiti. Tu

Digitized by Google

ćemo vidjeti, što su unioniste od g. 1868. smatrali za shodno sredstvo, da dodju do svoje svrhe. Oni su svoj odnošaj uredili kako su najbolje znali, naime kako su mislili, da će biti najbolje za narod. Je li to baš u skladu bilo sa svima njihovim govorima, to jest, sa njihovim željama, to jest, jesu li polučili sve, što su govorili, to je drugo pitanje. A kada bi se išlo na govore, mislim, da ne bi bilo sretnije zemlje od ove Hrvatske.

Ali kada su ti unionisti, kojima je g. dr. Bresztyenszky priznao patriotizam, pristali na ovu i ovakovu nagodbu, ne smije se dvojiti o tom, da su držali, da su tom nagodbom osigurali najbitnije uslove političkog i narodnog života svojem narodu, a tim su nam kazali, što su u svojim govorima mislili.

Jer, kako je kazao svietli ban, kada se pogadja, svaka stranka malo više traži, nego je ono, na što kani pristati. To mi jako dobro vidimo iz naše povjesti. Dakako, da su i oni popustili od svojih govora, ali i Magjari su — i te kako — popustili od svojih zahtjeva, i tako se je pokâzalo opet, da bez popuštanja nema nagodbe.

Kada se pak sravni ono, što smo imali,

Digitized by Google

s onim, što sada imamo, onda je to velika razlika, kao nebo i zemlja.

Prijatelj g. dr. Bresztyenszky kaže, da se jedno pravo za drugim napušta i krnji u praksi, a više puta upravo sbog toga, što sa hrvatske strane nema „odpora, prosvjeda itd.", a osobito pod vladom preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hederváry-a da to biva, dočim su drugi banovi drugčije radili. Isto tako g. zastupnik velikogorički kaže (čita): „Naročito u prvo vrieme nagode nastojalo se je spasiti, što se je moglo", i onda pripovieda, kako svietli ban grof Pejačević „niti legislativi ugarskoj nije dao većega prava nad sobom i hrvatskim saborom, nego paritetno, kako je ustanovljevo u nagodi".

Što se tiče onoga prvoga, da se u prvo doba nastojalo, da se spasi, što se je dalo spasiti, pitam ja gosp. zastupnika: jesu li unionisti od g. 1868. spasili sve, što su htjeli, jesu li osigurali, što je u nagodi napisano? Ja mislim, da nisu. Jedanput je rekao god. 1875. barun Živković, da vlada brani Rieku „ako i ne većim uspjehom, a ono većim naporom, nego unionisti". Ovo je, vidite, naravna stvar, koja nam tumači i daje ključ za razumjevanje mnogih stvari, koje su se kasnije dogodile. Jer ako su unioniste veći uspjeh imali, imali su ga

Digitized by Google

samo zato, što su bili unionisti, što su ih Magjari kao takove poznavali i u njih vjerovali. (Zast. David Starčević: A Vama ne vjeruju!)

Sbog Vas, jer nam Magjari kažu, da smo svi skupa Starčevićanci. (David Starčević: Kamo sreće, da jeste.) Pa uza sve to je 2. prosinca 1870. Zlatarović odgovorio na jednu interpelaciju u ime bana Raucha i konstatirao, da nagoda nije još posve izvršena, jer da nije bilo vremena, pošto se Magjari kod kuće uredjuju, ali sad da će se izvršiti. Tako je svršio unionistični — Rauchov — sabor.

Gosp. dr. Bresztyenszky mora priznati, da je od onda Ugarska jačom postala, da se u Ugarskoj od početka nisu svi ljudi zadovoljavali sa ovom nagodbom, jer drže, da je Ugarska odviše popustila i Hrvatskoj dala odviše slobode, zatim da je u raznih ugarskih krugovih nastalo nepovjerenje s onih razloga, što sam ih čitao jučer iz liepoga govora dra. Derenčina, a napokon je došao grozno nabujali šovinizam novije magjarske generacije. Sve to otegoćuje naš rad i nastaju težkoće za nagodu sasma druge, nego što su ih unioniste imale pred sobom. (David Starčević: Dakle ste Vi gori i od njih!) Slabiji, a ne gori! Pa kad je g. dr.

Digitized by Google

Bresztyenszky kazao, da su unioniste radili, da spase barem ono, što se spasiti dade, ja ga molim, da istom mjerom i nama mjeri, da naš neuspjeh ne upiše nama u krivnju, nego onako kao i neuspjeh unionista, koji nisu imali takovih potežkoća kao mi.

Da mi ne prosvjedujemo proti povriedama nagode, to ne stoji. To je ovdje konkretnim navodima i dokazima već nekoliko puta pobijeno. Nisam ja to sam rekao nego i drugi, koji nisu onako dobroćudni kao ja pa evo i presvietli gosp. vel. župan g. Kovačević je to govorio, kad mene ovdje nije ni bilo. Rekao je dapače, da bi mi i više izposlovali, da vas nema. Pa kad je tomu tako, mogao je svietli ban pravo kazati g. dru. Bresztyenszkom „i danas to biva, i danas se protestira, pa upravo tako ima i sabor to pravo činiti, ako se prehvaća u drugu sferu.“ Dakle nije to osnovano, kad se nama predbacuje, da mi šutimo, a oni da samo po nama lupaju.

Zar smo mi, pitam ja g. zast. velikogoričkoga, ikada prepustili i priznali ugar. legislativi većega prava nad sobom i hrv. saborom? Zar nismo mi glede tumačenja nagode uzdržali stanovište pariteta t. j. načelo, da nema nagodu tumačiti sam ugar.

Digitized by Google

sabor, nego da se ona može tumačiti samo s našom privolom. Gosp. zastupnik sigurno znade, da je i nakon zadnjih regnikolarnih deputacija god. 1886|7. sličan zaključak stvoren.

Zato nema prava ni g. zastupnik III. kotara grada Zagreba Rubetić, kada nam drugima riečima predbacuje ono, što je kazao g. Bresztyenszky. Dakako da nema suda nad nama, koji će nam suditi, jer on kaže, da uvjek sude Magjari. To nije istina. Bio je god. 1872. i 1873., kada se je revidirala nagoda, stavljen predlog, da se postavi državno sudište za onakove poslove, koje bi sudilo o naših prieporih, ali ja hvalim Bogu, da ga nisu hotjeli Magjari primiti, jer onda ne bi paritet odlučivao, a ovako odlučuje naš sabor i ug. sabor t. j. uzdržan je paritet.

Napokon navodi i to g. kolega Bresztyenszky, da se u adresam zajedničkoga sabora govori o narodu u jednobroju. Dopuštam da ovo nije posve korektno i da bi se trebalo govoriti o dva politička naroda. U tom pogledu ipak mogu ponešto umiriti g. zastupnika tim, da se adresa ne šalje u ime ugarskoga naroda, nego koliko ja znam, uviek se rabi podpis pod adresom, da adresu šalju zastupnici odnosno velikaši

Digitized by Google

kraljevine Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Kralj dakle znade, da to ne šalje Ugarska, nego Ugarska i Hrvatska.

G. Bresztyenszky je i ovaj put kano svaki put dosada, potužio se na zastupnike u Pešti, da se ne brinu i da ne govore hrvatski i tim dopuštaju, da se briše znak individualnosti hrvatske.

Što se tiče ovoga pitanja: ustati u ugar. saboru i dokazivati, da se ova ili ona ustanova nagode ne provadja valjano, značilo bi — po mom mnienju — izazvati presudu zajedničkoga sabora o tom. Pitam ja kolegu Bresztyenszkoga bili to bilo dobro i bili mi našli izdašnje podpore, da bi sigurni bili, da će naše mnienje nadvladati? Bili nam bar priskočili u pomoć oni zastupnici opozicije, koje spominje gosp. Bresztyenszky, bili oni uzeli u zaštitu naše pravo? Zar on nezna, da su svaki put upravo oni najžešće navaljivali na hrv. stanovište? A da i ne bi navaljivali, zar se tim ne bi priznalo, da dajemo ugar. legislativi „veće pravo nad sobom i hrv. saborom?“ Ne bi li dakle mi ono počinili, što nam predbacuje g. Bresztyenszky, da činimo?

Što se tiče toga, da negovorimo hrvatskim ezikom, to držim, da bi dobro bilo, da svaki put, kada se digne naš zastupnik, da jedan

Digitized by Google

dio svoga govora izgovori hrv. jezikom, a onaj drugi dio, jer nam je stalo, da Magjari razumiju, da govori magjarski. Napokon moram reći g. Bresztyenszkom, da se jako vara, ako misli, da nesmijemo ondje govoriti hrvatski. — To je već svietli ban odbio. A ja dodajem, da i sam „Pester Lloyd", koga držite najgorjim neprijateljem Hrvatske, u svom 298. broju od god. 1898. gotovo prekorava zastupnike Hrvatske, zašto ne govore hrvatski, kad smiju, da se znade, da ih ima. U ostalom što nije, može biti.

Ali ja bi svakako puno zadovoljniji bio, kad bi mogao ustati i magjarski govoriti, da kažem, što želim, da me svi razumiju, da ne moraju po kazivanju drugih i trećih ljudi tek doznati, što sam kazao.

Što prijatelj kanonik Rubetić i gosp. Žerjavić vele, da smo pod jarmom i slično, odgovaram, da oni to ni sami sebi ne vjeruju, a svakako ne vjeruju njihovi novinski organi, dakle politički njihovi prijatelji. Ja sam već više puta čitao u „Crvenoj Hrvatskoj" i u „Hrvatskom Braniku" kako je Hrvatska i danas po nagodi neovisna i da uživa samostalnost. Gosp. dr. Derenčin je 14. lipnja 1875. za ovakovu politiku, na koju oni nas bude, da tražimo sve i sva, rekao, da je to velika no komična politika,

Digitized by Google

— oprostite, da upotriebim njegove rieči, (David Starčević: Pomična?) Ne! Komična! — Ako se politika sadanje vlade i stranke, rekao je g. dr. Derenčin kao izvjestitelj o predlogu Makančevu — „može krstiti politikom sitnica, onda je u istinu velika no komično velika je samo ona politika, koja hoće, da maleni narodi potezom pera ili dugim govorima (David Starčević: To ide Vas. Smieh.) u normalno doba uzdrmaju temeljem velikih država, da ih dapače sruše i da na njihovim razvalinama u nekoliko dana podignu novu državnu sgradu“. To je kazao gospodin sada vaš drug. (David Starčević: I bivši Vaš). Davno se je rastao!

Još ću reći g. zastupniku velikogoričkomu, kad je to spomenuo, da ne možemo slušati njegove savjete, da ne idemo u zajednički sabor. Toga sredstva se nisu htjeli latiti niti stari unioniste prije g. 1848. niti g. 1868., premda je g. 1868. odnosno 1869., bilo predloženo jednom sgodom, da se ne ide tamo na sabor. Što su naši stari u tom pravcu upućivali svoje nuncije, to je ostalo bez efekta, jer se naši nunciji ni u najžešćim napadajima u ugarskom saboru nisu htjeli latiti tog sredstva. To bi značilo prelomiti svaku svezu, to bi značilo rat sa Ugarskom, a ja ne mislim, da bi u tom

Digitized by Google

ratu Hrvati iznieli pobjedu. Zato ostavljam to sredstvo poštovanom i kako se vidi vrlo odvažnom g. zastupniku III. kotara zagrebačkog g. Rubetiću i još odvažnijemu g. zastupniku krapinskomu dru. Žerjaviću. Oni bi i jedan i drugi voljeli, da nismo 1868. i 1873. pristali na nagodu, da smo radje pustili, neka Magjari sa Hrvatskom rade, što hoće a mi bi onda bar održali pravo, pa nitko ne bi mogao kazati, da smo pristali na to. Kakvo bi to stanje bilo, lahko si može svatko predstaviti. Mene groza hvata, kad pomislim, što bi bilo nastalo, a još više do danas se razvilo, da se je tako radilo.

Samo mi se čini, da ono shvaćanje g. Rubetića i Žerjavića, kolikogod je hrabro i odvažno, ne stoji u skladu s onom liepom pričom iz sv. pisma o mudrom kralju Salamonu o dviju matera, koje su se pravdale za živo diete, pak je nemati, kriva mati, da održi pravo, rekla, neka se razsječe diete, i svaka od njih dobije polovicu djeteta. (Zast. David Starčević: Tako ste sa Hrvatskom načinili.) Ali pravoj materi nije srce dalo, da na to pristane. Ona je volila, da joj čedo živi makar i ne kod nje samo neka živi.

Da se je radilo u Hrvatskoj, što sada vele gospoda — mi bi mogli kazati doduše

Digitized by Google

nismo pristali, ali naša bi domovina bila poništena.

Ne stoji nadalje u skladu sa ovom mudrom izrekom i našom poslovicom: Nebojšina majka najprije zaplače!

Najmanje što bi se bilo dogodilo, da bi gospoda — ako bi se u obće još tim bavila — u tihoj sobici sjedila i duboko . . (Zast. David Starčević: Čitali breviar.) razmišljali, kako su Hrvati god. 1868. bili nesmotreni, kad su prepustili domovinu svoju, da ostane bez ikakve obrane, mjesto, da su radili, da spase, što su i koliko su mogli. Ja mislim, da bi oni osudjivali sada one, na koje se sada hruste, kako bi bilo trebalo nesklopiti nagodu.

Ja s time svršujem i glasujem za proračun. (Na desnici burni: Živio! Živio! — Zast. Stevo Kutuzović: Bio bi dobar za obstrukcionistu.)

Digitized by Google

(Riečki provizorij.)

I.

Visoki sabore!

Na početku moga govora 30. siečnja, ja sam se izpričao, zašto nisam mogao govoriti o drugom dielu riečkoga pitanja, o provizoriju. Ja sam onda izjavio, da ću o tom progovoriti kod poglavja ban. Nu pošto se je kod prvoga poglavja razprava otegnula, da je postala generalna debata, to ja s istim pravom mogu o tom pitanju progovoriti već kod ovoga poglavja, i u to ime uzimam rieč.

Kad to činim ili bolje kad sam to htio učiniti kod poglavja ban, činim za to jer je poštovani g. predgovornik, s kojim sam prisiljen toliko polemizirati, upravo poradi toga navalio na preuzv. gosp. bana, dotično na stranku, koja podupire njegovu vladavinu, jer da ona ne štuje niti ona prava, što nam ih provizorij daje.

Digitized by Google

Za ono, što se je dogodilo s §. 66., kako je nastao i što znamenuje, napokon nitko pravedan ne može okriviti niti preuzv. gosp. bana, niti ove stranke. To je stvar, koja se nas samo zato tiče, jer kao članovi stranke stojimo na nagodi i priznajemo §. 66. onako valjanim, kako ga je priznavala vladavina predšastnika njegovih naročito i preuzv. gosp. grofa Ladislava Pejačevića. Mi stojimo izvan svakoga doticaja, respective ne može nam se imputirati nikakova ni indirektna krivnja.

Ali to je, čini mi se i razlog, zašto moj veleštovani predgovornik, presvietli g. dr. Derenčin i glede provizorija priznaje svim tadanjim banom i vladavinama njihovu dobru volju, bonam fidem samo u tu svrhu, da uzmogne iztaknuti opreku, koja tobože postoji izmedju njih i vladavine preuzv. gosp. sadašnjega bana. On kaže ovo: — Ja ću najprije doslovce citirati njegove rieči, proti kojim kanim polemizirati, doslovce zato, da mu ne bi krivo učinio. (Čita.) „A što je činila vlada Njeg. preuzvišenosti grofa Khuena? Je li ona ide tokom, kojim su išli njezini predšastnici u pitanju riečkom? Njegova preuzvišenost g. ban izaslao je svoga zamjenika u konferenciju, koju je bivši ministar-predsjednik Banffy sazvao u Peštu o

Digitized by Google

riečkom pitanju, da taj zamjenik izjavi svečano, da Hrvatska prepušta uredjenje Rieke Ugarskoj — onako, kako je rekao g. dr. Pliverić — da je pitanje riečko već riešeno .... što se tiče provizoriuma .... mandatom bezuslovnim, što ga je dobila vlada od hrv. sabora i po njem predala upravu grada Rieke ug. ministarstvu. Gospodo, meni se čini, da je velika razlika izmedju postupka prijašnjih vladah i današnje. Ta vlada priznaje nešto, što nisu prijašnje vlade nikad priznale, nešto što nije niti većina unionističko najiskrenijeg sabora priznavala".

Ovo kaže g. dr. Derenčin o vladi bana Khuena!

A glede moje malenkosti kaže, „da ostaje kod pitanja, da li je istina, da je hrvatski sabor od god. 1868. ovlastio vladu, da upravu grada Rieke dade bezuslovno ministarstvu ugarskom? Nipošto i ono, što je prof. Pliverić citirao iz odnosnog saborskog zaključka, uprovrgava njegovu tvrdnju, a po gotovo ju oprovrgavaju govori Zlatarovića kao zastupnika vlade i govor Žuvića, o kom se sigurno ne može ni pomisliti, da je pravaš ili obzoraš i svi govori najodlučnijih unionista i što je najvažnije i što

Digitized by Google

ponavljam, oprovrgavaju Pliverićevu tvrdnju same rieči saborskog zaključka.“

Onda još veli g. dr. Derenčin: „Nema dvojbe i to je jasno iz govora svih zastupnika većine u ovom saboru, da je mandat našeg sabora išao za tim, da se uprava grada Rieke glede onih posala, koji su nagodbom pridržani autonomiji ove zemlje, preda hrvatskoj vladi, a upravu zajedničkih posala zajedničkoj vladi. To je bila intencija sabora, ova je intencija bila jasna iz svih onih momenta, koji nam mogu služiti najsigurnijom podlogom za tumačenje onoga zaključka, kao što i tumačenje novoga §. 66. nagode“.

Kad sam čuo ove rieči, i kad sam ih onda ponovno u saborskom zapisniku čitao, ja sam uvidio pravu namjeru, koju je imao presv. g. dr. Derenčin.

Znade on dobro, da je Rieka nezacieljena rana na tielu Hrvatske, košto znam i ja, te da je to — mogao bi reći — nova krvava haljina, kako smo običavali zvati Krajinu, dok je bila pod vojničkom upravom. I za to, jer je on to znao, on je mislio i pravo mislio, da će najlaglje u narodu samomu pobuditi nepovjerenje i zlu volju protiv bana i narodne stranke, ako mu kaže i navede sve ono, što sam ja naveo iz nje-

Digitized by Google

gova govora i što će narod, ako povjeruje u te rieči, — onako kaošto narod običaje — okrstiti pukim izdajstvom, izdajstvom, koje će mu se pričiniti tim većim i odurnijim, kad mu se kaže: Vidiš narode, što radi ovaj ban; nijedan dosadašnji ban, pa ni onaj pravi magjaronski ban Rauch nije toga radio, a evo vidiš ovaj ban to radi, a u tom ga ne samo brani, nego odobrava njegovo postupanje taj nesretni zastupnik Banffyev, dr. Josip Pliverić!

I doista, kad bi bilo ono, što je rekao presv. g. dr. Derenčin u svom govoru istina, narod bi imao pravo, da baci kamen na bana i na stranku i na onoga nevriednoga svoga sina, koji se zove prof. dr. Josip Pliverić. Ali na našu sreću ne stoji stvar ovako, kako nam je prikazao presv. g. dr. Derenčin. Jer ako ne stoji bolje, a ono ne stoji bar ni gore, nego što je stajalo pod vladavinom svih prijašnjih saborskih većina i svih prijašnjih banova, računajuć ovamo i bana Mažuranića i preuzv. g. bana Ladislava grofa Pejačevića, pod kojim je kao šef pravosudja služio gosp. dr. Derenčin.

Za to svaki pravedan čovjek, ako iole osjeća, što je patriotizam i to povriedjeni patriotizam — povriedjeno patriotično čuvstvo, taj će razumjeti i odobravati, pače

Digitized by Google

će od mene i punim pravom zahtjevati, da odgovorim na te težke osvade, a tim više će upravo od mene zahtievati odgovor, što je presv. dr. Derenčin i moju osobu tako uzko spleo sa svim tim stanjem i odnošajima.

Kad se to uvaži, razumjet će svatko, za što ja u ovom pitanju govorim žešće, nego li običavam govoriti kod drugih pitanja. Jer ja vam kažem iskreno, da sam sebe ne bi držao poštenim čovjekom, kad ne bih mogao suzbiti i stvarne dokaze navesti protiv onoga, čim je nas ovdje gosp. dr. Derenčin osvadio, a njegovi politički prijatelji putem svojih glasila širom domovine raznieli. Ja na sve to ne mogu i ne ću šutiti. Ja imam sudbinom — ne ću da si tim vindiciram neku zaslugu — po volji sudbine imam zadaću, da mladeži nepokvarenoj predajem istinu, i za svaku tvrdnju kažem razloge. Ja imam po milosti božjoj i svoje djece, kojoj hoću ostaviti ime pošteno, kako ga je meni moj otac ostavio. (Na desnici: Živio !)

Ali osim ovoga osobnoga momenta ja i kao član narodne stranke držim, da je narodna stranka dužna na ovako težke osvade odgovoriti i dokazati, da gosp. dr. Derenčin nema pravo. Držim, da je narodna stranka baš u ovom momentu dužna jasno

Digitized by Google

i otvoreno narodu kazati, kako je taj provizorij nastao, što sadržaje i kako se on prakticira.

Ja sam uvjeren, da su dokazi, koje ću navesti, tako silni, da će posve suzbiti ono, što je presvietli g. Derenčin dobacio preuzv. g. banu, narodnoj stranci i mojoj malenkosti; da će se uvidjeti iz tih razloga, da narodna stranka, ako ima ikakove krivnje na njoj, a to je ta, što ona ne može, naglašujem „ne može", ovoga stanja promieniti drugčije nego s privolom kraljevine Ugarske; upravo onako, kao što nije mogla to promieniti niti vlada preuzv. g. bana grofa Ladislava Pejačevića, kad je pokušala, da se putem regnikolarnih deputacija stanje na Rieci definitivno, dakako na korist Hrvatske, udesi, a kad nije mogla uspjeti s tim pokušajem, ostala je stvar kao što je prije toga pokušaja bila i kao što je i dan danas.

Za oto ću nastojati, da i u ovom pitanju podjem savjetom, koga je dao, kako sam već spomenuo, gosp. Erazmo Barčić ovdje u saboru, pa ću vjerno i istinito prikazati i ovaj drugi dio riečkoga pitanja, kao što sam prikazao vierno i istinito i prvi dio, naime, kako je postao i što znači §. 66.

Ja držim, da će ovo biti dobro i da

Digitized by Google

bi meni morao biti svaki zahvalan, a tako i nama, kad kažemo i prikažemo narodu, u kakovom se stanju to pitanje provizorija riečkoga nalazi, koje je, dakako, za nas malo povoljno i malo utješljivo.

Zato ću ja ovdje sve one svjedoke, na koje se presv. g. dr. Derenčin poziva, citirati, da nam kažu, da li ono potvrdjuju, što je presv. g. dr. Derenčin uztvrdio pozivom na njih.

Prelazim odmah na samu stvar, jerbo je već odmaklo vrieme.

II.

Kad se god. 1869. regnikolarne deputacije, izabrane na temelju §. 66. za uredjenje uprave u gradu Rieci, nisu pogodile, onda su dakako trebali sabori hrvatski i ugarski, da o tom radu svoju rieč kažu.

Te su se deputacije sastale u Budimpešti 15. svibnja 1869. i kako je već poznato, nije došlo izmedju njih do nikakvoga konačnoga rezultata i da su razprave dovršene napokon izjavom hrvatske deputacije, koju je 18. prosinca 1869. dala, i koja je kulminirala u tom: Ako se ultimatum, što ga je istoga dana postavila ugarskoj deputaciji naša deputacija, ne prihvati, „neka se regnikolarna deputacija do sgodnoga vre-

Digitized by Google

mena odgodi, dotle grad Rieka skupa sa kotarom po centralnoj vladi upravlja, cieli obseg riečke županije pako našoj autonomnoj hrvatsko-slavonskoj vladi predade, pa po tom djelokrug kralj. komisara za cieli okoliš županije riečke dokine".

Za bolje razumievanje ovoga, što je ovdje u ultimatumu naša regnikolarna deputacija ugarskoj deputaciji rekla, navodim, da je još prije nagode t. j. 17. svibnja 1867. bila Rieka kr. reškriptom pozvana, da direktno u ugarski sabor izabere i pošalje svoje zastupnike.

A već prije toga t. j. u travnju god. 1867. bio je postavljen kr. povjerenik, koji je preuzeo upravu nad čitavom tadašnjom riečkom županijom s gradom i kotarom Riekom. Taj kralj. komisarijat trajao je od aprila god. 1867. do čini mi se rujna god. 1870. tako, da riečka županija nije bila pod upravom naše zemalj. vlade, dotično prije ustrojenja zemaljske vlade pod hrvatskim namjestničkim viećem. I poslie nagode dakle ostalo je ovo stanje iznimno u županiji riečkoj. Kako ćemo vidjeti, ova je okolnost silno komplicirala i bez dvojbe uplivala na riešenje riečkog pitanja na štetu Hrvatske.

O izvješću svoje deputacije hrvatski je sabor razpravljao 20. srpnja 1870. i pri-

Digitized by Google

mio sa 55 protiv 10 glasova sliedeći predlog, kojeg je stavio Sima Filipović (čita): „Uzimajuć sabor hrvatsko-slavonsko-dalmatinski na znanje izvješće, što mu ga izaslani za riečko pitanje kraljevinski odbor podnio i pridržavajući si svečano sva prava, koja kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji na grad Rieku i njegov kotar, koli po naravi i historiji, toli i po pozitivnim ustanovama, naime po previšnjoj resoluciji od god. 1776., 1777., po prev. diplomi od god. 1778. i 1779., po zak. članku 4. : 1807., te po prev. riešenju Franje I. od 1808. pripadaju, — zaključuje:

1. da se sporazumno sa saborom kralj. Ugarske novi u svoje vrieme kraljevinski odbor izabere, koji će postojeću glede grada Rieke i njegova kotara pravnu razmiricu izravnati, te o svom djelovanju dotičnim saborom izvješće podnieti imati;

2. da zemaljska vlada sporazumno s ugarskom vladom oko toga nastoji, kako da se županija riečka, faktično pod upravom kralj. povjerenika stojeća, odmah i podpuno njojzi predade, i kako da se s druge strane glede grada Rieke i njegova kotara i donle — dok spomenuta razmirica konačno riešena bude, privremeno uvede onakovo ustrojstvo, koje će postojećim zakonom, imenito državopravnoj nagodi od 8. stu-

Digitized by Google

denoga 1868. i dobro shvaćenim svestranim interesom što bolje odgovarati."

To je zaključak našeg sabora.

Ugarski je sabor viećao o izvješću svoje deputacije mnogo prije — već 15. ožujka 1870., ali premda je stvorio zaključak, kojim je ovlastio svoju vladu na uvedenje provizorija, on ipak ne govori u njem nigdje ni rieči, da se to ima izvesti bilo u sporazumu s hrvatskom vladom, bilo sa saborom hrvatskim, što jedno i drugo spominje naš zaključak. Zaključak ugarskog sabora glasi ovako (čita): „Opunovlašćuje se ministerium, da dok se viseća pitanja konačno ne rieše — ustanovi jedan provizorium na takov način, da imenuje — s obustavljenjem, dotično prestajom djelovanja kr. povjerenika — gubernatora, da preuzme javnu upravu grada Rieke i kotara, te da s njome odredjuje, riečku pak županiju da predade hrvatskoj autonomnoj vladi. Na koncu se opunovlašćuje vlada, pošto uprava zajedničkih poslova u pogledu trgovačkom i pomorskom zaustavu trpiti ne može, da o providjenju spomenutih trgovačkih i pomorskih poslova shodnu brigu zauzme".

Eto, to su dva zaključka, koja su imale vlade pred sobom o uvedenju provizorija.

Digitized by Google

Razlika je medju njima u toliko, što zaključak ugarskog sabora ne govori o kakovom sporazumljenju sa vladom i saborom hrvatskim, nego se vladi jednostavno nalaže, dotično vlada se poziva, da ona odredi u svom djelokrugu samostalno.

III.

A sada moramo pogledati, što je na ta dva zaključka kazala kruna, kao treći, ali odlučni faktor, kako je ona ove zaključke shvatila, pošto se njezino očekivanje, izrečeno u previšnjem odpisu od 8. novembra 1868. i u odgovoru, što ga kruna dala hrvatskoj deputaciji na njezinu adresu, nije ispunilo. Kruna se je našla pred situacijom, da se oba kompetentna sabora nisu sporazumila kako je kralj očekivao. Zamoljen bivši od hrvatskog sabora kralj, da pitanje riečko rieši i da u svom riešenju zaštiti pravo, koje Hrvatskoj pripada, mi smo vidjeli, da je kralj rekao saboru, da će pitanje ovo kraljevskim riešenjem riešiti samo onda, ako se oba sabora ne sporazume, dakle samo u skrajnjem i neočekivanom slučaju. A taj je slučaj nastao.

Sabori se nisu složili, pravo odluke stajalo je dakle do krune (čita): „Kraljevskim riešenjem — veli kralj na našu adresu

Digitized by Google

— odlučio bih samo u neočekivanom slučaju, ako se na temelju mojih predloga željeni i nuždni uspjeh ne bi mogao postići". To su rieči kraljeve, koje je odgovorio saboru, dotično saborskoj deputaciji, koja je adresu saborsku nosila, pa kada se načinom, odredjenim u reskriptu od 8. novembra 1868. i §. 66. nagodbe, sporazumak nije postigao, nastala je nužda za kralja, da on pitanje ovo rieši, jer su Hrvati bili molili kralja, da on to pitanje rieši.

Kralj bi bio po toj molbi, kako ću kašnje spomenuti, mogao to pitanje definitivno riešiti. Ali u svojoj milosti nije hotio toga učiniti, nego mjesto da rieši to pitanje definitivno — što je bio vlastan — još je jedanput pokušao ostaviti odluku u rukama jednoga i drugoga sabora. Zato ona odredba, koju je kralj izdao i o kojoj ću kašnje govoriti, ima karakter privremene odredbe.

Prije, nego li će kralj svoju odluku izdati, obratio se, kako je rečeno i u reskriptu od god. 1868., na savjetnike svoje ugarske krune, da mu podastru predloge, kakovi misle, da su shodni u ovoj situaciji, u kojoj se kralj obih zemalja nalazi.

Na predlog njihov, koji je stvoren u ministarskom vieću 21. srpnja god. 1870.,

Digitized by Google

izašlo je previšnje riešenje, datirano od 28. srpnja 1870., kojim se previšnjim riešenjem uvadja provizorno uredjenje na Rieci.

Kralj kaže u svojoj previšnjoj odluci, da to čini: „na temelju u bitnosti suglasnih zaključaka ugarskoga i hrvatskoga sabora". Kralj je dakle držao, da su zaključci u bitnosti suglasni, t. j., da se uvede provizorij, da se riečka županija povrati zemaljskoj vladi i da prestane komisariat.

Kralj se na svaki način — glede Hrvatske bar — nije ni morao obazirati na zaključak sabora, jer hrv. sabor je njemu povjerio svoje pravo glede Rieke, kada mu je g. 1868. deputacija predala s adresom hrvatskoga sabora i odluku o tom. Svoju odluku od 28. srpnja 1870. kralj je priobćio grofu Andrassy-u jednim ručnim pismom, a drugim tadanjem hrv. ministru Bedekoviću.

Odatle sliedi, a vidjet ćemo i poslie, da je i tadanji ban bar. Rauch drugačije tumačio zaključak hrvatskoga sabora, nego što ga danas hoće da tumači presv. g. Derenčin. Nitko naime nego jedini ban barun Rauch mogao je izvjestiti krunu o tom, što znači zaključak hrvatskoga sabora. Pošto je pak taj zaključak hrvatskoga sabora stvoren tek 20. srpnja, a predlog ministarskoga vieća je datiran i stvoren već 21. srpnja

Digitized by Google

1870., to se iz toga vidi, da su se obje vlade već prije, nego je stvoren zaključak hrvatskoga sabora, bile sporazumile o tom, kakvo će se stanje uvesti na Rieci nakon što bude stvoren i zaključak hrvatskoga sabora, pošto je još u ožujku 1870. stvoren zaključak sabora ugarskoga.

Tu okolnost, naime da su se vlade sporazumjele bile, potvrditi će i direktna izjava grofa Andrassy-a, koju je on izrekao u ugarskom saboru. Iz svega se vidi, da zaključak hrvatskoga sabora nema onoga smisla, proti kojemu ja ovdje vojujem, a brani ga presv. g. Derenčin, a viditi ćemo, da nema pravo presv. gospodin nì onda, kada citira za sebe govore Žuvića i Fodroczy-a.

Za sada je mnogo važnije, da progledamo, kako se provizorium spremao.

VI.

Kada se u ugarskom saboru 15. ožujka 1870. vodila debata o tom, stavio je zast. Gabor Varady svoj predlog, koji je i primljen, samo su neke rieči izpuštene, nu koje za nas nemaju nikakove važnosti, naime rieči „nalaže se ugarskoj vladi“, zamjenjene su na zagovor Andrassy-ev i Deakov s riečima „poziva se kr. zemaljska vlada“. Ali

Digitized by Google

u toj debati pala je znamenita izjava grofa Andrassy-a. On je rekao, „da prihvaća predlog Varady-ev, u koliko se on slaže sa predlogom kraljevinskoga odbora, da se vidi, da u riečkom pitanju nema medju ugarskim strankama razlike“. Nagodba, kaže on, u pitanju riečkom nije konačno uspjela, s toga se provizorij neda odkloniti . . . . Njegovo Veličanstvo zahtjevalo je, da se ta stvar zajedničkom obrazložbom poravna, s toga nebi bilo korektno medjutonji štadij ukloniti“.

Ovim je motivirao, zašto se to pitanje neće definitivno nego samo provizorno urediti. A za tim je kazao ministar, da „može na umirenje priobćiti, da je ovo pitanje razpravljano medju ugarskom i hrvatskom vladom i da se je nadati, da će skorim sastati se imajući sabor hrvatski pružiti ugarskom saboru u ovom poslu ruku . . . ; ali i nema opasnosti, da hrvatski sabor nebi predloženog provizorija prihvatio.“ To je rekao Andrassy u martu god 1870., a vidi se iz ove značajne izjave, da su se vlade dogovarale i da su se nadale, da će sabor hrvatski na to pristati. (Zast. dr. Marijan Derenčin: A to nije bilo.) Molim.

U debati je sudjelovao i član opozicije Koloman Tisza. On je kazao: „Dašto

da se pitanje ne može konačno riešiti bez privole hrv. sabora. Ali da i izvršba zakona potrebuje predhodnu privolu hrv. sabora, to on nebi bio mislio. Dok se ne postigne konačna nagoda, mora se zakon izvršiti, stoga ne treba čekati na zaključak hrv. sabora, jer bi to bilo faktično odricanje" prava na Rieku, kad bi naime čekali, što će hrvatski sabor zaključiti.

Pokojni Deak je nešto obširnije govorio, pa ću njegovu izjavu pročitati, kako je u „Nar. Novinama" prevedena. On kaže (čita):

„Nagoda sa Hrvatskom je sklopljena, samo je jedno pitanje ostalo neriešeno, a to je pitanje riečko. Da je Rieka posebno državno tielo ugarske krune, to je u zakonu izrečeno, ali o načinu, kako da se sa riečkim poslovima upravlja, ne stoji u zakonu ništa. Načelne razlike nema medju nama. Mi smo išli do skrajnje granice mogućnosti tako, da nam se predlog, koji smo i mi prihvatili u svima točkama, nikako ne ljubi. Da je sabor želio, da se zakon izvede odmah, čim se razprave dovrše, on bi to izrično očitovao. Ili ćemo predlog o provizoriju primiti, ili ćemo ga odbiti. Odbijemo li ga, to ćemo opet reći: ili da se dosadanje stanje uzdrži ili da se postulatom

Digitized by Google

zakona mora zadovoljiti i uzprkos odpora Hrvatske. Nu da predlog prihvatimo, preporučuje nam najprije čin, da su na nj sve tri stranke pristale; nadalje moramo uzeti na um, da konačno poravnanje stvari valja omogućiti, duhove umiriti i uzrujanost ukloniti. Koji način postupka zadovoljava tim namjeram najviše? Hoćemo li im zadovoljiti, ako prihvatimo predlog, uz koji su pristale sve tri stranke odbora ili ako prihvatimo predlog, koji je naperen proti Hrvatskoj? Razdor sa Hrvatskom donio nam je već mnogo žuhka ploda. Sada možemo u riečkom pitanju ili reći, neka se dosadanji odnošaj uzdrži, a to je najgore, ili pako očitovati, da ćemo ne čekajući na zaključak hrvatskog sabora odrediti. Treći je način, da se primi provizorij, o kom je jamačno, da će i hrvatski sabor nanj pristati.

Toliko mogu reći, da svoj zaključak, udarimo li drugim putem, možemo samo oružanom rukom izvesti.

Predloženi provizorij bolji je nego dosadanji odnošaj. Mi se svoga prava ne odričemo, dapače probitačno ga je primiti."

Ovim je debata svršena, a vidi se iz riečih grofa Andrassya, da su se sve tri stranke odbora složile, da se provizorij ima uvesti i da je ta stvar i prije medju vladama bila

Digitized by Google

razpravljena, i da je hrvatska vlada očitovala ugarskoj, da će sabor provizorij primiti, kad mu bude predložen.

Tim dakako bar iz onog, što ja znam, nije rečeno ništa o tom, kako će taj provizorij izgledati, koji će sadržaj i formu imati. To se može samo naslućivati.

V.

Kad je hrvatski sabor sbilja na predloženi mu provizorij privolio svojim citiranim zaključkom od 20. srpnja 1870., onda je stvoren predlog ministarskog vieća, kod koga je bez dvojbe, ako ne osobno, a ono pismenim očitovanjem na temelju prijašnjih dogovora s vladom ugarskom sudjelovao i ban barun Rauch. A nakon toga je kralj izdao naredbu od 28. srpnja 1870. po predlogu ministarskog vieća od 21. srpnja 1870. — dakle odmah drugi dan, kako je hrvatski sabor bio stvorio zaključak. Odavle se vidi, da je medju vladama bila stvar već posve svršena, da se je samo čekalo na telegram iz Zagreba, da je sabor svoj zaključak stvorio.

Odavle sliedi nadalje još nešto, t. j., da ovaj provizorij nije uveden direktno na temelju naredbe, koju su vlade jedna i druga dogovorno izdale, nego je on uveden

Digitized by Google

riešitbom Njegovog Veličanstva na temelju predloga obiju vlada, dotično ministarskog vieća, previšnjim riešenjem Njeg. Veličanstva, a to opet — bar glede Hrvatske — na temelju molbe, koju je hrvatski sabor 1868. upravio na Njegovo Veličanstvo i odgovora na adresu hrvatskog sabora, kojim si kralj pridržaje pravo „kraljevskim riešenjem“ odlučiti to pitanje, ako se oba sabora ne slože.

Rekao sam, da bi kralj bio mogao to pitanje i definitivno riešiti, ali on nije htio, nego je i dalje odgodio definitivno uredjenje te stvari i prepustio dogovoru, sporazumu izmedju jedne i druge zemlje, da stvore definitivni ugovor. Za to i kaže kralj izričito u svojoj odrebi, da je to „dovremeno“ uredjenje.

Ova previšnja odredba nije publicirana, nego je samo dostavljena jednoj i drugoj vladi. Vlade — barem hrvatska — držale su, da se nema proglasiti. G. 1870. g. dr. Brlić u svojoj interpelaciji tumačio je §. 66., kao i presv. g. dr. Derenčin — neka se vidi, da nisam pristran — i veli, da je jasno i neprieporno, da Rieka „izključivo spada“ Hrvatskoj, pa pita vladu dne 12. prosinca 1870., da li kani priobćiti saboru „shodnoga znanja radi“ spise, koji se od-

Digitized by Google

nose na provizorij, koji je već bio uveden. Odgovorio mu je dne 7. siečnja g. 1871. u ime bana baruna Raucha zastupnik vlade, Zlatarović, naprosto, da vlada to „ne kani učiniti, jer upravo s toga, što se u pitanju riečkom nije moglo postići konačno sporazumljenje izmedju oba faktora, naime hrvatskog i ugarskog sabora, ostavili su oni vladi, da uvede ona provizorij na Rieci, koji će trajati, dok se zakonodavnim putem ovo pitanje ne rieši. Kad bi se spisi predložili saboru, to bi prejudiciralo konačnom riešenju toga pitanja“. Tako je Zlatarović u ime bana Raucha rekao i tim jasno očitovao, što su oni mislili u svojim govorima, — koje ćemo poslie spomenuti, — kad se je radilo o uvedenju toga provizorija u srpnju 1870.

Isto tako ni vlada bana Pejačevića nije htjela g. 1881. priobćiti saboru spise o tom provizoriju. (Zastup. dr. Derenčin: Tražili smo ih, ali ih nismo našli.) Jeste ih sbilja tražili? (Zast. dr. Derenčin: Jesmo.) Onda ste ih slabo tražili, jer vidite, ja sam ih našao! Kada je bila g. 1881. ona velika debata, kazao je dr. Ante Starčević, kako je zahtjevao, da se ti spisi predlože, ali vlada nije htjela o tom ni čuti. Vlada nije rekla, da nema toga, nego je smatrala ovu

Digitized by Google

stvar kao res interna, pa nam kaže i Zlatarovićev odgovor, da je tako držala i vlada Rauchova. A g. 1881. izjavila je vlada — ne da spisa nema. — nego, da ih nije dužna priobćiti, dapače, kako ćemo vidjeti, na dalnji zahtjev dra. Starčevića nije hotjela predložiti niti zapisnik, kojim je sabor izvjestio vladu o stvorenom zaključku o uvedenju provizorija.

Ali ta previšnja naredba ipak je publicirana i to u jednom magjarskom djelu, koje radi o državo-pravnom odnošaju grada Rieke. Napisao je to djelo Akos Radics, a po tom djelu prevedena je na hrvatski jezik.

Ja se čudim gospodi od opozicije, koja toliko govore o Rieci, a tako malo mare za Rieku, da ne znadu ni za taj provizorij i svaki čas vrlo „duhovito" pišu po novinama, ako se što dogodi na Rieci: „a što na to dr. Pliverić, mjesto da pitaju: a što na to provizorna naredba Njeg. Veličanstva? Kada bi gospoda pročitala tu naredbu, sve bi našli u njoj, a ja ne mogu u novine pisati odgovore na sve te „duhovite" upite.

Pošto držim, da će se sve osvade, koje je presv. g. dr. Derenčin svalio glede provizorija na preuzv. g. bana i narodnu stranku glede sadržaja i provadjanja toga

Digitized by Google

provizorija, najbolje suzbiti, ako tu naredbu priobćim, to ću biti tako slobodan, te ću ju ovdje pročitati.

Dakako, da ova previšnja naredba posve drugčije govori, nego to dokazuje g. dr. Derenčin. Ali dobro je, da narod sazna — po riečih Barčićevih — cielu „gorkost istine“ i da se ne zanaša za onim, što mu danas ne pripada.

Ta naredba imade formu preponizne predstavke ministarskoga vieća, koje ju podastire kralju. Na koncu je previšnje riešenje od 28. srpnja 1870. i onda ručni list na grofa Andrassya i zatim ručni list na ministra Bedekovića.

A sada slušajte, kako glasi taj velevažni dokument, koji je štampan. Naredba ima naslov „preponizna predstavka kr. ug. ministarskoga vieća o uvedenju provizorija na Rieci“. — U početku se razlaže, kako se obje deputacije nisu mogle glede Rieke složiti, kako je zato god. 1868. kraljevski reskript poslan jednom i drugom saboru i od njih primljen, kako su razprave deputacija i god. 1869. ostale bez uspjeha, kako ultimatum hrvatski nije primljen i kako su zatim pristali na predlog hrv. odbora, da se uvede provizorij, kako je napokon ug. sabor 15. ožujka, a hrv. sabor 20.

*

srpnja 1870. stvorio zaključak, koji se „u glavnom“ slažu, itd., te kako se na temelju svega toga usudjuje ministarsko vieće podnieti Vašemu c. i kr. ap. Veličanstvu „sliedeću osnovu na odobravanje“. a sada izvolite slušati meritorni dio. (Čita): „Prije svega ima se za ukupnu upravu grada i kotara riečkoga, te za opravljanje pomorskih poslova u svemkolikom ug.-hrv. primorju“ ... — taj naziv „ugarsko-hrvatsko primorje“ je naša deputacija u prvom svom predlogu predložila, pa je i glede toga navedenom sgodom interpelirao dr. Brlić. — „po Vašem c. i ap. kr. Veličanstvu, na predlog ugarskoga ministarstva, a uz protupodpis ministra - predsjednika, imenovati gubernator, kojemu bi se imao podieliti naslov kr. riečkoga i ugarsko-hrvatsko-primorskoga gubernatora“.

„Gubernator, kao načelnik pomorske uprave u svemkolikom ugarsko-hrvatskom primorju, predsjednik je kralj. pomorske oblasti, koja će se imati na Rieci ustrojiti, te će opravljati poslove protežuće se na pomorsku trgovinu, brodarstvo i luku, pak i na zdravstvo primorja, i to po naputcih, koje će dobivati od kr. ugarskih ministara za trgovinu i obćila, a upravljat će te poslove pod njihovim vrhovnim ravnanjem u

Digitized by Google

onakovom području, kakvo ima ces. kr. tršćanska pomorska oblast.

Za ovu pomorsku oblast, koja se ne tiče neposredno provizoriuma, zamolit će trgovinski ministar od Vašega Veličanstva posebnom predstavkom premilostivno odobrenje.

Područje se gubernatora pogledom na Rieku i njezin kotar osieca kao što sliedi:

I. Politička uprava.

„U poslovih, na koje se autonomija Rieke ne proteže i koji po nagodi, sklopljenoj od Ugarske i Hrvatske-Slavonije (1868.: XXX. zak čl. 7., 8. i 9. §§.), spadaju u područje središnje vlade, gubernator će biti posrednik ugarskoga ministarstva, odnosno bit će u vršenju ovoga upravnoga prava ugarskomu ministarstvu odgovoran i podložan organ, pak da se to provede, učinit će dotični stručni ministri osobite mjere. Buduć nadalje gubernator stoji na čelu uprave grada i kotara riečkoga, to ravna uz ovo svojstvo izbore za riečko obćinsko zastupstvo i za sabor. Vlastan je, dapače, a u osobitih slučajevih i dužan predsjedati skupštinam obćinskim.

Grad Rieku i kotar upravlja u svih strukah javne uprave municipalna oblast, odnosno kr. ugarsko ministarstvo: zato se

Digitized by Google

imadu zapisnici velikih skupština, pak i utoci proti municipalnim odlukam u upravnih poslovih podnositi na pregled gubernatoru, odnosno kr. ugarskomu ministarstvu.

Zadatak će biti gubernatoru, da izradi potrebita po upravu statuta uz uvaženje mjestnih odnošaja i okolnosti, a uza sudjelovanje municipalnoga zastupstva, pa da je podnese ug. kr. ministarstvu na potvrdu. A dok se taj statutum ne uvede, ostavljaju se u krieposti sada postojeći u gradu Rieci i njezinu kotaru upravni odnošaji, nego uz neposredan nadzor gubernatora, odnosno kr. ug. ministarstva.

Kako da se taj nadzor vrši, o tom će dati kr. ug. ministar unutarnjih poslova gubernatoru osobit naputak.“ — To je sve, što se tiče unutarnje uprave. Mi vidimo, da tu nema ni spomena o Hrvatskoj, niti o tom, da ima Hrvatska kakvu ingerenciju u poslovih unutarnje uprave. Zato ako ima pravo g. dr. Derenčin, da unutarnja uprava nije predana onakvom sličnom naredbom, kako je ona Bedekovića glede pravosudja, nema pravo, da uprava spada nama, jer je ona već ovom kraljevskom odredbom direktno podvrgnuta Ugarskoj.

Onda dolaze pravosudni poslovi (čita):

II. pravosudni poslovi.

Digitized by Google

Kod uredjivanja pravosudja treba se obzirati ne samo na želju grada Rieke, da bude što se može čvršće svezan s materom domovinom; nego treba pred očima držati i izjavu hrv.-slavonskoga sabora, u kojoj se naglasuje neokrnjenost autonomnih prava, pak još i ta okolnost, da na Rieci valjaju faktično već malo ne dvadeset godina na polju gradjanstvenog i kaznenog pravosudja isti zakoni, koji i u Hrvatskoj i Slavoniji, što je medju ovima potonjima kraljevinama i Riekom porodilo neku zajednicu u pravnih pojmovih i običajih, te stavlja mnoge zaprieke na put priekomu izvedenju čvrsta sjedinjenja s materom-zemljom, stojećom pod drugimi zakoni.

Uvažujuć jednako ove obzire, dva su gledišta bila mjerodavna po ministarstvo. Prvo, da se iz područja pravosudnih oblasti, štono će se imati postaviti na Rieci, izključe svi oni poslovi, koji po XXX. zak. čl. g. 1868. spadaju u pogledu pravosudnom na autonomne poslove kraljevine Hrvatske i Slavonije. — Drugo je gledište ovo: buduć da se zadaća provizorija sastoji i ovako iz prelaznih odredaba, kojim se djelatnost proteže samo na ono vrieme, dok se ideje ne razbistre i narodna ljubomornost ne jenja, te će biti moguće izvedenje definitivnoga

Digitized by Google

[illegible] bica sud [illegible] nema [illegible] po-[illegible] djeljenja pravde.

Uslied toga [illegible] se ministarstvo [illegible] z susjednih [illegible] svoje predloge za uredjenje pravo-[illegible].

1. Na Rieci bi se postavio jedan sud prve molbe i jedan za priziv.

2. Područje ovih sudova proteže se: a) u poslovih pomorskih, koji prema 9. i 48. §-u zak. čl. XXX. od godine 1868. spadaju u zakonarskom i pravosudnom pogledu na skupne poslove ugarske države, na čitavo ugarsko-hrvatsko primorje; b) nasuprot u prostih trgovačkih i mjenbenih poslovih, koji se prema smislu §§. 9. i 48. zak. čl. XXX. od god. 1868. samo u zakonarskom pogledu smatraju skupnimi poslovi ugarske države, zatim u gradjanstvenih i kaznenih poslovih, koji spadaju po istom zakonu u područje autonomno Hrvatske i Slavonije protezalo bi se područje tih sudova samo na Rieku i njezin kotar.

3. Budući da su prema tomu iz područja riečkih oblasti izključeni oni poslovi, koje je 30. zak. čl. od god. 1868. u autonomno područje Hrvatske i Slavonije prenio:

Digitized by Google

nema razloga, zašto bi imala hrvatsko-slavonska autonomna vlada utjecati u ustrojavanje i postavljanje tih sudova, zato je vlastna baš samo ugarska središnja vlada podnositi Vašemu Veličanstvu potrebite predloge za ustrojenje i postavljanje spomenutih sudova.

S načelnog gledišta jedva bi se dalo opravdati postavljenje osobitoga prizivnog sudišta na Rieci; njegovi poslovi mogli bi se na prosto prenieti ili na hrvatsko-slavonski banski stol; ili na peštanski kraljevski stol; ali nema sumnje, da bi ono prvo na Rieci, a ono drugo u Hrvatskoj tako pomutilo ćud, te bi se sasvim promašio cilj provizorija, naime umirenje duhova. Nego ovaj potonji način, naime prenešenje prizivne oblasti na peštanski kraljevski stol, nebi bio probitačan niti u interesu samog pravosudja, zato, što na Rieci valja austrijski gradjanski i kazneni zakon, a takovo poznavanje tih zakona, kakovo potrebuje uzvišena zadaća pravosudja, težko da bi se moglo očekivati i zahtjevati od članova peštanskog kraljevskog stola.

4. Treće molbe i najviše sudište bio bi:

a) u poslovih 2. odsjeka pod točkama a) i b) vrhovni sudbeni odjel peštanske ugarske kr. kurije;

Digitized by Google

b) u poslovih 2. odsjeka pod točkom c) unapredak hrvatsko-slavonski stol sedmorice.

Budući da su poslovi, navedeni u drugom odsjeku pod točkom a), t. j. poslovi pomorski, u zakonarskom i pravosudnom pogledu uvršteni zakonskim članskom 30. od godine 1868. u red skupnih poslova ugarske države — to se za nje nije mogla ni pomisliti druga odredba.

A što se tiče prostih trgovačkih i mjenbenih poslova, o kojih govori 2. odsjek pod točkom b), akoprem na Rieci valjaju austrijski trgovački i mjenbeni zakoni, dakle oni isti, koji i u Hrvatskoj i Slavoniji, i akoprem bi prema tomu na oko shodnije bilo, da se zagrebačkomu stolu sedmorice podieli pravo za riešavanje riečkih trgovačkih i mjenbenih parnica u trećoj molbi:

to opet ovakova odredba ne bi bila probitačna za to, što se pomorski poslovi više puta jedva mogu razlučiti od prostih trgovačkih i mjenbenih poslova. Kad bi se dakle za ove razne naravi poslove u trećoj i konačnoj molbi postavila dva različita sudišta, bilo bi medju njima neprestanih sukoba radi nadležnosti, stoga bi nastala

Digitized by Google

potreba, da se postavi još jedan viši sud, koji bi presudjivao te konflikte.

U ostalom nevalja i za vrhovni sudbeni odjel ug. kr. kurije onaj razlog, koji smeta, da se peštanski kr. stol postavi za sud druge molbe na Rieci; jer područje toga suda protegnuto je već i na Erdelj, gdje ponajviše takodjer valjaju austrijski zakoni: kod sastavljanja ovog sudišta gleda se dakle na znanje, kojega ne treba peštanskom kr. stolu, namienjenomu samo Ugarskoj.

Gradjanske i kaznene poslove spomenute u 2. odsjeku pod točkom c) treba shodnosti radi namieniti od sada hrvatsko-slavonskomu stolu sedmorice; jer se za sada nije nadati, da će se već u bližnjoj budućnosti stvoriti i za Rieku isti gradjanski i kazneni zakonici, akoprem će se izradjivanje njihovo do skora dovršiti; al zakonarstvo sporo napreduje.

5. Kod vrhovnoga sudbenoga odjela ug. kr. kurije ustrojit će se stranom za skupne, stranom za riečke sudbene poslove po jedno sudačko mjesto, i to jedno za hrvatskoga, a drugo za riečkoga člana, koji će ondje dobiti pravo izvješćivanja i glasovanja, te će ih imenovati Vaše Veličanstvo na predlog kr. ug. ministra pravosudja.

Digitized by Google

6. S istoga obzira bit će i kod hrvatsko-slavonskoga stola sedmorice namješten jedan riečki član kao sudac izvjestitelj s pravom glasa, kojega će Vaše Veličanstvo imenovati na predlog hrvatsko-slavonskoga bana.

U ovih točkah sadržan je predlog ministarstva za uredjenje pravosudnih poslova Rieke, i ministar pravosudja nepočasiv časa predložit će Vašemu Veličanstvu za previšnje odobrenje potanke predloge zajedno s proračunom ob ustrojstvu riečkog sudstva, čim postignu osnovne točke previšnju sankciju Vašega Veličanstva.

III. O poslovih bogoštovja i nastave.

U poslovih bogoštovja i nastave grad Rieka i kotar stajat će pod ugarskim ministrom za bogoštovje i nastavu, te pod peštanskim skupnim zakonarstvom, izim gimnazija, koji je do sada iz hrvatsko-riečkih zaklada na Rieci postojao.

Ovaj gimnazij ostat će i od sada hrvatskim gimnazijem, kao što je do sada bio, i to i pokle se skupne zaklade podiele i pokle prestane godišnja pripomoć, koju je grad na njegovo uzdržanje do sada davao. Ovaj gimnazij visit će o hrvatsko-slavonskoj vladi i saboru; nu samo se po sebi razumieva, da će ga i od sada kano

Digitized by Google

dosada municipij nadgledati u pogledu javne sigurnosti i redarstva.

Buduć da za opravljanje upravnih poslova potanko pod I. nabrojenih treba malo niže popisanih službenih mjesta: to se moli za njihovo ustrojenje previšnje kraljevsko odobrenje Vašega c. i ap. kr. Veličanstva".

Odavle se, vis. sabore vidi, da je bogoštovje i nastava predana ugarskom ministarstvu za bogoštovje i nastavu i peštanskom zakonarstvu upravo tako kano poslovi nutarnje uprave.

IV. Činovničko osoblje „Za opravljanje onih poslova, koji ne spadaju u područje pomorske oblasti, namješta se uz gubernatora sliedeće osoblje: jedan odsječni savjetnik, jedan predsjednički tajnik, jedan ministarski tajnik i jedan ministarski perovodja.

Broj potrebitog pomoćnog osoblja, kao što ravnatelja pomoćnih ureda, računara, rukujućeg i pisarničkoga osoblja, te uredovnih podvornika ustanovit će se poslie po predlogu gubernatora.

Napokon se preponizno primjećuje, da će ugarski ministar pravosudja naknadno podnieti Vašemu c. i kr. Veličanstvu predlog ob ustrojstvu sudova prve i druge molbe."

Digitized by Google

Onda dolazi pod V. pasus o plaćama, koji neću pročitati — a onda se kaže:

„U ovom se sastoji preponizna predstavka pokorne vlade Vašega c. i ap. kr. Veličanstva, pogledom na provizorij, koji bi se imao postaviti u gradu, luci i kotaru riečkom; prema tomu dolazi sa strahopočitanjem i molbom k Vašemu c. i ap. kr. Veličanstvu, da izvoli premilostivo odrediti odnosno odobriti:

1. Da prestane djelatnost kr. povjerenika, imenovanoga previšnjom odlukom od 6. travnja 1867., za upravljanje gradom, lukom i kotarom riečkim, kao što i riečkom županijom.

2. Da se u gradu, luci i kotaru riečkom ustroji provizorij, opisan u ovoj preponiznoj predstavci.

3. Da se mogu podnieti predlozi o popunjenju mjesta gubernatora s područjem u ovoj predstavci sadržanim i uz njega drugih činovničkih ovdje zasnovanih mjesta, koja ovise o premilostivom imenovanju Vašeg c. i ap. kr. Veličanstva, zatim ob ustrojenju prve i druge molbe sudišta na Rieci.

4. Da se riečka županija povrati pod hrvatsko-slavonsku autonomnu vladu, a za preuzimanje, da može hrvatsko-slavonski ban podnieti predlog Vašemu c. i ap. kr.

Digitized by Google

Veličanstvu, odnosno, da se na to naputi ban previšnjim ručnim pismom, od kojega se nacrt sa strahopočitanjem prilaže".

5. Da se zamoli od sabora ovlast za plaće skopčane s ustrojenjem ovoga provizorija, za pogradjenje i opremu zapuštena gubernatorova stana i za ostale troškove, da se mogu naknadnom vjeresijom pokriti.

U nadi premilostivna odobrenja ovih preponiznih predloga podnose se smjerno nacrti previšnje riešitbe i previšnjega ručnog pisma.

Po odluci ministarskoga vieća od 21. srpnja 1870.

Grof Andrassy Gyula s. r."

Evo to je bio predlog ministarskog vieća i prema ovoj predstavci ministarskog vieća izdalo je Nj. Veličanstvo ovu riešitbu:

„Uslied jednakih u bitnosti odluka ugarskoga i hrvatsko-slavonskoga sabora o riečkom pitanju dopuštam po predlogu moga ministarskoga vieća:

1. Da se djelatnost Moga riešitbom od 6. travnja 1867. god. za upravu grada, luke i kotara riečkoga, kao što i županije riečke imenovanoga povjerenika dokine.

2. Da se u gradu, luci i kotaru riečkom postavi provizorij onakav, kakav Mi je predložen.

Digitized by Google

3. Da Mi se podnesu osobiti predlozi o popunjenju mjesta gubernatora s predloženim područjem i zasnovanih uz njega činovničkih mjesta, kao što i ob ustrojenju na Rieci suda prve molbe i prizivnoga suda.

4. Riečka županija da se opet pusti pod autonomnu vladu Mojih kraljevina Hrvatske i Slavonije, radi šta sam podjedno moga hrvatsko-slavonskoga ministra priloženim ručnim pismom pozvao, da Me izvjesti, napokon

5. Da se zamoli od sabora ovlast za pokriće naknadnom vjeresijom činovničkih plaća, koje su tim provizorijem potrebite postale, zatim za pogradjenje i opremu gubernatorova stana i za druge troškove. U Beču, 28. srpnja 1870. Franjo Josip. Grof Andrassy Gyula".

Spomenuto ručno pismo na hrvatskoga ministra glasi ovako:

„Moj mili ministre Bedekoviću! Pošto sam uslied jednakih u bitnosti odluka ugarskoga i hrvatsko-slavonskoga sabora o riečkom pitanju na predlog moga ministarskoga vieća riešitbom od današnjega dana dovremeno za upravu grada, luke i kotara riečkoga naredio, to ima prestati djelatnost Moga ručnim pismom od 6. travnja 1867. i za riečku županiju odredjenoga povjere-

Digitized by Google

nika i ova županija ima se prema želji hrvatsko-slavonskoga sabora opet povratiti pod vladu Mojih kraljevina Hrvatske i Slavonije. Uslied toga nalažem vam, da za naredbe, koje se u tom pogledu potrebite ukažu, zaištete od bana Mojih kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije nuždne predloge i da Mi je ne počasiv časa podnesete. U Beču, 28. srpnja 1870. Franjo Josip. Koloman Bedeković".

Evo, gospodo, sada smo čuli tu previšnju naredbu i ja kako rekoh . . .

Visoki sabore! Ja sam prije podne imao čast pročitati ono previšnje riešenje, kojim se je uveo provizorium na Rieci godine 1870. A sada ću vam kazati, možda će koga interesirati, od kuda ja za to previšnje riešenje znadem? Ja sam to previšnje riešenje našao naštampano u časopisu gospode od opozicije u „Pozoru" i to godine 1883. broj 147. i 148., pak ne mogu se prečuditi, kako su gospoda zaboravila nanj, premda je to o riečkom pitanju, kako ono sada stoji — najvažniji dokumenat, jer je to temelj za provizorno uredjenje grada Rieke. Ali ipak gospoda zaboravljaju i na ono, što sami iznose pred publiku kao jako važno, kao što je u uvodu dotične publikacije rečeno. (Zast. dr. Ljud.

Digitized by Google

Švarc : Gdje je to bilo ?) U „Pozoru" od godine 1883. broj 147. i 148.

Iz ovog previšnjeg riešenja, dotično iz provizoriuma, kako ću ga zvati, sliedi, da hrvatska vlada, da hrvatski sabor od godine 1870. u poslovih nutarnje uprave ter bogoštovja i nastave na Rieci nema absolutno nikakove ingerencije. Zato su uzaludna sva vaša „duhovita" pitanja, koja stavljate na mene u svojem organu : što ja kažem i što mislim, ako se što nova dogodi na Rieci u ovom području.

Jedino u pravosudju u onoj točki, koja stoji pod rimskim brojem II., vidjeli smo, da je Hrvatskoj ostavljena neka ingerencija u pogledu gradjanskog i kaznenog prava, a glede pravosudja, da bi imao biti naš septemvirat vrhovna inštancija u tim poslovima. Jer što se govori o jednom hrvatskom sudcu, koji bi imao biti namješten kod kr. kurije u Pešti, to je stvar male vriednosti. Ali kako ćemo vidjeti i ovo malo prava, što je imala Hrvatska dobiti na temelju provizorija 70-tih godina, nije nikad stupilo u život, jer kašnje je — i to već 1871. promjenjeno, dotično oduzeto.

Digitized by Google

VI.

Znam, da će veleštovani g. zastupnik Derenčin kazati: ali taj provizorij, kako si ga pročitao, nije u skladu s nagodbom, niti sa zaključcima hrvatskoga sabora.

Ja na to odgovaram — jest, on nije u skladu sa nagodbom i sa zaključcima hrvatskog sabora, ali samo onim i onakovima, kako ih g. dr. Derenčin tumači.

A to je upravo jedan razlog sumnje, da li on ima pravo, kad onaj zaključak našeg sabora od 20. srpnja 1870. godine onako tumači, kako čini. „Nema dvojbe, — rekao je on — i to je jasno iz govora svih zastupnika većine u ovom saboru, da je mandat našeg sabora išao za tim, da se uprava grada Rieke glede onih poslova, koji su nagodbom pridržani autonomiji ove zemlje, predade hrvatskoj vladi, a uprava zajedničkih poslova zajedničkoj vladi.

To je bila intencija sabora. Ova intencija bila je jasna iz svih onih momenata, koji nam mogu služiti najsigurnijom podlogom za tumačenje onoga zaključka, kao i za tumačenje novoga §. 66. nagode“.

Ovo je veoma apodiktično izrečeno, ali žalibože nije osnovano.

Prije svega ovakova tvrdnja predpostavlja, da su oni unioniste, koji su godine

*

Digitized by Google

1868. i 1870. u ovom saboru sjedili, morali biti veoma naivni ljudi, kad su mislili, da će Hrvatska po provizoriju dobiti više, nego što je naša regnikolarna deputacija u svojem ultimatu zahtjevala. A što je to bilo, što je naša regnikolarna deputacija zahtjevala, to ćemo vidjeti poslije.

Drugo. — Kad bi sabor hrvatski ovakovu intenciju imao i ovo htio kazati, onda bi to bio znao i izreći, pa nebi na koncu svoga zaključka dometnuo one skroz neopredieljene rieči, da dotični provizorij ima odgovarati ne samo nagodi, nego „i dobro shvaćenim svestranim interesom".

Što su to ti „svestrani interesi" to znamo iz reskripta od g. 1868. i odgovora kraljeva na molbu adresne deputacije hrvatske, gdje se uviek naglasuje to, da se ima riečko pitanje riešiti tako, kako će svim interesima i hrvatskim i ugarskim i Rieci biti zadovoljeno, pa da oni moraju na to pristati — respektive kralj očekuje, da će pristati.

G. dr. Derenčin premda sada kaže, da je ona njegova intencija iz govora svih zastupnika većine jasna, ipak je god. 1898. sam napisao u svojoj študiji o Rieci ovo:

„Nema sumnje, da je u unionističkoj stranci bilo ljudi, koji su znali, kako će se

Digitized by Google

provadjanjem prakse faktično svršiti riečki spor".

Na ovo ja velim: Ako je bilo ovakovih ljudi, kao što i ja držim, da ih je bilo, onda su to svakako bili mjerodavni ljudi u stranci. Ne kažem, da je to svaki pojedinac od one stranke znao, nego samo mjerodavni ljudi. Ali ti ljudi nisu — kako je g. 1898. mislio presv. g. dr. Derenčin — nisu „upotriebili meku ćud i slabi politički odgoj onih unionista, koji su iz patriotičkog uvjerenja pristajali uz uniju". Ne ću ovdje izpitivati, jesu li i oni drugi unionisti, koji su bili upućeni u stvar, iz patriotizma prianjali uz uniju ili nisu, o tom se sada ne radi, to je druga stvar. Ali nikako nisu oni na tanak led naveli one druge, jer oni su rekli dosta jasno u saboru, što misle i što drže, da će biti.

Tako je još god. 1868. kod razprave o prihvatu reskripta jedan član, svakako mjerodavan u stranci, kasniji ministar Beđeković dao izraza onoj misli, koju sam 30. i 31. pr. mj. spomenuo, kad sam rekao, da njegov govor spada bitno u ovu partiju o provizoriju, kako je on nastao i što sadržaje.

On je pri tom držao na umu adresu hrvatskoga sabora od 26. rujna 1868. god.,

kojom je naš sabor molio kralja za posredovanje, molio t. j., da bi zaštitio prava Hrvatske na Rieku. Držeći to na umu, kazao je Bedeković, da je kralj mogao „pitanje riečko razsjeći kao gordički čvor, ali nije htio; zato treba primiti reskript, a stvar nagodbena čisto je druga, a ovo će se riešiti, kad se jednomu i drugomu saboru na odobrenje predloži".

Bedeković je mislio, „da će se ovo pitanje povoljno riešiti, ako mi u tu svrhu izaslanike pošaljemo", a onda je dodao: „ako riešenje ne podje za rukom, to je opet svakako nuždno, da se naša domovina jedan put zakonito uredi".

To je 17. studenoga g. 1868. kazao Bedeković; a ja kažem, da ovim nije ništa drugo rečeno, nego da će se stvar i mimo nagode riešiti, ako nagoda ne podje za rukom t. j. ako se Ugarska i Hrvatska ne slože.

VII.

A da vidimo sada, je li istina, što tvrdi presv. gosp. Derenčin, da su g. 1870. svi govornici držali, da će u smislu njihova zaključka svi autonomni poslovi imati pripadati hrvatskoj vladi, a zajednički poslovi zajedničkoj vladi.

Digitized by Google

Ja mislim, da se on ovdje jako vara. On je ovdje valjda imao pred očima prvi zahtjev naše regnikolarne deputacije, koja je išla uredjivat riečko pitanje god 1869. U tom prvom zahtjevu u svibnju g. 1869. sbilja hrvatska regnikolarna deputacija ovakav zahtjev stavlja. Ona kaže, da se svi autonomni poslovi predadu Hrvatskoj, a o Ugarskoj ne govori ništa. Ali u svojem konačnom predlogu naša deputacija znamenito odstupa od toga zahtjeva, jer u svojem ultimatumu posvema zadržaje za Hrvatsku samo poslove bogoštovne, a za poslove nastave predlaže, da se izmedju Rieke i Hrvatske paritetično podiele „polag jučer po nama donešene formulacije".

Za pravosudje pako kaže, da bude takodjer u smislu „naše jučerašnje pismene formulacije, po kojoj bi sadă obstojeći sudovnik i nadalje u krieposti ostati imao, uredjeno".

Kakova je to „pismena formulacija" to se iz spisah deputacije ne vidi — nema je u njima.

To je dakle ultimatum naše regnikolarne deputacije — njezin zadnji zahtjev, a ne da se svi poslovi autonomni predadu Hrvatskoj, dapače su nutarnje poslove posvema napustili. —

Digitized by Google

Napokon još i ovo nije kao pravi zahtjev postavljeno. Jer istodobno kaže naša deputacija, ako Ugri to ne prihvate, onda neka se razprave „do sgodna vremena odgode, dotle grad Rieka .... po centralnoj vladi upravlja“, ne učinivši glede tog upravljanja ni najmanjeg priuzdržaja.

Dakle i ono, što su kao ultimatum svoj postavili, oni su tim sami oslabili, jer su unapred iz dotičnih razprava dobro znali, da ugarska deputacija na njihov ultimatum pristati ne će, pa su za to i predložili, da se do sgodnoga vremena regnikolarna deputacija odgodi, dotle pak da se grad Rieka po centralnoj vladi upravlja, pa nisu kod tog svoga zaključka učinili nikakovoga priuzdržala za ingerenciju bilo sabora hrvatskoga, bilo vlade hrvatske, nego su pure et simple predložili, neka se to preda centralnoj vladi ugarskoj.

Već iz ovih razprava naše deputacije svatko je mogao znati i znao je, da provisorium ne će predati sve autonomne poslove Hrvatskoj, rekoh svatko je znao, koji nije bio naivan, ili koji se nije takovim pričinjao, kaošto se — čini mi se — hoće pričinjati presv. gosp. dr. Derenčin, kad to sada tvrdi.

Da sabor hrvatski nije ni očekivao,

Digitized by Google

da će svi poslovi autonomni biti predani hrvatskoj vladi, zato nama jamči jedan važni svjedok presv. g. dr. Derenčina, jamči nam onaj čestiti muž, koji je u ovom pitanju toliko mnogo radio i utjecao, naime, gosp. Aleksander Fodroczy. — U razpravi o provisoriumu kazao je on ovo (čita): „Mislim, da će ugarska vlada imati toliko sviesti, da ne bude učinila, kako je ugarski sabor naložio, naime da se Rieka sasvim podvrgne ugarskoj vladi. Toga se ne bojim, jer kad ovaj sabor spominje §. 66. nagode, sabor je dao vladi pravac da se ustroji provisorium, kako ne bude vriedjao prava Hrvatske."

Ovo je sve jako liepo, osim onoga „mislim", jer to nije tvrdnja, nego tek misao, kako sliedi iz dalnjeg govora, u kom onda dalje veli Fodroczy (čita): „Da li bude riečka autonomija sasvim pod Hrvatskom, ili samo jedan dio, a drugi pod Ugarskom, to dakako zavisilo bude od razsudjenja vlade." — Ovu istu mogućnost, da naime Rieka sama u nekom pogledu dodje pod vlast hrvatske vlade i sabora hrvatskoga, iztakao je i naglasio odjelni predstojnik bar. Živković, — dakle opet stari unionista, — koji je u doba od g. 68—70. ovdje djelotvorno sudjelovao kod svih tih pitanja. On

Digitized by Google

je iztaknuo to 24. aprila g. 1882. i rekao (čita): „Jer bude li u hrvatskom saboru zastupana Rieka glede pravosudja, glede nastave, makar samo glede jedne te grane, to je Rieka već tim cjelokupni dio naše zemlje“.

Da vidimo druge Derenčinove svjedoke. Filipović Sima, koji je stavio predlog zaključka u saboru god. 1870., on je zaključio svoj govor s izjavom, da je po njegovu predlogu „pravo trojedne kraljevine svestrano osigurano za slučaj definitivnoga riešavanja ovoga pitanja.“ A kao zadaću svoga predloga označio je to, „da našim zaključkom upliv naše odgovorne vlade na uredjivanje ovakovih riečkih odnošaja osiguramo.“ Dakle upliv vlade na uredjivanje, ali kako će to uredjivanje izgledati to ne veli. I za pravo Hrvatske kaže, da je osigurano samo „za slučaj definitivnoga rješavanja“, a to tvrdim i ja. Jer kao što ne mogu Magjari bez nas, tako ne možemo mi bez njih stvoriti ovo definitivno stanje. Mi jedan drugomu možemo pokvariti definitivum, ali jedan drugoga prisiliti na definitivno uredjenje ma u kom pravcu, mi sredstva nemamo.

Sada dolazim na dalnjega jednoga svjedoka, znamenitoga, naime u ono doba

Digitized by Google

već šefa unutarnjih poslova, Roberta Zlatarovića. On i u ovoj zgodi kao i kod prihvata reskripta prilično diplomatizira. Ali zato ćemo vidjeti njegovoga kolegu, šefa pravosudja Žuvića, kako nešto otvorenije govori, pa napokon i posve otvoreno. A i Zlatarović je napokon i sam svoje razne dedukcije i diplomatične izjave desavuirao tim, kad je rekao: „Nadati se je, da će oni (t. j. Ugri) uvidjeti, da bi radili proti svojim interesom, kad bi vriedjali hrvatska prava.“ Još je izjavio, da se „neće prejudicirati ni najmanje pravu, jer se ovdje ništa definitivna ne odlučuje.“

Jedna i druga od ovih izreka nebi imala smisla, kad bi se Zlatarović bio nadao, a kamo li da je držao, da ćemo mi, kad bude provizorij uveden, dobiti sve autonomne poslove na Rieci pod našu vlast, jerbo više nebi bilo moguće ni onda, da se nije priepor izmedju nas i Ugarske o tom dogodio, te da je Ugarska priznala, da je Rieka inkorporirana Hrvatskoj kao izključivi njezin teritorij. Zato kad misli, da se neće „definitivno“ odlučiti po provizoriju, onda ne kaže, što će nastati i biti prije definitivnoga riešenja, t. j. što će Hrvatska pod provizorijem dobiti u svoju vlast. nego se samo „nada“, da će Ugri uviditi, da bi

Digitized by Google

radili „proti svojemu interesu“, kad bi vriedjali hrvatsko pravo. Ali dakako — da će o tom, što njihove interese vriedja, oni sami odlučiti. Zato je njegovo „nadanje“ pravi „vrbov klin“ za Hrvatsku pa i za Zlatarovića, koji je znao, da Ugri nisu prihvatili niti zadnji jako smanjeni zahtjev naše deputacije, te nije mogao ozbiljno „nadati se“, da će nam Ugri sada dati ono, što nisu dali našoj deputaciji!

Sada dolazim do onoga najglavnijeg svjedoka, kojeg je presvietli gosp. dr. Derenčin prizvao u pomoć i od kojeg je odklonio svaku sumnju, da bi mogao biti sumnjiv, ili plane zavržan, kad je rekao, da neće nitko pomisliti, da bi mogao biti pravaš ili obzoraš. (Na ljevici: To je Žuvić.)

Najprije veli Žuvić — to je jako interesantno — da po svom individualnom nazoru ne može reći, da je Rieka ugarska, ali ne može reći ni da je naša t. j. hrvatska. Navodeći §. 66. nagode i neki zak. članak od god. 1840., koga nije označio brojem, kaže (čita): „trebalo bi odtuda izvesti, da Rieka niti ide nas niti Ugre, nego da su Riečani vlastni sami sobom razpolagati i njihova je Rieka“. Ali opet obzirom na §. 66., — premda je i ono, što sam sada naveo, izveo iz njega, — i obzirom na pre-

Digitized by Google

višnji reskript od 8. novembra 1868. veli, da „mora kazati, da je državopravno pitanje na Rieku još preporno — to gore nije rekao — i da ga ne može nijedan sabor lomiti na prečac . . . — to je istina, to svaki priznaje — „dok se ne odluči, što bude prema zakonu i pravu i prema interesima jedne i druge kraljevine i istoga grada Rieke“. Dakle i Žuvić ima već tri interesa, kojima hoće da udovolji. Zatim kaže: „Pitanje riečko takve je naravi, koje mora samo po sebi dozoriti i mora Ugarska doći do uvjerenja, da to nije Eldorado politički i materijalni prema Ugarskoj“.

Iza toga nastavlja Žuvić veoma diplomatičnim načinom, ali ni najmanje jasno, jedan dio svoga govora. On naime izporedjuje zaključak magjarskog sabora od 15. ožujka 1870., koji sam prije podne pročitao, i to onu točku, kojom je ugarska vlada pozvana, da „preuzme upravu grada Rieke i kotara“, s predlogom Filipovića, koji sam takodjer imao čast prije podne pročitati, pa kako je bio čovjek uman, i vidio, da jedan drugomu protuslovi, kaže Žuvić, da ne može jedan drugomu prejudicirati nego još ima jedan treći faktor „a to je kruna“, koja ga imade prihvatiti — kao što sam i ja to prije podne naglasio. A onda nastavlja:

Digitized by Google

„Dakle ja ne zazirem od namjere ugarskog sabora, ali moj shvat o tom zaključku: da se preuzme uprava Rieke i kotara jest, da se taj zaključak može samo osnivati na zakonskim ustanovama postojećeg zakona, t. j. dok ne bude uredjeno stanje Rieke definitivno zakonitim načinom, da to preuzeće može samo počivati na nagodbenom zakonu, a buduć visokom saboru ne stoji do toga, kakva će biti uprava provizorna, buduć je ugarski sabor već jedan put kazao ministarstvu, da napravi provizorij, to i mi tako izrično kažemo, da provizorij ima biti u okviru zakona. To ja napominjem glede bojazni, da će jedna ili druga vlada odrediti provizorij, koji bi stožernim pravima kojega sabora prejudicirao. Prema ovom konkretnom slučaju mora se obazrieti na §§. 43. i 45. nagodbenog zakona".

To kaže Žuvić, glavni svjedok presv. gosp. dra. Derenčina, a ja velim: Ako je ovo, visoki sabore, jasno, onda neznam, ima li što na svietu nejasna. Je li ono „preuzeće" uprave na Rieci ima obaviti ugarska vlada, kad se zaključak sabora ima osnivati na nagodi i u kojem se pravcu ima obaviti to preuzeće, to ne kaže. I kako onda dolazi §. 43. i 45. nagode ovamo? Za §. 43. znamo, da ništa drugo ne odre-

Digitized by Google

djuje nego, da će zajedničke poslove na teritoriju hrvatskom zajednička vlada obavljati sredstvom svojih vlastitih organa. Riečki pako autonomni poslovi nisu zajednički, dakle ih ne mogu ni obavljati organi zajedničke vlade, postavljeni na hrvatskom teritoriju. Što dakle znači taj pasus?

Nadalje §. 45. govori o tom, da zajednička vlada, kad radi na našem teritoriju, ima postupati sporazumno s hrvatskom vladom i ako nema svojih organa prema načelima §. 43. ili ih nema dosta ili ako ti organi po svojoj kompetenciji nekih poslova ne bi mogli obaviti, onda je dužna hrvatska vlada priteći u pomoć, dapače i sama po svojih organih izvršivati zakonite naloge zajedničke vlade. To dakle takodjer ne spada na pitanje provizorija, jer se i tude imadu pred očima zajednički poslovi, a poslovi riečke autonomije ne spadaju medju zajedničke poslove. Kako dolazi §. 45. u Žuvićev govor?

Čovjek bi se mogao možebiti domisliti, da je Žuvić mislio, da će se Rieka, kada bude u provizoriju predana zajedničkoj vladi, smatrati za zajedničko pravo, pa da će onda Ugarska zahtjevati od naših autonomnih organa, da obavljaju te poslove.

Nadalje pitam ja, je li ono, što kaže

Digitized by Google

Žuvić jedanput, da ima provizorij biti „prama nagodbi“ ono isto, što na drugom mjestu veli, da ne može prejudicirati stožernim pravom „kojega sabora“ — dakle očevidno jednog i drugog sabora i koja su to prava? Je li su to prava, koja jednoj i drugoj kraljevini daje nagodba ili zaključak o provizoriju? To se opet iz njegova govora ne može zaključiti — zato je i ovo sve skupa puko nagadjanje.

Ali napokon ipak ima nešto, što je sbilja jasno, naime, kada kaže, da „vis. saboru“ — dakle saboru hrvatskom, u kojem je govorio, jer da je govorio o magjarskom saboru, nebi kazao „visokomu saboru“, — dakle da „visokomu saboru ne stoji do toga, kakova će biti uprava provizorna“. Zar to ne ruši sve prijašnje njegove izvode, jer ako nije hrvatskomu saboru stalo, kakova će biti uprava, onda može biti svakojaka. Ja pitam onda, zar to, što sam naveo, potvrdjuje tvrdnje, koje je postavio presv. gosp. dr. Derenčin? Ja mislim, ako ih itko potvrdjuje, ne potvrdjuje ih Žuvić!

U ovom njegovom do sada navedenom razlaganju još je jedno jasno: da će naime kruna imati potvrditi zaključak, t. j. da jedan i drugi zaključak, ugarskog i hrvatskog sabora, pravo rekuć, ni jedan ništa

Digitized by Google

ne vriedi, nego da će treći faktor to odlučiti. A to je mogao kazati punim pravom hrvatskomu saboru, pošto je taj sabor zamolio krunu, da ona zaštiti njegova prava, pa da ona odluči. Nije dakle sabor sebi pridržao prava izpitivati one odredbe, koje kralj učini, nego da će pristati na ono, što kralj odluči, -- kako je rekao Fodroczy g. 1868.: Neznamo drugog načina, kako bi se u ovim okolnostima pomoglo.

Evo dakle, to je jasno, da će kruna odlučiti, a jasno je i to, da hrvatskomu saboru po riečih Žuvićevih nije stalo ni do toga, kakav će biti provizorij.

Kada ovo potonje izjavljuje Žuvić, ništa drugo ne radi, nego diplomatičkim načinom pripravlja sabor hrvatski, da Hrvatska za vrieme provizorija neće dobiti sve autonomne poslove, a možda niti jednog, svakako pako neće dobiti sve autonomne poslove u svoje ruke. To potvrdjuje ono, čim on zaključuje svoj govor. On naime pred sabor iznaša neku drugu stvar, ne Rieku, nego jednu drugu stvar, nekim načinom kao opomenu, neka paze, što rade. (Zast. David Starčević: Tko?) Žuvić. Kada je sve to rekao, što sam spomenuo, na jedan put kaže Žuvić da je javna bojazan „o sudbini Primorja veća nego za Rieku“, pa onda

Digitized by Google

pripovieda iz razprava naših regnikolarnih deputacija, kako je ugarska deputacija u jednom svom zahtjevu predložila i tražila, neka se čitavo Primorje skupa sa Riekom u svih zajedničkih poslovih u buduće organizira kao jedan distrikt, kao jedno okružje, kako je bilo prije 1848. godine pod zajedničkom vladom i saborom.

Dalje pripovieda Žuvić, kako je naša deputacija liepim načinom ovo odbila i ja sam joj zahvalan, da je to odbila. Ona je rekla, da ne može na to pristati već zato, jer ne može hrvatska deputacija dopustiti, da se nedvojbeni teritorij Hrvatske upravlja ondje, kamo ga sabor hrvatski nagodom nije prenio i zahtjevala je, da Primorje ostane pod onimi zajedničkimi oblastmi, koje su kompetentne samo za Hrvatsku, t. j. pod ravnateljstvi pošte, financije itd.

Kad je naveo tu bojazan za Primorje, da je veća nego li za Rieku, onda kaže, da je po Filipovićevom predlogu glede provizoriuma na Rieci „najprije izbiedjeno pravno pitanje, koje je jasno tekstirano — to je onaj priuzdržaj našega prava, — faktično pitanje riešeno je provizoriumom, a mi ćemo doći u položaj, da nam se izuzam ovog jednog pitanja ostalo bez svakoga priepora utjelovi — t. j. povrati Primorje!“

Digitized by Google

Eto vidite, gospodo, Žuvić veli: mi ćemo našim zaključkom pravno pitanje izbiediti t. j. osigurati, ali Hrvatskoj nije stalo do toga, kakva će biti uprava na Rieci, nego do toga, da dobije Primorje, dotično riečku županiju, koja će joj se utjeloviti. „To sada nije, nastavlja Žuvić, jer vlada zemaljska nema nikakve povlasti u riečkoj županiji, s njom vlada kraljevski komesar. Mi ćemo zadobiti cielu riečku županiju, a je li to ništetan smjer, da zadobijemo županiju, koju de facto nemamo. Na pitanje, da li je to pravo — ovo zamienjivanje i naknadjivanje — znam, da nije; nu jer ne možemo silom uzeti, moramo diplomatičkim putem postupati, da dodjemo do cilja, da dobijemo ono, što je ustanovljeno u zakonu. Kad je tomu tako, kad želimo, da se jedan put red uvede kod nas, a i ovo sačinjava jedan dio uredjenja naše zemlje, kad sam uvjeren, da će vlada za Rieku i kotar učiniti provizorium, koji neće okrnjiti temeljni zakon, kad tako shvaćam, molim vis. sabor, da predlog g. Filipovića primi.“

Evo vidite, što kaže Žuvić, tadanji šef pravosudja. U početku i svršetku je diplomata kano i Zlatarović, ali u sredini govora posve jasno kaže, da će kruna to pitanje riešiti, da hrvatskomu saboru nije

Digitized by Google

stalo do toga, kako će izgledati provizorium, ali da ćemo u zamjenu — prem to nije pravo — dobiti riečku županiju. To je eto glavni i klasični svjedok presv. gosp. dra. Derenčina.

Ono „Primorje", koje je iztaknuo Žuvić, naveo je jošte 15. ožujka god. 1870. i grof Andrassy u ugarskom saboru kao važan razlog, zašto se nada, da će hrvatski sabor pristati na provizorium. Naglasivši on, kako je bilo pitanje provizoriuma razpravljano izmedju obih vlada i da se on nada, da će hrvatski sabor na taj provizorium pristati, kaže Andrassy: „da se riečka županija utjelovi, stara je želja Hrvata, koja se sada eto izpunjuje".

Kod nas, dakako, mnogi su već davno i davno zaboravili, dapače i oni, koji su nekoč za to znali, da je riečka županija od aprila 1867. do rujna 1870. bila tako rekuć odciepljena od Hrvatske, to jest, nije stajala pod našom vladom, nego pod posebnim kraljevskim komisarom. Po ovom komisarstvu bilo je riečko pitanje još više komplicirano, a to je bez dvojbe jako uplivalo na konačno riešenje i provizorno uredjenje grada Rieke.

Još su o tom pitanju o provizorijumu govorili Aurel Kušević i Hrvoić. Nu mislim, da presv. g. dr. Derenčin nije mislio na

Digitized by Google

nje, kad je tražio svjedoke za svoje tvrdnje, jer su oni krenuli na sasvim drugu stranu, nego g. dr. Derenčin. Samo ću još navesti to, da je govornik pok. Batagliarini izjavio ovdje, da se nagoda u pitanju riečkom nije sklopila i da nije uspjela poradi pitanja bogoštovja i nastave, držim upravo samo radi nastave, jer tu nastavu, čini se, da nisu dali Magjari iz svojih ruku, te su si u provizoriumu pridržali izključivo pravo, da utječu u nastavnih pitanjih, kao i u pitanjih nutarnje uprave, a izključili su svaku ingerenciju ovog sabora i vlade dotle, dok ne bude možda danas sutra kod stvaranja definitivnog stanja dobila kakovu ingerenciju.

Iz svega, što sam naveo, vidi se, da se presv. g. dr. Derenčin nije pozvao na prave svjedoke i ako se ne pozove na druge, ovi mu ne će pomoći, jer svi oni govore proti njemu. Ako i ima u govoru jednoga ili drugoga koje mjesto, koje bi se moglo tumačiti u prilog njegovomu razlaganju, onda dodje na jedanput drugo mjesto, koje nam kaže posve nešto drugog, a tim tumači ono, što je govornik prije u prividno drugom smislu rekao.

Iz Žuvićeva govora vidi se, da je povratak riečke županije pod vlast hrv. zem.

Digitized by Google

vlade — ne ću reći, kao što je barun Živković g. 1868. rekao, kada se je reskript primao, da je to bio „pazar“, ali je bio meka, s kojom su privolili Hrvate, da pristanu na ovakovo uredjenje provizoriuma, premda su, kako je rekao Žuvić, znali, „da to nije pravo“. Ali da dobiju više, pustili su ono, što su držali, da je manje; da dobiju čitavu županiju, zadovoljili su se provizorijem, za koji je rekao Žuvić: da nama nije stalo do toga, kakova će izgledati ta provizorna uprava na Rieci, jer kad dodje do definitivnog uredjenja, naše je pravo osjegurano. Na tom smo stanju i danas.

VIII.

Presv. g. dr. Derenčin nije sretniji ni sa tvrdnjom, da je naša vlada dobila točno od sabora odredjeni naputak za provizorij, te za to osobito zamjerava meni, jer sam rekao, da ona nije ničim vezana, nego da imade obćeniti mandat. On kaže i misli, da imade točno odredjen mandat i da sve to „jasno“, da ne može biti jasnije. Ali meni to nikako nije jasno, a nije bilo jasno ni g. zastupniku barunu Živkoviću, koji je već godine 1870. kazao za zaključak, dotično za predlog Filipovićev: „to nije punovlast ona, koju daje sabor ugarski, to je neopredie-

Digitized by Google

ljena punovlast, za to želim, da se kaže, da naša vlada u sporazumu sa ugarskom vladom stvori provizorij takav, koji bi se imao izvesti uz naknadno odobrenje sabora". — Posve u skladu s tim rekao je g. Živković u ime vlade 20. travnja 1882. i ovo: „ali je poznato nam, da su oba sabora, hrvatski i ugarski, zaključili ovlastiti svoje vlade, da one na Rieci uvedu provizorij, a to su obje vlade, ovlaštene po svojih zastupnicih i uvele, a ne bude li se mogao naći sporazumak, to će ostati ovaj provizorij, koga su uvele obje vlade zaključkom svojih zastupstva". — Eto Živković ne dvoji ni jednom rieči o tom, da li je „mandat" našeg sabora u skladu sa provizorijem, jer se iz gornje izjave vidi, kako je on 1870. sudio o tom mandatu, t. j. držao, da je to „neopredieljena punovlast".

Nije to, što kaže presv. gosp. Derenčin bilo jasno niti Fodroczyu, tomu drugomu svjedoku njegovu, koji je rekao, da će zavisiti „od razsudjenja vlade", hoće li riečka autonomija biti sasvim pod Hrvatskom ili samo jedan dio, a drugi pod Ugarskom, sve to će zavisiti od „razsudjenja" vlade, jedne i druge. Kad je pako moguće, da vlade razsude, onda je moglo biti i

Digitized by Google

onako, kako provizorij glasi, a moglo je biti i gorje.

Sam Filipović kao predlagač ovoga predloga, je svoj vlastiti predlog tako tumačio, da je pravo Hrvatske osigurano „za slučaj definitivnog riešenja", a nije kazao, da je osigurano i za vrieme, dok će provizorij trajati. Za provizorij je kazao samo, da će po zaključku biti „upliv naše odgovorne vlade na uredjenje ovih riečkih odnošaja osiguran". Ali, koji će mu biti sadržaj, o tom ne kaže ništa. Da zaključak sabora hrvatskog neće „prejudicirati", to je rekao i Zlatarović, ali samo za „definitivno" riešenje pitanja, a glede provizorija on samo veli, da se „nada" t. j. kaže: „nadati se je, da će i oni uvidjeti, da bi radili proti svojim interesima, kad bi vriedjali hrvatsko pravo". Eto, vidite, nema tu ograničenja, nego to je puka nada. Napokon znamo i za navedeni odgovor Zlatarovićev na interpelaciju dra. Brlića, kad je pitao „hoće li vlada saboru predložiti shodnog znanja radi ovu naredbu o provizoriju", a vlada rekla, da toga učiniti ne će, jer je sabor predao vladi pravo urediti provizorno uredjenje, što je vlada i učinila, a to će vriediti, dok se definitivum ne poluči. Ovim je rekao Zlatarović: Sabor nama nije dao nikakav ograničeni mandat,

Digitized by Google

nego, što učinite, je učinjeno. Zavisiti će od razsudjivanja vlade, kako to Fodroczy, jedan od upućenih, i to ne od onih, koji su diplomatizirali, nego koji su iskreno govorili, u saboru razlaže. Pa za čudo na odgovor Zlatarovićev nije se nitko srušio, a sada g. Derenčin veli ipak, da je mandat našeg sabora zahtjevao sve autonomne poslove za Hrvatsku! U jednom dielu svog govora i Žuvić o tom kaže posve jasno, da nećemo puno, a možda i ništa dobiti osim riečke županije.

Nije dakle bila intencija nego samo želja, nada, najviše očekivanje sabora 1870., ono što glede provizorija presv. gosp. dr. Derenčin ovdje izvodi. To svjedoči opet barun Živković, član toga sabora iz godine 1868.—1870. kad je 1882. rekao „da su oba sabora hrvatski i ugarski, ne mogavši se glede Rieke pogoditi, zaključili ovlastiti svoje vlade, da one na Rieci uvedu provizorija, to su obje vlade ovlaštene po svojim zastupstvima i uvele, a ne bude li se mogao naći sporazumak, to će ostati onaj provizorij, koga su uvele obje vlade zaključkom svojih zastupstva“. I on dakle kao šef vlade, na kojeg je u ovoj sgodi navaljivala opozicija, kao što vi na nas, nezna ništa o kakovu ograničenju ili okviru onog mandata,

Digitized by Google

što je sabor dao vladi. On govori samo, da je predano vladama, da urede odnošaje na Rieci, da su one to uredile, a to će vriediti, dok se ne poluči definitivno stanje. A to se može polučiti samo privolom Ugarske a bez nje nikako.

Živković nigdje ne kaže, da uvedeni provizorij ne bi bio u skladu s podjeljenim po saboru mandatom; jer toga barun Živković nije mogao reći. On je bio god. 1868. i 1870. u saboru i onda je rekao: kakovi je to mandat, što dajete vladi, to je „neopredjeljeni" mandat. On nije mogao g. 1882. drugačije govoriti, jer je znao, kako su god. 1870. to bili stvorili.

Ja kada spominjem razne izjave pojedinih govornika, tim ih nisam usvojio, jer imade i pitanja, gdje ja imadem drugo mnienje. Na pr. Žuvić je rekao, da je Rieka samosvojna zemlja, to ja ne držim i molim, da mi tko ne bi imputirao, da ja to kažem. Meni se dopada bolje ono, što je rekao g. Fodroczy, „da Rieka niti je hrvatska, niti ugarska, nego je zajednička i tamo da budu spojeni svi interesi prave zajednice. Ako bude ugarsko-hrvatska vlada tako shvatila stvar, onda svaki Hrvat morao bi se zadovoljiti i umiriti". To je rekao Fodroczy, koji je bio ujedno član riečke deputacije; a ta depu-

Digitized by Google

tacija odustala je od prvobitnih zahtjeva, da sve autonomne poslove dobije Hrvatska. Zato je i rekao na drugom mjestu, da će od „rasudjenja vlade“ ovisiti, hoće li Rieka biti u svemu pod Hrvatskom, ili jedan dio pod Hrvatskom, a drugi pod Ugarskom. On se „nada“ tomu i to želi, ali nigdje ne tvrdi, što sada kaže g. Derenčin.

IX.

Uvedenje provizorija od g. 1870. dakle pokazuje nam, da naša zem. vlada nikada nije imala po provizoriju nikakove ingerencije u poslove unutarnje uprave, bogoštovja i nastave. Zato ako to niste znali prije, razumije se, zašto ste za takova pitanja pozivali na odgovornost zemaljsku vladu i narodnu stranku. Da vam pravo kažem i ja nisam točno znao, premda sam imao tu previšnju odredbu, ali sam ju bio negdje zametnuo, a onda ju po nešto i zaboravio. Zato sam u prijašnjih govorih i mislio, da se imade kod uvadjanja svih autonomnih zakona saslušati hrvatska vlada. Sada vidim, da sam imao krivo i sada izpravljam, što sam prije rekao. — Hrvatskoj je po provizoriju zapala samo ingerencija u poslove pravosudja, ali i ta nije ostala, jer provizorij taj nije nikada proveden i tako bi

Digitized by Google

mogli reći s onom narodnom poslovicom: jedna repa cielo ljeto i ta pušljiva.

God 1871. već i to 14. rujna 1871. izišla je naime nova jedna naredba pod banom Bedekovićem, koja je sve ono, što smo još imali direktnoga uticaja i to sabor naš i vlada glede poslova kaznenoga i gradjanskoga pravosudja i glede judicature u najvišoj instanciji, dokinula. Otišlo je sve, kao što je otišlo i ono po netragu, da je imala Rieka zadržati svoj prizivni sud, a ne podpadati pod kr. tablu u Peštu. (Zast. dr. Frank: Ne naredbenim putem.) Čekajte doći će i to. Ne mogu sve na jedanput. (Zast. David Starčević: Doći će i to u svoje vrieme.)

Kad je ta naredba izašla, onda su „Narodne Novine“ od 25. rujna god. 1871. po jednih poluslužbenih novinah magjarskih javile, da je ta naredba izdana na temelju previšnjeg riešenja od 19. augusta g. 1871. Sama naredba to ne veli, kao što kažu druge kasnije naredbe; ona šuti o tom, nego se poziva direktno na zaključak hrvatskog i ugarskog sabora; ugarskoga od 15. ožujka, a hrvatskog od 20. srpnja godine 1870.

Ali ipak ona viest novina ne može biti sumnjiva, dapače je mora čovjek dr-

Digitized by Google

žati za istinu, jer se naredbom Bedekovićevom mienja prvobitna kraljevska naredba, mienja se ono stanje, što je kralj izdao, a ne jedna ili druga vlada.

Zato je posve jasno, i čovjek ne može pomisliti, da imade takva vlada, osim u revolucionarno doba, koja će se usuditi ovako načelnu odredbu kraljevu promieniti, a da na to ne dobije od kralja ovlaštenje. A to tim manje, što je u točki IV. kraljevske naredbe od god. 1870. izrično rečeno, da će se glede sudova prve i druge molbe učiniti predlog Njeg. Veličanstvu.

Dakle svakako, pošto se tu radilo o uredjenju sudova prve molbe, morala je ta naredba biti podnešena Njeg. Veličanstvu i dobiti previšnje odobrenje.

Kakvim je argumentima pošlo za rukom vladi sklonuti Njeg. Veličanstvo na ovu promjenu, to naravno ne zna čovjek, koji nije slušao na svoje uši, što je kralj i njegov ministar o tom govorio, dotično nije čitao izvješće ministrovo i predstavku.

I taj ovako promjenjeni provizorij postoji i danas, a mi smo i u pravosudju, — kao što već prije u bogoštovju i nastavi ter unutarnjoj upravi — izgubili svaku direktnu ingerenciju t. j. niti stvaramo mi zakone kaznene i gradjanske, niti ima naš vrhovni

Digitized by Google

sud judikaturu, nego je sve to preneseno u Budimpeštu.

Ostalo nam je samo to, da kod uvadjanja novih pravosudnih zakona preko bana dajemo svoje suglasje, svoju privolu, da se tamo uvedu.

To je očito iz same Bedekovićeve naredbe, koja je izdana od ministra-predsjednika, ministra pravosudja i hrvatskoga bana. Ovim je priznato, da je kod uvadjanja novih zakona u pravosudju nuždna privola ovih triju faktora, koji moraju dati svoje privoljenje kadgod se radi o promjeni onog stanja, koje su oni suglasno uveli.

To je naš provizorij. Po tomu nas dakle sudite; a ne mojte nas suditi glede onoga, gdje nam nitko ne priznaje, da imamo ikakvu ingerenciju, a vi ipak tražite od nas, da idemo raditi, kamo nas ni ne puste, gdje su nas god. 1871. izključili na temelju tadašnjeg dogovora obih vlada. (Zast. dr. Josip Frank: Na temelju prava jačega.) Izvolite tumačiti kako hoćete, nu ja mislim i na temelju neodlučnosti naše hrvatske deputacije. Da je ona poprimila predlog Andrassyjev . . . (Zast. dr. Marijan Derenčin: Šta je to bilo?) Gradjansko i kazneno pravosudje. (Zast. dr. Marijan Derenčin: Ali samo kod stola sedmorice.) Pa

Digitized by Google

i to bi bilo veće pravo, nego ga sada imamo, ali je bilo ponudjeno i zakonodavstvo u tih struka.

Ali mi smo mislili, da ćemo nadvladati i nadmudriti sav sviet, kao što je naš drug i moj konškolarac g. Grga Tuškan i danas govorio: Hrvatska može — veli on — danas, sutra, prekosutra biti slobodna — ako nastanu takove okolnosti iz vana. E pa dobro — ali ako ne nastanu, što će onda narod raditi. Narod mora u svakoj nevolji imati koga, tko za nj radi i za nj se brine. Ako vi današnje stanje naše držite za najveću nevolju, netko mora braniti i ta prava, ali narod ne može od toga odmah biti slobodan, nego treba zasukati rukave, pa upotriebiti vrieme i sgodu. Tako se predbacuje i Austriji i Bavarskoj, da je njihova politika — politika „zakašnjenja". Tako i mi uviek dodjemo naknadno, pa tako i sada čekamo, da kakov Andraši ponovi posredujući predlog. Ima stara priča iz sibilinskih knjiga, koje se i mi držimo pa hoćemo uviek: sve ili ništa (Zast. dr. Franko Potočnjak: Kumo, reci još jednom što si kazala . . .) ali ne će drugi put kuma da kaže. (Zast. David Starčević: Bože moj!) Tako je, tako!

Digitized by Google

X.

Dr. Derenčin tvrdi, da je na Rieci ustrojen provizorij, koji je izključio svaki upliv hrv. vlade i hrv. zastupstva na poslove riečke. Ovo nije izpravno rečeno, nego vriedi samo za upliv sabora, a to je u skladu sa zaključkom saborskim, jer si sabor nije pridržao nikakova prava za vrieme, dok bude trajao provizorij.

Ja sam spomenuo izjave ovih govornika, koji su to kazali, da će „od razsudbe“ vlade zavisiti, i da je svrha predlogu Filipovićevom na uredjenje provizorija „osigurati upliv naše vlade“, a vidjeti ćemo, što je o tom kazao bar. Živković.

Sabor dakle, dok traje provizorij, nije sebi nikakvu ingerenciju pridržao. To je najodriešitijim načinom rekao Zlatarović kad je 5. siečnja 1871. odbio interpelaciju Brlićevu upravo s tom motivacijom, da sabor nema ništa uplitati se, dok ne dodje definitivno uredjenje. Za to je bar. Živković g. 1875. rekao, da se taj provizorij, koji je stvoren bez našeg uticaja t. j. bez uticaja vlade i stranke od 1875., da se imade „bez našeg sudjelovanja i uzdržati“, t. j. u obće bez sudjelovanja sabora, koji će tek onda imati odlučnu rieč, kad se bude u smislu §. 66. stvaralo definitivno stanje. Ali tvrdnja

Digitized by Google

presv. gosp. dra. Derenčina nije izpravna, ako se tiče svakoga upliva naše vlade, jer mi znamo već, da nije ni Bedekovićeva naredba izdana bez sudjelovanja našega bana. Znamo za tim za naredbu od 10. svibnja 1873. broj 15.592 pod Vakanovićem, kojom se mienja §. 3. Bedekovićeve naredbe i uvodi se na Rieci u kriepost zak. članak XXI. : 1868. Znamo napokon za naredbu od 10. prosinca 1875. broj 35.894, koju je izdao Mažuranić, kojom se preinačuje §. 13. naredbe Bedekovićeve i na Rieci uvadja ugarski odvjetnički red ili zakonski članak XXXIV. : 1874. Sve su ove naredbe izdane uz sudjelovanje naše vlade, i to svaki puta na temelju previšnjeg odobrenja, jer se time dira u ono, što je kralj odobrio, respektive kralj odredio na Rieci.

Ovako izgleda naša ingerencija. Vlada dakle ima neku ingerenciju, ali samo ne takovu, kakovu bi mi želili i kako tvrdi gospodin, da ima već sada. (Na ljevici: Samo dopušta.)

Ove činjenice to su fakta, to nisu maštarija. Ove činjenice dokazuju, da nije izpravna ni druga tvrdnja presvietlog gospodina, naime, da se po Bedekovićevoj naredbi na Rieci u pravosudju stvarno ništa ne može promjeniti, da se to sve petrifi-

Digitized by Google

ciralo, — okamenilo se i ne smije se ništa mjenjati, kano da život naroda stoji. (Zast. dr. Derenčin: Prigovara.) Jest, to ste vi izvoljeli reći, to su vaše rieči, da se po Bedekovićevoj naredbi „u pravosudnim stvarima ništa nesmije promieniti."

Ovo već za to nije izpravno, jer baš dvije posliednje naredbe Vakanovićeva i Mažuranićeva dokazuju, da su se promjenili oni zakoni, koji su 1871. godine bili u krieposti na Rieci.

Naredba Bedekovićeva u §. 11. ne može za nijednog jurista imati drugoga smisla, nego taj, da svi zakoni, naredbe, naputci ostaju u krieposti dotle, dok se u sporazumu svih kompetentnih faktora nešto drugo ne odluči t. j. znači samo ono, što znači u svakom zakonu ona klauzula, koja kaže: svi se protivni zakoni dokidaju ili svi zakoni, koji ovim zakonom nisu dokinuti, ostaju u krieposti — dakako dotle, dok ih ne promjeni onaj, koji ima vlast mienjati. Ako na to misli presvietli gospodin, ima pravo, t. j. ako je htio reći, da se nijedan novi zakon ne može u pravosudnu upravu uvesti u grad Rieku bez sudjelovanja i privole hrvatske vlade.

To je naše pravo sadržano u §. 11., koji samo to može značiti i ništa drugo.

Digitized by Google

Ovim sam, čini mi se, osvjetlio sve glavne tvrdnje, koje je presvietli gosp. Derenčin o državo-pravnom položaju grada Rieke i provizoriju postavio.

Ja kano Hrvat od srca žalim, što nisu izpravne — i mnogo bi dao godina svoga života, kad bi bilo istina ono, što gosp. dr. Derenčin kaže. I ako ja danas te tvrdnje ne prihvaćam, ne kažem, da je meni drago i milo, što one nisu izpravne, nego za to, što nemogu gledati i dopustiti, da se itko zamamljuje, i da se meni ili stranci, kojoj ja pripadam, predbacuje, da mi ne štitimo ono, što nam pripada po pravu (Na desnici: Živio!) onako kako to piše organ koalirane opozicije, da ja odkrivam Magjarima, kako smo mi zadovoljni. Ne pita se tu: jesmo li mi zadovoljni ili nismo, nego se pita, koje pravo imamo, da se ne blamiramo s tvrdnjama, s kojima . . . (Na ljevici: Naše je pravo, ovo je nepravedno.) Ima raznih prava. To je i Žuvić rekao: Ja znam da nije pravo. (Prigovori na ljevici.) Izvolite vi pripovjedati drugi put. Imajte vi sto puta pravo, kad izgubite proces, onda neka vam pomože vaše pravo. (Na ljevici veselost. Zast. David Starčević: Sad je istinu kazao.) Dakle da se neobmanjujemo tvrdnjami, s kojimi nećemo na nijednom kompetentnom mjestu

Digitized by Google

prodrieti. Vi zaboravljate od pol do pol sata, što kažete. Ja sam u početku svoga govora kazao, da je hrvatsko pravo na Rieku pretrpilo poraz; ja nisam zaniekao pravo Hrvatske na Rieku; ja sam rekao, da je Hrvatska došla u podpuni posjed Rieke za Marije Terezije god. 1776., ali da tako poslje nagode nije ostalo. Izvolite dakle logički predbacivati, a ne kao da sam ja tvrdio, da Hrvatska nije imala pravo na Rieku. Tako daleko dolazimo, kod ovakove argumentacije. (Zast. David Starčević: Nemojte se žestiti.) Jest imate pravo, onda me hvata kašalj. Hvala na opomeni, ja ću se čuvati.

XI.

Gosp. dr. Derenčin je osim što je postavio razne državo-pravne tvrdnje, uzeo u obranu sve prijašnje vlade i većine, ja držim samo zato, da se uzmogne to žešće oboriti na nas. Uzeo je u obranu i samoga bana Bedekovića, jer ako i veli, da je učinio Bedeković prvu i najkrupniju povriedu mandata, što ga je hrvatska vlada dobila od sabora za uredjenje provizorija, brani ga ipak tim, da je predao i Bedeković pravosudje „uz neke stege". Meni nije ni na kraj pameti, da navalim na ikoju vladu;

Digitized by Google

ja sam se o vladavinama svih naših vlada dosta puta izrazio i svatko, tko hoće to znati, može to lahko naći. Ali znam to, da je ovo veoma liepo od presv. gosp. dr. Derenčina, za koga se zna, da je on ne onako kao mlad čovjek, nego kao političar znao najžešće napadati na prve tri vlade, koje su bile iza nagode, a ipak se znade, da je sav provizorij uveden i dogovoren za vladavine ovih triju banova, tako da drugim nije preostalo ništa, nego ići onim tokom, kojim su oni išli. On ipak sve nasliednike u obranu uzimlje, samo za nas nema pardona; mi smo svemu krivi!

Što je koja vlada radila u tom pogledu, ja sam imao čast, odgovarajuć presv. gosp. dr. Derenčinu god. 1898. navesti, a donekle sam spomenuo i 19. prosinca god. 1899. Gosp. dr. Derenčin je ponovio ono, što je rekao god. 1898.; a ja sam ponovio, što sam mu rekao i tako nismo si ništa novoga kazali.

Ali sa gosp. zastupnikom težko je polemizirati. Presv. gosp. dr. Derenčin god. 1898. kazao je, da pod banom Mažuranićem nije nijedan zakon pravosudni uveden na Rieci. Ja sam na tu tvrdnju citirao datum i broj naredbe, koju sam malo prije spomenuo i koja je pod banom Mažura-

Digitized by Google

nićem god. 1875. napravljena, a početkom god. 1876. uvedena, u vrieme, kad je gosp. dr. Derenčin sjedio na stolici šefa za pravosudje. On je 1. februara nastupio službu, a ova je naredba oglašena u Sborniku — čini mi se — 12. februara, dakle svakako u ono doba, kad je uzde pravosudja preuzeo u svoje ruke. (Zast. dr. Derenčin; Nisam!) Oprostite, da vam pravo kažem, mene je ta stvar interesirala, pa sam išao pitati u presidij, kojega ste dana prisegu položili i službu nastupili. Dakle su moji podatci sasvim autentični. Svakako ste onda, kad je izašao „Sbornik“ s ovom Mažuranićevom naredbom, vi već bili šef pravosudja, bili ste zaprisegnuti kao takav. (Zast. dr. Derenčin: Nisam službu nastupio!) Ja Vam opet kažem, da sam u presidialnoj pismari konstatirao. da ste onda već bili prisegu položili i službu nastupili. Pa napokon, kad to i ne bi bili, ipak ste bili zrio političar, pa ako niste 15. ili 16. bili u kancelariji kao šef, došli ste 20. ili 26. (Zast. dr. Derenčin: Prigovara.) Ali ja Vam kažem, da sam te podatke iz presidialnih akta izvadio. I zadnji put sam već to spomenuo. A on uza sve to, što sam ja naveo datum i broj naredbe, kaže, da ona nije izdana pod Mažuranićem! Vidite, s ta-

Digitized by Google

kovim mužem vrlo je težko polemizirati. (Veselost.) Ja navodim datum i broj naredbe, koja je i u „Sborniku“ izašla, a on kaže, da nije. (Veselost Zast. Gjuro pl. Gjurkovich: Ladanjska opozicija!) Što ću s takovim čovjekom! (Govorniku upada se s više strana u rieč.) Molim, gospodo, nemojte, ja ću opet prekinuti. To je, gospodo moja, baš onako, kako on čita moje govore. Ja ne bih smio niti najmanjom vjerojatnošću uztvrditi, da je g. dr. Derenčin ikada moj govor pročitao, kad proti meni polemizira. (Zast. dr. Derenčin: Ja ga niti nisam pročitao. — Veselost. — Zast. dr. Derenčin: Slušao sam ga!) Ja znam, kako on radi. On uzme u ruke koje novine svoje stranke, pa otuda čita, što gospoda novinari napišu. A ja sam se uvjerio, da je osobito u jednih opozicionalnih novina moj govor uviek bio vrlo tendenciozno izkrivljen. Gosp. dr. Derenčin dakle tu nešto čita, možda nešto malo i sluša, pa onda polemizira. A, gospodine, kad vi polemizirate i takove osvade bacate na me, onda to nije malenkost. Za to bi trebali bar moj govor pročitati, pa možda mi nebi predbacivali, što nisam nikada tvrdio. Ja samo time konštatiram, da je s g. drom Derenčinom s ovoga razloga, i s nijednoga dru-

Digitized by Google

goga, težko polemizirati. (Zast. David Starčević: On je ženijalan!) Dobro, neka bude! Ali za to i vriedi za njegove polemike ona narodna: Vojska drumom, baba šumom!

Osim toga je čudno, kad dr. Derenčin za shvaćanje, koje je vladalo pod Mažuranićevom vladom glede Rieke, podpunom suverenošću ignorira naredbu, koju sam ja spomenuo već prije, u decembru 1899., a izdao ju je i podpisao svojom rukom sam preuzv. gosp. ban Mažuranić. (Glas na ljevici: Odjel za nastavu!) Jest! (Zast. dr. Derenčin: Pa zar i za to da ja odgovaram?) Za nešto drugo! (Veselost.) Naredba je ta od 11. studenoga 1877. br. 6148, upravljena na ravnateljstvo riečke gimnazije. Ta naredba glasi ovako. Ja ću ju doslovno pročitati. (Čita): „Opaženo je s neke strane, da se u školskih svjedočbah toga kr. gimnazija pri učenicih, koji su rodom Riečani, navodi, da su rodom iz Rieke u Hrvatskoj", (Zast. dr. Derenčin Ne!) — Ja evo naredbu čitam, a sada ćete, da to nije!. (Čita dalje): „Budući da je §. 66-im zak. čl. I. : 1868. o nagodbi grad Rieka s teritorijem iz teritorija kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije naročito izključen, pa da sa slične neopreznosti ne bude povoda dalnjim reklamacijam" (Glas

Digitized by Google

na ljevici: To je sramota!) — ali molim vas, izvolite poslije — (čita dalje): „nalaže se tomu ravnateljstvu i sboru učiteljskom za strogo obdržavanje, da u napredak kako u školskim svjedočbama, tako i u drugim izpravama, u kojima treba navesti rodno mjesto učenika i drugih, u savezu sa školom stojećih osoba, kod onih, koji su rodom Riečani, gore navedeni dodatak „u Hrvatskoj“ izostati ima. (Zast. dr. Josip Frank: Nije li to sramota?)

Molim, kad bi se moglo ovako shvaćati, kaošto slovo naredbe kaže, onda bi bila sramota, ali (Zast. dr. Josip Frank: Nego kako drugčije?) nije sramota, jer vidite, u vaših krugovih neizmjerno cienjeni Erazmo Barčić isto kaže. On kaže, da Rieka ne spada na nas, pa to je rekao i Makanec, to je rekao dr. Posilović, to je rekao presv. g. dr. Derenčin g. 1874. (Zast. dr. Marijan Derenčin: Kada?) To ćemo već čuti! Napokon to kažu počamši od dra. Ante Starčevića svi pravaši t. j., da je tako po §. 66. nagode. Ali što se tiče ove naredbe, ja ne mogu vjerovati, da nije u krugu vlade, pak su te reklamacije dolazile, bilo govora o njih (Glas: Idite gledati!) Ne puste me u tajni arkiv. Već sam više puta pokušao, ali ne daju, evo preuzvišeni gospodin ne da.

Digitized by Google

(Zast. David Starčević: A naredbu o provizoriju u pravosudju ste vidjeli?) Jesam, i rekao sam, gdje sam ju našao! (Zast. dr. Josip Frank: Čitao ju je iz „Pozora". Danas ju je čitao.) Evo vidite u „Pozoru." (Zast. dr. Marijan Derenčin: To nije ova naredba!) A ona druga je izašla u Sborniku. I tu ja mogu čitati. Ne trebam za to dozvole. Svaki profesor i jurista mora čitati Sbornik. Nije to baš ugodna lektura, ja se jako ne rado njom bavim. (Zast. dr. Ivan Banjavčić: Kao što ste se i tim govorom malo bavili.) Šta ćemo!

Ja dakle mislim, kad je ovakova važna naredba izašla, ako jest izašla i iz jednoga odjela, za to što su reklamacije dolazile s raznih strana — a možemo si misliti odkuda su te reklamacije bile, — da se je o tom pitanju — ako i nije baš u posebnoj konferenciji, u kojoj su svi šefovi i savjetnici bili, da zaključe — (Glas: I ban!) i ban — barem razgovaralo. Jer kako je ban Mažuranić bio čovjek oprezan i uman, on ne bi ovakove stvari samo ovako izdavao, bez da se sporazumi sa svojim šefovima.

Ali ja kažem, da je ovo samo mogućnost, a ne tvrdnja i zato nagadjam samo i slutim.

Ali, gospodo moja, ja banu Mažura-

Digitized by Google

niću ne mogu imputirati, koliko ga poznam kao umna čovjeka, da je ovako to mislio, kako po slovu glasi. (Zast. dr. Marijan Derenčin: Nije ne!) — No to mi je drago, da se slažemo. — (Zast. David Starčević: Onda se drugčije misli, a drugčije piše.) Ja držim, da je ban Mažuranić tim htio samo reći, da Rieka „nije izključivo teritorij hrvatski", kako nije izključivo ni teritorij ugarski, nego da stoji izmedju Ugarske i Hrvatske. (Glas na desnici: Kao separatum corpus.) Ja ne znam, je li on došao baš do toga terminus technicus-a, ali da ju je držao zajedničkom, kako je rekao Fodroczy i drugi, koje sam već spomenuo, o tom sam uvjeren.

Svakako ja držim, da on nije tako mislio, kao što presvietli njegov tadašnji šef pravosudja, ako je mislio onako taj šef, kao što je mislio god. 1874., kad je kao izvjestitelj zagovarao dokinuće riečkoga sudbenoga stola. Ja rekoh, da to ne mogu misliti, jer kako ćemo vidjeti, dotično kako smo već vidjeli u onom govoru, tadanji izvjestitelj pravosudnoga odbora je povodom amandementa staroga Zmajića i govora Josipovića tako govorio, kao da Rieka absolutno ne spada nama. „Mi Rieke nemamo, — Rieku smo predali Magjarima, — sabor od 1870. god. ju je odkinuo, — nije s ma-

Digitized by Google

terom zemljom sjedinjena", — dakle same takove odriešite izraze je upotriebl avao, god. 1874. da ne znamo. je li on i g. 1877. bio drugoga mnienja, nego što kaže slovo ove naredbe. (Zast. dr. Derenčin: Čitajte!) Gdje? (Zast. dr. Derenčin: Čitajte dotični dnevnik.) Molim, (prema podvorniku) donesite mi saborski dnevnik od godine 1874. (Zast. dr. Derenčin: Vi mi to ne možete dokazati.) Molim ja sam već čitao doslovce vaš govor, — (prema saborskomu podvorniku) molim vas. donesite mi saborski dnevnik od godine 1874. — pa kad hoćete pročitati ću još jedan put. (Zast. David Starčević: Bome su se ova dvojica dobro pograbili.)

A kako je i što je držala vlada bana Mažuranića o svom pravu uticaja u provizorne uprave na Rieci? To nam je rekao 12. lipnja 1875. sadanji barun Živković, kad je kazao: „Gospodo! Stvorio se provizorij opet bez sudjelovanja stranke i vlade. Mi smo tako zatekli, mi tomu nismo krivi" — a navadjam njega kao našeg svjedoka — „kako taj provizorij danas izgleda, neznam ... dok stoji taj provizorij, koji se opet bez našeg sudjelovanja uzdržati ima, dotle ovako govoriti o tom pitanju na pamet, (kao što su govori naime Makanca i Vučetića, proti

kojima polemizira), ne mogu drugačije okrstiti, nego da se hoće obćinstvo zavesti glede pravog stanja stvari". Eto dakle provizorij se imade uzdržati „bez našeg sudjelovanja!"

Uza svoje stare dokaze naveo je g. dr. Derenčin i novi dokaz, nove činjenice bolje rekuć, da dokaže, kako je vlada Mažuranićeva radila i obranila Rieku. Ali, kako ćemo viditi, niti te nove njegove činjenice ne dokazuju ono, što želi iz njih izvesti g. dr. Derenčin. Ja, da sam na njegovu mjestu, nebi ovako — neka mi oprosti — nepromišljeno potezao u diskusiju muža, koji je bio i koji je danas velikomu djelu Hrvata uzorom čestitog, valjanog, prosvjetljenog i poštenog državnika. Ali g. dr. Derenčin nije se sjetio na to, pa se i ja moram tim baviti, je li Mažuranić tu zaslugu ima ili nema. Ja rado priznajem zasluge svakomu, ali dokazivati, da netko nema zasluga, to nije moje veselje. Gosp. dr. Derenčin kaže: „Jednu zaslugu Mažuranićevu moram iztaknuti — a to je, da je on unatoč §. 66. nagodbe, kako ga tumači g. prof. Pliverić, u izborni zakon hrvatski uvrstio ustanovu, da Rieka bira u hrv. sabor po ustanovama hrvatskog izbornog zakona, koji smo mi god. 1875. primili i u kojem je

Digitized by Google

riečki kotar bio ekvipariran sa svimi ostalimi izbornimi kotari zemlje".

„Taj zakon predložen je na previšnju sankciju i pošto su u Ugarskoj glede dosega i znamenovanja §. 66. već tada vladali oni nazori, koje zastupa danas g. prof. Pliverić, ugarsko se je ministarstvo protivilo tomu, da se u hrv. izborni red uvrsti ustanova, koja se tiče Rieke. I ovaj je zakon povraćen saboru, jer mu je uzkraćena sankcija radi te ustanove. Vladi je ipak pošlo za rukom sklonuti ugarsko ministarstvo, da pristane na ovu redakciju izbornog zakona, koja je prešla i u postojeći izbori zakon. Tim hoću da kažem, da se za vlade bana Mažuranića nije ništa učinilo, što bi brisalo riečki provizorij svojstva kratkotrajne uredbe, dapače, da se je za bana Mažuranića pozitivnim zakonom uztvrdilo teritorijalno pravo Hrvatske na Rieku, jer samo ona zemlja, koja ima pravo na teritorij, može tomu teritoriju propisati izborni red".

To je kazao presv. g. dr. Derenčin dne 19. prosinca 1899.

Kad bi ovo ovako bilo istina, bila bi zasluga tadanje vlade jako velika. Ali pošto je g. Derenčin u početku svoga govora kazao, da će govoriti o riečkom pitanju „koliko mu je u pameti", onda moram kazati,

Digitized by Google

da mu ova stvar nije dobro u pameti ostala. Jer kad bi i bilo sve onako, kako on pripovieda, zasluga ne bi bila bana Mažuranića odviše velika, a to za to, jer je već Rauchov izborni zakon u §. 1. pod br. 9. odredio, da Rieka bira u hrvatski sabor dva zastupnika. Taj izborni zakon sankcioniran je poslije nagode i poslije uvedenja provizorija, naime 12. rujna god. 1870. Pak da nije primljena izborna novela od god. 1875. dotično, da nije sankcionirana, ostao bi onaj stari zakon, i Hrvatska ne bi izgubila bila godine 1875. ništa, jer bi ostao stari zakon. Dapače su opozicionalci god. 1875. tvrdili — a to s dosta prava, da novela od 1875. daje Hrvatskoj manje, nego što već ima po Rauchovu zakonu.

Ali osim toga nije g. dr. Derenčin stvar dobro ni posve točno priepovjedao, jer čovjek u pameti, što se prije 25 godina sbivalo, težko zadrži. Ja ne vjerujem toliko u svoje sjećanje. Svakako je g. dr. Derenčin stvar malo dramatizovao i svatko, tko je slušao njegov govor, morao je misliti, da su Magjari bili proti toga, da Rieka u obće ima birati dva zastupnika u hrvatski sabor, a to nije istina. Saborski spisi o tom ništa ne znaju. Zakonska osnova o izbornom redu godine 1875. nije pače ni potekla od vlade,

Digitized by Google

nego je potekla iz inicijative sabora, dotično po predlogu Mirka Hrvata i drugova, medju kojima je bio i g. dr. Derenčin.

U §. 2. osnove nabrajaju se izborni kotari, pak tamo stoji pod brojem 6.: kotar sa biralištem na Rieci, kojemu spada polovica grada Rieke, pod br. 7. sa biralištem na Rieci, na koji spada druga polovina grada Rieke s kotarom. U razpravi je to primljeno, a nije ni vlada bila proti tim odredbama, ali kruna ih nije potvrdila, nego je povraćeno vladi.

Osnova nije dobila potvrde s dva razloga; jedan je bila ova ustanova glede Rieke, a drugi ćemo izpustiti. Ali proti tom načelu, da Rieka ima birati dva zastupnika na hrvatski sabor, niti je imala kruna prigovora, niti Ugarska. To je konstatovao šef unutarnjega odjela bar. Živković, kada je rekao, da ne treba generalne debate zato, „što su glavna načela prihvaćena ne samo u saboru, nego i gore, te se tu samo radi o tom, da se promjene dvie ustanove u specijalnoj debati". Dakle, ne da se izpuste, nego promjene. Vlada je s toga predložila, neka bi se umjesto prvobitne stilizacije uvrstila ova: Grad Rieka bira i u napried dva zastupnika. Način biranja i da

Digitized by Google

li će birati skupa ili razdieljeno u dva kotara, odredjuje sam grad".

Eto vidite, jesu li se Magjari protivili. Ako su bili onda takovi nazori u Ugarskoj, kao što ih tumači taj nesretni Pliverić, onda su ga dobro tumačili, jer se nisu protivili.

Pak tako je ta stvar i primljena. (Zast. dr. Franko Potočnjak: Bez zaštite.) Jest, bez zaštite. A vidite, oni, koji su to stvorili, oni su to i znali. Gosp. je Mirko Hrvat to dobro znao, kada je kazao: Stvorili mi zakon ovako ili onako, svatko zna, da Rieka neće birati.

Dakle Ugarska se nije protivila, da se u hrvatski izborni zakon uvrsti ta ustanova glede Rieke, nego se radilo o drugoj stilizaciji. A jer se nije radilo o načelu, rekao je tadanji izvjestitelj g. dr. Brlić ovo: Faktične okolnosti čine, da preporučam ovaj izpravak na prihvat. Samo je čudno, da dr. Brlić, koji je god. 1870. dielio nazor o §. 66., koji imade i g. dr. Derenčin, da on kao izvjestitelj nije ovu sgodu upotriebio, da suzbije Makanca i Posilovića, koji su onako drastično tvrdili, da je §-om 66. Rieka izdana, da ne spada Hrvatskoj i da je to naročito izrečeno. Dr. Brlić činio se na to nevješt, a dužnost bi mu bila kao izvjesti-

Digitized by Google

telju suzbiti ovako glavnu tvrdnju, koja stoji u oprieci s njegovim stanovištem od g. 1870., a osobito ako je to bilo i stanovište sabora od god. 1875.

Gospodo, a kako je opozicija mislila o toj izbornoj noveli? Ona je ustala na vladu baš sbog toga, što je uvrstila promjenu toga paragrafa, i dokazivala je, da ovaj zakon nama daje manje, nego što imamo po Rauchovu zakonu. To je tvrdio ne samo Makanec, Posilović i Vučetić, koji se je ćutio donekle uvriedjenim, — nego je to tvrdio i sam pokojni Matija Mrazović, tumačeći, da se tim napušta jedan dio prava hrvatskoga na Rieku, kada se daje riečkom municipiju pravo, da odredjuje tko će i kako birati na Rieci.

Dakle presv. g. Derenčin s ovim činjenicama nije ništa više mogao dokazati, nego je dokazao sa svojim svjedocima, t. j. nije dokazao ništa, jer nigdje nitko nezna o kakovoj borbi vlade za načelo, da Rieka bira svoja dva zastupnika.

Dapače ovo svjedočanstvo svjedoči, da se je manje Hrvatskoj dalo nego i pod banom Rauchom. Kako su Magjari mislili o tom, dokazuje službeni communique iz god. 1871. Kad su se naime imali obaviti novi izbori, pa bio pozvan i riečki municipij,

Digitized by Google

da bira svoje poslanike, izjavljeno je, da se to temelji na provizoriju, pa na zaključku ministarskoga vieća i na novom hrvatskom izbornom zakonu od g. 1870., koji svi kažu, da Rieka u hrvatski sabor ima birati svoje zastupnike.

XII.

A kako je bilo pod vladom preuzv. gosp. bana grofa Pejačevića?

Kad se sjetimo, da je taj odlični hrvatski velikaš bio jedan od najuglednijih i najupućenijih članova sabora od 1868. do 1870., da je bio u pouzdanih konferencijah, kad se radilo o odgovoru kraljevu i sastavu prev. reskripta, kad se sjetimo, da je on bio član deputacije riečke i njezin predsjednik god. 1869., onda se ne može niti očekivati drugo, nego da će raditi ono, što su radili prijašnji banovi, pošto je on znao, kako i što je u §. 66. i u provizoriju ugovarano i dogovarano.

A kako je baš pod njim bila ona velika debata o Rieci godine 1881., to znamo iz njegove, t. j. vladine izjave, što je on držao o §. 66. nagode, znamo, da on nije dvojio o tom, da je nagoda sankcionirana sa tim paragrafom, koji je imao biti kao „integrirani“ dio nagode smatram, i u kojem

Digitized by Google

je smislu prihvaćena ta klausula i provizorij.

Što se napose tiče provizorija, to znamo iz govora dra. Ante Starčevića, da vlada nije htjela odboru ad hoc predložiti nikakovih spisa o provizoriju osim zapisnika, kojim je sabor 1870. dao vladi ovlaštenje, da sporazumno sa ugarskom vladom u Rieku uvede provizorij. Kakav je to zapisnik, meni nije poznato, ali Starčević kaže, da ga čudnim načinom nema u saborskom dnevniku. Ali same naredbe o provizoriju nije htjela vlada pokazati, izjavljujući, da nije dužna više kazati, nego samo posljedak dogovora, i napokon je izjavila, „da je hrvatska vlada pridržala na Rieci samo sjedište riečke županije i hrvatske gimnazije, a sve drugo, da je prepustila peštanskoj vladi“. To tvrdi dr. Ante Starčević.

Veli g. zast. dr. Derenčin, da je ban Pejačević interpelaciju Barčićevu o uvedenju jednog magjarskog zakona: stečajnog reda, dostavio ugarskom ministru sa odlučnim i odriešitim pitanjem, da li se slaže sa provizorijem ovakav postupak. Ovo pitanje, odlučna ova remonstracija bez dvojbe dokazuje, da je preuzv. g. ban grof Pejačević posve pravilno držao, da se je mogao stečajni red kao pravosudni zakon uvesti

Digitized by Google

na Rieku samo sa privolom hrvatske vlade. Samo nije točno, kad g. dr. Derenčin kaže, da je to bio prvi magjarski zakon, koji je uveden, jer je već prije uveden magjarski odvjetnički red pod Mažuranićem, i nije istina, da je to bio jedini magjarski zakon pod Pejačevićem. Naredbom naime od 28. kolovoza 1880. uveden je na Rieku i ugarski kazneni zakon i to čl. V.: 1880. i čl. XL.: 1879., ali su uvedeni istom godine 1880. i to u kolovozu, a kriepost im je počela 1. listopada 1880., dakle pod vladom bana Pejačevića i šefa dra. Derenčina.

Remonstracija dakle bana Pejačevića mogla je po svemu, što sam rekao, jedino biti naperena proti tomu, da je ugarski ministar jednostrano na svoju ruku, bez saslušanja, respektive bez privole hrvatske vlade zakon o stečajnom redu uveo na Rieku. Tu je imao preuzv. g. posve pravo. Ova praksa, da se mimoilazi hrvatska vlada, kad se uvadjaju pravosudni zakoni, počela je dakle pod banom Pejačevićem i onda je nastavljena do god. 1897. Ali god. 1897. — sigurno na zahtjev naše vlade — bio je presv. g. predstojnik za unutarnje poslove kao zamjenik banov pozvan u konferenciju, sazvanu po Banffy-u, u svrhu, da se neki zakoni uvedu na Rieku.

Digitized by Google

Dakle vidite, što se tiče suglasnog uvadjanja pravosudnih zakona na Rieci, u tom je praksa u najnovije doba počela napuštati ono, što su Magjari pod banom Pejačevićem kod navedenih zakona bili počeli. Ova privola nije ipak dana u formi, u kojoj pod Vakanovićem i Mažuranićem, nego izjavom u protokol ministarskoga vieća. Ali ja bi želio i mislim, da bi to bilo najmanje, što bi vlada mogla zahtjevati, da se ovakva naredba proglasi u Sborniku uz podpis ministra-predsjednika i hrvatskog bana, da se tako pokaže ono malo prava, što na Rieci imamo. Jer ako je to i malenkost, i malenkosti pomažu, kao što je i naredba Bedekovićeva htjela, kad je odredila, da bilježnici na Rieci imadu rabiti ne autonomni ugarski grb, koji se inače rabi u pravosudju, nego grb ugarsko-hrvatski, dakle zajednički, kao znak našeg suvlastničtva, condominija. Nije dakle zamjenik banov u konferenciji bio za to, da izjavi, da Hrvatska prepušta uredjenje Rieke Ugarskoj. Nije zato bio ni poslan, niti je to rekao. (Na ljevici: A zašto je onda išao?) Išao je zato, da dade u ime zemaljske vlade privolu, da se neki zakoni uvedu tamo! Ako je pravo rekao dr. Ante Starčević u odboru ad hoc g. 1888. glede izjave vlade, naime, da se je osim sjedišta županije i gim-

Digitized by Google

nazije sve „odpustilo“ Ugarskoj, to je ono, što g. Derenčin imputira ovoj sadanjoj, izjavila vlada od god. 1881., u kojoj je vladi presv. g. dr. Derenčin bio odjelnim predstojnikom.

Ban Pejačević pokazao je svoje pravilno shvaćanje provizorija i tim — veli g. Derenčin, što je izhodio, da se ponovno sastave regnikolarne deputacije.

Ovo je istina, ali dokazuje samo to, da ni ban Pejačević nije držao, kao što nitko ne drži, niti u Hrvatskoj niti u Ugarskoj, da je sadanje stanje na Rieci definitivno riešeno, nego da se to pitanje ima tek po §. 66. nagode definitivno riešiti. Dokazuje nadalje i to, da je moguće držao, da je ono vrieme sgodno za riešavanje tog pitanja u smislu i pravcu, koji bi željama hrvatskim koli toli išao u susret.

Ali, da vis. sabor zaključi, a i bez toga, od svoje inicijative mogao bi sadanji ban kruni predložiti i izhoditi kod nje — jer je to njezina stvar, — da se izašalju deputacije za razpravljanje riečkog pitanja.

Ovo bi bio posve legalni zahtjev, koji bi odavao našu želju, da se pitanje rieši definitivno, da jedanput nastane mir, da svaki zna, što je njegovo i da budu clara pacta boni amici. — Ali ako je ovo znak

Digitized by Google

pravilnoga shvaćanja, kako je rekao g. dr. Derenčin o provizoriju, i ako se jedino po tom mjeri pravilno shvaćanje, onda pitam, zašto nije regnikolarna deputacija g. 1872., kada je išla revidirati nagodu, otvoreno ustala i progovorila i glede riečkoga pitanja. Pokojni Makanec joj predbacuje: niti pisnuti niste se usudili i prešutili ste Rieku. God. 1874. je comes Josipović spomenuo: valjda će taj provizorij jedanput prestati, a ipak sve do god. 1882. vlada nije pronašla za shodno, da traži regnikolarnu deputaciju, dakle, po logici gosp. Derenčina, nije imala pravilno shvaćanje provizorija, premda je i on od 1876.—1882. bio na vladi. Niti to dokazuje pravilno shvaćanje o provizoriju, niti to dokazuje, da nemamo pravo zahtjevati i da ne bi mogli izhoditi regnikolarnu deputaciju, nego dokazuje ono, quid quid agis, prudenter agas, et respice finem, što je kazao nekada pametan čovjek. A Barčić je g. 1882., kada je pod banom Pejačevićem izašiljana regnikolarna deputacija, bio proti tomu i poslje jednom sgodom rekao, da svaka regnikolarna deputacija može pitanje samo pogoršati i rekao je: pustite na miru riečko pitanje i radite na drugi način što možete i koliko možete. Tako je rekao

Digitized by Google

Barčić, ne manji patriota nego g. dr. Derenčin.

Ali niti on nije imao pravo, a nema niti g. dr. Potočnjak, jer u najgorem slučaju ostalo bi ovo, što je sada, jer te regnikolarne deputacije, koja bi odstupila u pitanju riečkom od onoga, što je u §. 66., makar samo teoretički priznano, niti je bilo, niti je ima, niti će biti. — U najgorem slučaju ostalo bi nam isto.

Ali ako znamo, da neće biti bolje, što ćemo ići tamo, kako se ono kaže u narodnoj poslovici, koju neću da kažem. Ako znamo i ako držimo, da Ugri neće popustiti ništa, da naše stanovište na Rieci bude bolje, i ako znamo s druge strane, da ih ne možemo prisiliti, da pristanu na naše zahtjeve — što ćemo ići?

XIII.

Povodom moga govora javila su se neka piskaranja po novinama, u kojih meni neki mudrac veli: zar taj čovjek ne vidi, da se u Pešti radi o definitivumu, da vlada govori o definitivumu, i novine o tom pišu itd., a ja velim, pa neka ih, oni ne mogu nikakov definitivum stvoriti bez nas. Neka novine pišu . . . (Zast. Derenčin prigovara.) Košto nisu za vaše vlade marili, kad ste vi

Digitized by Google

bili za vladu. Dok mi ne kažemo: jest, oni ne mogu nikakvu definitivnu stvoriti, a te sile nema, koja će skloniti regnikolarne deputacije, da odstupe pravo u §. 66. napomenuto. Zato se s ove strane ne može pogoršati riečko pitanje.

Usprkos toga, kako sam rekao, ja ću reći, da sam se malo začudio, slušajući, što nam govori g. dr. Derenčin, kada je rekao: sada je vrieme, da se riešava riečko pitanje. Ja sam se naime sjetio, da nam veliki komplimenat čini i to je valjda nagrada za sve grdnje i osvade, koje je na nas sasuo. (Zast. dr. Derenčin: Kakove?) Vi ste govorili o zreloj jabuki i tumačili u prosincu 1899. kako ste tu zrelu jabuku shvatili. Vi ste kazali, da pri tom mislite, da će Rieka kao zrela jabuka pasti u krilo Hrvatske, koja će „znati braniti svoje pravo“, da će pasti u krilo „odvažne Hrvatske“. Mi smo dakle sada odvažni Hrvati, jer se bez nas, t. j. većine, to učiniti ne može, a vi nas šaljete, da uberemo tu riečku jabuku.

Eto, to je barem liepi komplimenat za nas; tako mi nismo onako crni, kako nas je najprije omaljao. (Zast. David Starčević: A gdje je jabuka?) Još zori. (Zast. David Starčević: Kad je već zrela.)

Što se tiče neprijaznog razpoloženja Riečana prema Hrvatom tumačio je on na svoj način, pa i meni neka bude dopušteno, da i ja to neprijazno razpoloženje protumačim. Ja mislim, da je to razpoloženje Riečana prema Hrvatom možda nastalo — ne samo kod doseljenika, nego i kod velikog diela domaćih Riečana, — možda zato nastalo, što su Riečani imali sgode poznati Hrvate i Hrvatsku samo po onih nepomirljivih muževih, (Zast. dr. Marijan Derenčin: To smo mi krivi?!) koje su našli kod primorskih Hrvata. Danas dakako gospoda zastupnici od ove strane vis. kuće, pripravni su dati Rieci autonomiju, dapače onaj krasni talijanski jezik, kao da je to riečki jezik i onu kulturu, kao da je druga talijanska. To je kazao g. zastupnik veliko-gorički. (Zast. David Starčević: On je preveć podatan.) Sve bi jim dali . . . (Zast. dr. Marijan Derenčin: Vi ne znate, što smo jim nudili.) Znam iz razprava. (Zast. dr. Marijan Derenčin: Ali ne javno.) Kad se je radilo o tom, kamo će se Rieka privaliti, naša je regnikolarna deputacija god. 1869. u svom ultimatumu rekla, da bi političku upravu prepustila riečkom municipiju, a sve drugo izključivo samo za sebe traži.

Riečani su se na temelju svojih — oprav-

Digitized by Google

danih ili neopravdanih tradicija — digli do umišljene visine, da su oni neka vlast nad Hrvatskom i Ugarskom, ili barem vlast kao Hrvatska i Ugarska. Slušajući nepomirljive Hrvate — ali inače poštene i vriedne Hrvate — čuli su, da im neće dati autonomije, a ujedno, da na Magjare siplju samo psovke i pogrde i da od njih neće ništa da čuju. Na tom jednom i drugom se može psihologički protumačiti, kako su Riečani, koji uz to ne imadu hrvatskog patriotizma niti zere — osim nekolicine njih, ali u većini nema kod njih hrvatskog patriotizma, jer idu više samo za materijalnimi interesi, (Zast. Franko Potočnjak: Oni su račundžije.) onda nije čudo, privolili se na onu stranu, odkud su očekivali bar materijalne pomoći, kako su privolili Ugarskoj i ne samo to, nego kako su postali najžešći protivnici svega onoga, što je hrvatsko. Možda da su ondje bili ljudi, koji su manje radikalni . . (Zast. dr. Marijan Derenčin: Košto vi?) Možebit i ja, ali ja nisam za agitatora. (Zast. David Starčević: Vi ste samo za govore.) Zato bi trebalo drugih ljudih, ali ljudih, koji misle kao ja.

Digitized by Google

Gosp. dr. Derenčin misli još, da bi u najgorem slučaju opozvali mandat, podieljen vladi g. 1870. Možda bi mogli, ali ja mislim, da to ne bi koristilo, nego da bi nam to škodilo. Ja sam rekao „možda", jer ne smijemo zaboraviti na jednu važnu okolnost, koju je naglasio Žuvić, koji je svagdje sudjelovao od g. 1868. do 1870. i znao sve jako dobro, — vi znadete, kako ste ga u novinah zvali. —

Ne smijemo zaboraviti, da zaključak ugarskoga sabora i našega nije jedino odlučio, nego da je odluka stojala do krune. Ne smijemo zaboraviti, da je naš kralj bio zamoljen, da rieši to pitanje i to definitivno i da je to pravo pridržao za slučaj, ako se oba sabora ne uzmognu pogoditi. Ali po svojoj velikoj milosti kralj nije htio riešiti stvar definitivno, nego je samo izdao provizornu naredbu i tim ostavio Hrvatskoj otvoren put, da danas sutra, ako se okolnosti na bolje promiene, nešto poluči, nije nam htio zakrčiti put, nego nam je dao sredstvo, kojim možemo osujetiti svako nam nepovoljno definitivno uredjenje riečkoga pitanja. A to je veliko pravo, jer ako ih ne možemo prisiliti, možemo im definitivno uredjenje zapriečiti.

Nehotice mi dolazi ovdje na pamet —

Digitized by Google

neka presvietli gospodin oprosti — neki ban Derenčin, (Zast. David Starčević: To je bio junak!) ali je bio junak nebojša, pak je zato zaplakala ne njegova majka, nego majka hrvatska. Kad se je spremala borba na Udbini on je došao iz Ugarske i stao predbacivati Hrvatima, da nisu junaci i t. d. Hrvati bili slabi i podali se njegovom savjetu i htjedoše pokazati, da jesu unaci. Ponovno mu reče junak knez Frankopan: sutra bane viditi ćemo, tko je bigavica. I sbilja Hrvati pokazaše, da nisu bigavice, ali je cviet hrvatskoga plemstva izginuo na Udbini, a domovina je ostala dugo vremena bez snažne obrane i zaštite.

To mi je palo na pamet, da bi se i nama moglo dogoditi, kad bi se upustili u vratolomne poslove, da odkažemo mandat ondje, gdje ga nismo položili. Vladi našoj odkazati mandat lahko je, a i vladi ugarskoj može odkazati ugarski sabor. Ali mi smo Rieku položili u ruke kraljeve i to ne na deset, petnajst godina, nego Rieka stoji još uviek u kraljevih rukuh, koji je tim ostavio otvoren put, da se to pitanje definitivno rieši i tim je svojom zaštitom očuvao prava Hrvatske.

Digitized by Google

Gosp. dr. Derenčin je postupanje Hrvata od godine 1867. i 1868. liepo eufemistično označio kao pogriešku, ali priznaje, da je učinjeno bona fide. Ovo je veoma liepo i meni je drago, što su ovi muževi, na koje su g. dr. Derenčin i njegova stranka nekoč sasuli toliko pogrda i toliko tužba, — još više nego što sada na mene njegove novine — našli tako uvaženoga zagovornika i dobili satisfakciju za sve uvriede, koje su nekoč morali pretrpiti. Ujedno je to utjeha za mene, da će se danas sutra naći možebiti koji drugi Derenčin, makar se i ne zvao tako, pa će možda s većom pravednosti i objektivnosti suditi i ob onomu, šta kažem; ne će mi predbacivati, da ja kad te tumačim, što mislim, da postoji, ujedno tim branim, odobravam, veselim se, klikčem nad time, kad konstatiram jednostavno: jer neću, da narod živi u iluzijama, jer neću, da se povede za ovom, za njega u ovom momentu nedokučivom stvari.

Ali čudno je s timi pogrieškami. Jedanput su pogriešili Rauchovci i onaj sabor — bona fide — drugi put — kako smo čitali u novinama — pogriešio je oio sabor godine 1861., što nije pristao na predlog Pricin.

Digitized by Google

Kad ja to slušam, onda mislim, da će doći vrieme, pa će se još jedna pogrieška uviditi.

Možda će stranka g. dra. Derenčina priznati još jednu pogriešku i to onu, koju su g. 1867. počinili vodje njegove stranke, kada nisu htjeli stupiti u dogovore sa Andrassy-jem, koji je želio s narodnom strankom sklopiti nagodbu. I zato je pisao svojim pouzdanicima, da ne treba da dodju u saboru do većine, nego, neka gledaju, da ne bude prevelika manjina. I tako se nadam, da će ovu pogriešku uvidjeti, ali se bojim, da će to biti žalibože prekasno; jer — vidite — ova pogrieška, što su unioniste učinili, to je samo posljedica one pogrieške, koju je Derenčinova stranka god. 1867. učinila.

To sam kazao najviše zato, da kažem, da je povjest učiteljica života, ako ju čovjek zna čitati; a drugo, da ima i nešto, što se kaže nemeza u povjesti.

Dakako, da će ovo priznanje nastupiti tek onda, kada Hrvati ne budu obsjenjivali sami sebe, kada nebudu pripovjedali, da su 1861. godine mogli Hrvati monarkiju urediti, da je od njih zavisilo, kako će monarkija izgledati, i da su onda oni odlučili za dualizam i što ja znam, pa da je Magjarima bilo više stalo do toga, da se na-

Digitized by Google

godba s Hrvatskom spravi pod krov, nego samim Hrvatima.

Dakako, da su i Magjari imali svojih interesa, da je i njima do toga bilo stalo, ali ovako stvar predstaviti, kano da je Hrvatima bilo onako prosto na volju godine 1868. reći: hoću — neću, to nije izpravno. Imali su i Hrvati razloga, za što su pristali na tu nagodu i za što su popustili od svojih zahtjeva kod nagode, provizorija i riečkog pitanja.

XIV.

Sada na koncu, da još dvie tri rieči progovorim, — da stvar bude podpuna, — o premještanju oblasti hrvatskih s Rieke.

I tu je predgovornik drugom mjerom mjerio sebi, a drugom nama. Kako je nedužno n. pr. prikazao dokinuće sudbenog stola na Rieci! Veli, da sudbeni stol na Rieci nije nikakav znak kondominiuma — vidite u tom ga momentu opet priznaje, — jer nije taj sud na Rieci izvršivao ono, što Niemci vele: „Gebietshoheit", i da to nije znak kondominiuma, „kad se na stanovitom teritoriju uzdržaju oblasti, koje nisu nadležne za onaj teritorij". — Ovo je vrlo liepo i istinito.

Ali sada ja pitam presv. gospodina

Digitized by Google

predgovornika, zar je riečka podžupanija i županijska oblast vršila ikakovu vlast na Rieci? Nije, to svaki zna, dakle stvar stoji u tom pogledu upravo na dlaku, kano što sa sudbenim stolom. Stvar sa sudbenim stolom i s riečkom županijom slične su si ko jaje jajetu.

Što se pak tiče gimnazija — to nije nikakova oblast, koja bi u obće makar gdje mogla izvršivati kakov „Gebietshoheit", kako je rekao dr. Derenčin, pa po tom sa premještenjem gimnazije na Sušak nije ni u kojem slučaju mogao biti povriedjen kondominium.

Zašto dakle gosp. dr. Derenčin nije htio opravdati premještenje ovih oblasti istim razlogom, kojim je opravdavao premještenje sudbenog stola? On veli u svom govoru, da nije bilo dosta pučanstva za posebni sudbeni stol. A je li bilo dovoljno pučanstva za županijsku oblast?

Uzprkos tomu ima jedna razlika, kojom se razlikuje dokinuće sudbenoga stola na Rieci od premještenja županijske oblasti sa Rieke.

U prvom slučaju tadašnji referent dr. Marijan Derenčin naveo je 10. listopada 1874. posve druge razloge, nego sada. Gosp. barun Zmajić stavio je naime bio predlog,

Digitized by Google

da se ostavi sudbeni stol na Rieci. Za predlog govorio je i komes Josipović, na to je referent dr. Derenčin kazao: — i to je ono mjesto, koje ću po njegovoj želji opet pročitati. — Dakle on kaže 10. listopada god. 1874.: „Gosp. Josipović izvolio je zaboraviti, kad je podupirao predlog gosp. zastupnika bakarskoga, da mi Rieke više nemamo. Da opravda predlog, osvrnuo se je na to, da je Rieka veliki trgovački grad, ali je zaboravio, da za obseg grada Rieke obstoji posebno sudište prve molbe. Baš gubitkom grada Rieke došli smo u položaj, da gubimo taj sudbeni stol; da je Rieka sjedinjena s materom zemljom, da nije bilo onog sabora, koji nam ju je odtrgao, predao Magjarom (Živio.) nebi trebao g. Josipović sada podupirati predlog gosp. zastupnika bakarskoga. Baš gubitak Rieke prouzročio je, da je sudbeni stol riečki postao sasvim suvišnim, koji se ne može zagovarati".

Eto vidite, to kaže gosp. dr. Derenčin, a to su odriešite tvrdnje, da Rieke nema, da je predana Magjarima, da je sudbeni stol suvišan.

Gospodo, tako on kaže (Zast. dr. Derenčin: Prigovara.) Dopustite, da svršim. On je motivirao god. 1874. dokinuće sud-

*

benoga stola tim, da je Rieka odkinuta, da je izgubljena, a u decembru prošle godine, da je bio premali broj pučanstva za sudbeni stol. Ali sve to vriedi i za županijsku oblast, t. j. ni za nju nije bilo dovoljno pučanstva.

Ali ima ipak jedna velika razlika. Kad je god. 1886. dokinuta županija riečka i kad je god. 1894. premještena gimnazija na Sušak, nije nitko od narodne stranke, niti od vlade, niti izvjestitelj ustao i kazao: Rieka je odkinuta, nema je, nije sjedinjena s materom zemljom, zato ne treba tih oblastih tamo. Dapače je narodna stranka na usta svoga člana starine Kuševića izjavila, da se Hrvatska dokinućem županijske oblasti na Rieci ne odriče prava, koje Hrvatska ima na Rieku.

A kad je gimnazija premještena na Sušak, onda je preuzv. g. ban onako, kašto je već prije toga sam učinio godine 1891., usvojio glede Rieke ono stanovište, koje sam ja 24. srpnja 1894. ovdje zastupao. A ja ne kažem, da je Rieka otrgnuta, da nemamo Rieke, da smo ju izgubili itd., nego da imamo suvlastničtvo na Rieci.

Kad se to uvaži .... (Glas na ljevici: A što imamo od toga?)

Predsjednik (zvoni): Molim mir!

Digitized by Google

Zast. dr. **Josip Plivarić** (nastavlja): Kad se to uvaži, onda u tom pogledu postoji sbilja velika razlika izmedju prijašnjih vlada i naše — kako je to rekao g. dr. Derenčin — glede onoga naime, što drži današnja vlada i što je g. 1874. ne vlada nego držao njezin referent o Rieci, presvietli g. dr. Marijan Derenčin, kad je govorio povodom predloga bar. Zmaića i Josipovića.

Razlika ova biva još većom, kad se uvaži, da je §. 26. Bedekovićeve naredbe o provisoriju upravo predpostavljao, da će sudb. stol ostati i nadalje na Rieci i da ne će biti uklonjen. Jer tamo je izrečeno, da će kaznione župan. sudb. stola hrvatskoga na Rieci dotle smjeti rabiti tribunal riečki, dok si sam ne učini svoje. Dakle se suponira, da Hrvati ne će maknuti toga sudb. stola s Rieke, a oni su ga ipak maknuli.

Da bude stvar podpuno izcrpljena s tim premještenjem i dokinućem zavoda s Rieke, spomenut ću još to, da je samo pučanstvo riečke županije u svojoj glavnoj skupštini god. 1873. zamolilo kr. zem. vladu, da se sve hrvatske oblasti i gimnazija premjesti s Rieke, i to u Bakar i Kraljevicu. Na temelju ovoga zaključka i molbe županije riečke, — u kojoj su sjedili sami odrješiti, radikalni Hrvati primorski, kao što

Digitized by Google

su i danas, osobito pak kako su onda bili, bakarski je municipij 17. travnja 1873. pozvao okružnicom sve ostale županije i gradove po Hrvatskoj i Slavoniji, neka taj zaključak velike skupštine županije riečke podupru i neka mole, da se oblasti naše s Rieke maknu i premjeste u Bakar i Kraljevicu. U toj predstavci navadjaju, kako za to govore razlozi narodno-gospodarstveni, narodno-politički, moralni i etički. (Zast. David Starčević: Nisu htjeli slaninu u tudjem zelju variti!)

Bilo bi interesantno znati, koji su bili ti Hrvati u župan. skupštini i uzporedjivati, kako se danas u tom pitanju sa svojom nekadanjom molbom slažu. Kad je ovako mislilo pučanstvo županije riečke, koje je g. 1873. bilo i te kako radikalno, te se nalazilo u najžešćoj oporbi kroz sve vrieme još od 1867. pa ne znam do koje godine, onda nije čudo, da onaj pošteni Andrija Valušnik, kad se poslije u ovom saboru govorilo o mogućemu premještenju gimnazije na Sušak, molio, „ako se već žice nategnu da puknu, nemojte je dalje prenesti nego na Sušak“. Znao je on da će tudé istu onu narodnu našu političku misiju izvršivati, koju je imala na Rieci, kaošto je naznačio i preuzv. g. ban,

Digitized by Google

kad je bila debata o premještenju gimnazije s Rieke na Sušak.

Dakle mi nismo tim htjeli, a ni mogli napustiti nikakove naše političke aspiracije. Dapače je i sam dr. Ante Starčević 8. srpnja 1881., kad je pripoviedao, da je vlada izjavila u odboru, da si je pridržala na Rieci samo hrvatsku gimnaziju i sjedište županije ili podžupanije, učinio onu primjetbu, da mu se čini to kao ona Njemica, koja je pozajmila od susjede novaca, pa joj je rekla, da će u ime kamata njezino meso u svom zelju variti. To je bilo kao introdukcija, a onda je rekao (čita): „Dakle po toj izjavi visoke vlade Hrvatska se je ne samo odrekla Rieke i njezina kotara, nego mi u tom na taj način magjarskom gradu — držimo naše zavode, naše oblasti i tim svake godine namičemo tudjincem Riečanom kakovih 100.000 for., osim drugih pogodnosti, koje im pružamo". Evo to je rekao dr. Ante Starčević. (Zast. dr. Frank: I pravo je rekao!)

Iz ovih se rieči utemeljitelja stranke prava vidi, da u obstojnostima, kakove sada postoje po provisoriumu, gosp zastupnik dr. Frank, dotično čista stranka prava bolje pogadja intencije svoga nekadašnjega vodje, nego što g. Žerjavić i druga gospoda.

Digitized by Google

XV.

Sad ću još samo ovo reći u kratko. Samo ću spomenuti:

Bilo je povodom moga govora izvan sabora kojekakovih izjava, kojekakovih pisanja. Tu su se na megdanu našli nekakovi junaci! Jedan bi me potanko pobio, da mu ja samo izhodim slobodu. Ja preuzvišenoga gosp. bana za to molim, da mu dade pravi Freibrief, a ne samo salvum conductum, nego pravi Freibrief, pa da vidimo, čim će me pobiti. Ali bojim se, da će biti slabo njegovo pobijanje. Jer — ne znam, je li taj isti list, ili drugi neki kaže — nisam se jako brinuo — da „grobovi šute" i da se na taj način može svašta pripoviedati. No ne bi se to pisalo, kad bi se znalo, na kakove se je žive svjedoke pozivao presv. g. dr. Derenčin. Nisu samo oni svjedoci, koji su pomrli. Imamo i živoga svjedoka jednoga ovdje. Ima svjedoka i drugih izvan sabora.

Zatim se je, gospodo moja, drugi jedan junak našao, koji kaže i predbacuje meni, prvo, što ja ne govorim o definitivumu, a Magjari se spremaju na definitivum. — O tom sam ja govorio, a ovdje samo to velim, da taj delija ni to ne zna, da Magjari ne mogu bez naše privole stvoriti definitivum.

Digitized by Google

Ali, kaže on, da kad bih ja u svojoj izjavi, koju on na svoj način preparira, bio bar dodao, da se treba boriti, da ojačamo hrvatski živalj na Rieci, još bi se moglo shvatiti sa stanovišta vladine stranke ovo držanje. Ali ja da sam se „čuvao svake izjave, koja bi pokazala, da se nešto ima raditi za očuvanje Rieke". (Zast. dr. Marijan Derenčin prigovara). To se vas ne tiče, ako niste možda inšpirirali! Ovako evo taj junak i ti junaci!

Jedan se skriva u grob, i veli, da tobož ne smije pisati, a drugi mi predbacuje, da se čuvam svake izjave. Ali jadan čovjek ne zna, da sam ja o tom već 16. prosinca god. 1899. govorio i da ne mogu svaki dan isto govoriti.

Ja sam 16. prosinca 1899. u debati o razpravi predloga dr. Bresztyenszkoga, moga milog prijatelja, kazao ovo: „Dotle pak, svaki će Hrvat radostno u socijalnom, u kulturnom i u obće u svakom drugom pogledu podupirati sve, što ide na ukriepljenje hrvatskoga življa na Rieci. Tu ne će nitko zaostati od nas za gospodinom zastupnikom bakarskim i velikogoričkim" itd. Ali vidite, to onaj čestiti list ne će reći svojim siromašnim čitateljem!

Ali dakako, to je rekao onaj čovjek

Digitized by Google

— nečiji sluga — to ne treba pamtiti, već treba reći, da on nema rieči za jačanje hrvatskog življa na Rieci. Zašto ne poduzmete inicijativu, da se ustroji družtvo .... (Zast. dr. Fr. Potočnjak: Privatnu inicijativu.) privatnu dakako inicijativu, jer gdje nije zdrava življa, nema pomoći. Ja ovo navodim u dokaz, kako se naši govori izkrivljuju, zaboravljaju ili hotimice prešute, te više put izadje u njih, što je sasvim protivno od onoga, što smo govorili.

Spominjem još, da je ono isto glasilo, koje sam neki dan ovdje žigosao oštrim riečima, ponovilo onu insultu, premda sam naveo knjigu i stranu. To je nešto, što se medju pristojnim ljudima ne dogadja. S tim ja završujem svoj govor. (Na desnici burno: Živio!)

Zast. dr. **Marijan Derenčin**: Visoki sabore, ja bi molio, da mi dopusti g. predsjednik, da sutra govorim. Ja sam g. dra. Pliverića napeto slušao četiri sata, i ja držim, da će g. predsjednik imati i sa mnom onu istu toleranciju, što i s gosp. drom. Pliverićem. Ja sam govorio 19. prosinca 1899., a on je govorio 30. januara 1900. On je imao 40 dana vremena. Ja molim, da mi gosp. predsjednik dopusti, da noćas spavam.

Digitized by Google

Zast. dr. **Josip Pliverić**: Molim rieč na osobnu primjetbu. Ja sam istina govorio 30. siečnja, ali ja sam 19. prosinca g. dru. Derenčinu odgovorio s nekoliko rieči i rekao, da ću mu svoj odgovor dati, kad nastavi sabor svoje sjednice. Sjednice nije bilo kasnije. Dne 15. siečnja, kad su se sjednice nastavile, bio sam prisiljen težkim okolnostima, težkom bolesti moje petero djece, od kojih je dvoje na umoru bilo, da umolim dopust, a kad sam došao u sabor, htio sam odmah prvi dan govoriti, ali mi nisu pustili, to na znanje i ravnanje gosp. Derenčinu.

Digitized by Google

(Osobna primjetba.)

Zast. dr. **Josip Pliverić**: Molim rieč na osobnu primjedbu.

Predsjednik: Rieč ima nar. zast. g. dr. Josip Pliverić.

Zast. dr. **Josip Pliverić**: Presv. gosp. moj predgovornik počeo je i dovršio svoj govor s istom, svojom onako zvučnom frazom, koja će opet toga Pliverića pokazati, kakova je to osoba, a u istinu dokazuje, kakov je on . . . Gosp. dr. Derenčin je i jučer ovdje u saboru kazao, da ja tek četrdeset dana iza njegova govora taj govor pobijam.

Gospodo moja, on je govorio 19. prosinca prošle godine. Mi smo, čini mi se, imali 19. prosinca zadnju sjednicu. Ja onda nisam mogao imati rieč, jer sam već govorio u istom predmetu. Onda su nastupili božićni i saborski praznici, sve do 15. prošloga mjeseca. To je već 26 dana, koji se moraju

Digitized by Google

od onih 40 odbiti. Zatim sam bio težkom bolešću svoje familije zaprečen, t. j. uslied težke bolesti u obitelji nisam smio dolaziti medju druge ljude, sve do predprošle sriede. Kad sam došao, gosp. predsjednik nije me pripustio k rieči. Tako nisam dospio nego tek 30. siečnja da govorim.

Dakle ono: „Govor, izušćen prije 40 dana, pobijati, — to se ne dogadja na cielom svietu!“ — ne vriedi ništa, makar da je to gosp. Derenčin tri put ponovio.

A što se tiče moga centrumaštva i prelaza u vladinu stranku, to sam ja očekivao, da će gospodin iznieti, i za to sam ponio knjižicu, u kojoj je prvi moj govor štampan. Iz toga se govora vidi, da ja u vladinu stranku prelazim sa svim onim načelima, koja sam zastupao perom, jer samo to je moje, što sam zastupao perom. Cio drugi rad one skupine, u kojoj sam ja bio, ne može se meni pripisivati, jer ja tu nisam jedini odlučivao. Ali što sam napisao i pod svojim imenom izdao, za to ja odgovaram. I kako u obće u pogledu shvaćanja hrvatskoga državnoga prava, tako u pogledu pojedinih izvoda izjavio sam, da ću ostati kod njih i ostajem kod njih dotle, dok se činjenice ne promjene, na temelju kojih, kao na pravnoj podlozi, ja svoje zaključke osnivam

Digitized by Google

i dok se ne promjene u znanosti načela za prosudjivanje državopravnih pitanja. U prvom svom govoru, na str. 38., odgovorio sam baš na neke aluzije moga starog prijatelja gosp. dra. Milana Amruša, te kazao, da to jedanput za svagda kažem i da se proti takovim prigovorom više neću braniti.

To je jedno. A drugo, gospodo, ja sam bio u opoziciji i to ne samo u opoziciji, nego u žestokoj opoziciji, kako gosp. dr. Derenčin kaže. (Zast. dr. Derenčin: To je bila najžešća opozicija!)

Sad ćemo gledati, kako su oni nas smatrali u ono doba.

Dr. Derenčin je u ono doba, ne pod svojim imenom — ali po štilu sudeći — napisao u „Obzoru“ članak, u kome se kaže, kako je taj Pliverić već onda smetao Hrvatskoj i njezinom probitku, a medju ostalim kaže, „on neda da se kolo nagode dalje kreće“. (Zast. dr. Derenčin: Prigovara.) Ja hoteći odgovoriti na taj članak nisam to htio učiniti njemačkim jezikom — u „Tagblattu“ sam ja onda pisao — zato, da vanjska publika, koja čita „Tagblatt“, a ne zna hrvatski, da ne saznade ništa o našim intimnijim stranačkim odnošajima, nego sam u „Tagblattu“ odgovorio hrvatskim

Digitized by Google

jezikom i to je valjda jedini članak, što je u tom listu izašao hrvatskim jezikom.

Tu sam kazao i razlagao, što znači, „neda Pliverić, da se kolo nagode dalje kreće". (Zast. dr. Derenčin: Nisam ja pisao ono!) Nisam rekao, da vi jeste, ali naslućujem, a odgovarao sam onom, koji je pisao.

A sada da vidimo dalje! Vi ste se s nama sastajali, gospodo od neovisne stranke, ali sve onako kano da se ženirate. Kakova ste vi opozicija? Idite u narodnu stranku, tamo vi spadate, a ne u opoziciju (Zast. dr. Derenčin: Prigovara.) Što vam pada na pamet držati za se opoziciju. (Veselost.) To ste, gospodo, vi nama govorili, a i dokazali činom, kad sam ja htio g. 1887. i 1892. kandidirati za sabor. A vi premda sad velite, da sam bio u žestokoj opoziciji, u aktualnoj opoziciji — kad sam htio kandidirati u III. izbornom kotaru, odbili ste me, kad sam vas t. j. gospodu od neovisne stranke 1892. molio, neka kažu svojim prijateljima, da glasuju za mene, jer nisam mislio, da bi bez njihove pomoći mogao izaći. Ali tu je bio čitavi Sinedrium u redakciji „Obzora". Tu se mene pitalo: „Hoćeš učiniti ovo, hoćeš učiniti ono, hoćeš li podpisati sve naše predloge", a ja sam kazao, da ne ću, već da

Digitized by Google

ću podpisati samo one predloge, koji se budu slagali s mojim političkim uvjerenjem. Onda su gospoda kazala, da oni sami mogu izaći u III. izbornom kotaru, da imaju 60 glasova, a mene nisu htjeli pomoći. (Zast. dr. Mazzura: To su bile druge faze.) To je bilo 1892. godine, kad se je o izboru radilo. Tako su dakle oni mene pomagali i za takova opozicionalca proti grofu Khuenu mene držali, da mi nisu htjeli pomoći ni sa ono nekoliko glasova, na koje su mogli računati, premda sami nisu mogli kod izbora pobiediti.

A sada, kakovima je narodna stranka nas smatrala — ova sadašnja pod grofom Hederváryem? (Na ljevici prigovori — na desnici: Slušajte malo!). Imamo mi i danas u našoj sredini jednoga čovjeka, koji — onako što se kaže — kad govori ne sgriza rieči. Osobito, kad se opozicije tiče, on joj odreže. To je presv. gosp. Kovačević. Što je on o nama t. j. o centrumašima rekao?

On je dne 10. prosinca dakle g. 1886., prije one izborne borbe, rekao za centrumaše u svom govoru: (čita) „Program njihove stranke ne razlikuje se ni najmanje od programa stranke vladine i čudim se toj gospodi, zašto tjeraju opoziciju, zašto ne prionu uz narodnu stranku, da interese

Digitized by Google

zemlje podupiru. Ja se ufam, da će to kao patriotični muževi učiniti i ja ih pozdravljam najsrdačnije". (Zast. dr. Mazzura: Pogodio je!) Jest, ali nije pogodio g. Derenčin, kad je rekao, da su centrumaši bili u opoziciji, a evo oni, proti kojim smo oponirali nisu nas za opoziciju držali! (Zast. dr. Derenčin: Ali oprostite, ja se neslažem s g. Kovačevićem.) Pogodite se snjim! (Zast. dr. M. Derenčin: Ja se ne slažem s gosp. Kovačevićem.) To je bilo onda . . . (Zast. dr. Derenčin: Ja ću g. predsjedniče, moliti takodjer rieč.) . . . A slično je rekao i preuzv. ban jednom sgodom g. 1893. ovdje u saboru za članove centruma, da su to „svakako članovi stranke, koja je strogo stojala na nagodi". Evo, to je taj strašan skok, koji sam ja g. 1893. učinio. Ja sam došao ovamo, kud ste me vi slali k onim, koji su me zvali ne tražeći od mene, da svoje načelne nazore napustim, i zadržao sam, kako sam već u početku svog govora rekao, sve svoje nazore, pa sada s njima na temelju mojem i njihovom radim što se i koliko dade. Ja to odgovaram g. dr. Derenčinu i ništa više. (Zast.. dr. Derenčin: Onda moram i ja vama.) Ako imate prava. (Zast. dr. Derenčin: Imam, jer vi meni nešto imputirate, česa ja rekao nisam.)

Digitized by Google

Predsjednik: Ja molim, da ne upadate u rieč.

Zast. dr. **Josip Pliverić:** Ja sam rekao, da samo naslućujem. Ovdje su neka gospoda htjela reći, da ja i u riečkom pitanju nešto šaram. Ja kažem, da to nije istina. Ja o riečkom pitanju tako rekuć nisam niti razpravljao u svojim spisima. Ima o njem spomena, ali prave razprave o riečkom pitanju, naročito o sadržaju provizorija i njegovom provadjanju, o postanku i tumačenju §. 66. toga nema. Ako je spomena, to je samo taknuto. Tako u prvoj mojoj knjizi od g. 1885. u nekoliko redaka, govoreći o teritoriju Hrvatske, velim na str. 34., da je Rieka u kondominiju i s dvie tri rieči velim zašto držim, da nije Reichsland, kao što Elsaško-Lotrinžka prema njemačkom carstvu.

U drugoj knjizi, koja je izašla g. 1886., na str. 250. ja jednostavno kažem, da je prev. reskriptom od 25. svibnja 1867. Rieka bila pozvana direktno, da pošalje svoje zastupnike u ugarski sabor i dodajem, da je tim nastupila „faktično okupacija ovoga hrv. grada“. To se je dogodilo g. 1867. dakle prije nagode. Na str. 287. u toj knjizi veli se, da je po prvobitnom tekstu „pitanje teritorijalne pripadnosti Rieke ostalo neriešeno“. Još velim na str. 271. da i adresa sabor-

Digitized by Google

ska od g. 1868. odlučno naglašuje pravo Hrvatske na Rieku.

Ja mislim, da drugog mjesta o Rieci u mojoj knjizi, premda obsiže preko 500 stranica, nema, a ako ima, onda je u skladu s onim, što sam naveo. Napokon sam u trećoj knjizi pisao nešto obširnije o Rieci, ali samo u svrhu, da razjasnim sudjelovanje riečkih izaslanika kod definitivnog rješavanja riečkog pitanja, t. j. da dokažem, da Rieka u tom poslu nije ravnopravan faktor s Hrvatskom i Ugarskom. Na početku tog razlaganja stoji na str. 50.: „Odredba §. 66. . . . kako je poznato nije od obijuh deputacija ugovorena, nego je iz spomenutog prev. reskripta na prosto u nagodu preuzeta i vriedi odtada za Ugarsku i Hrvatsku kano ugovorom ustanovljena, pošto je prvobitva mahna naknadnim privoljenjem Hrvatske odstranjena".

To je meritorno, što se tiče položaja grada Rieke u toj knjizi. A sada da vidite taj centrumski program, po meni sastavljen i primljen u cielosti s malo izpravaka. U tom se programu Rieka ni ne spominje (Zast. dr. Banjavčić: Dosta žalostno.) Čita: Da će klub centruma „napose nastojati . . . da se sva neriešena još teritorijalna pitanja u smislu ugovorah nagodbenih obzirom na historička i politička prava hrvatskoga na-

Digitized by Google

roda rieše, pa će zahtievati od svoga saveznika Ugarske, da se u nagodbenom ugovoru od 1868. zajamčeni hrvat.-slav.-dalmatinski teritorij zaštićuje od svakog pokušaja razdrobiti ga i odciepiti što god od njega“.

To je, što je u centrumaškom programu o tom rečeno. Neosnovane su dakle one rieči, koje je izrekao g. dr. Derenčin, o tom, da sam ja skakao.

Sada bi još molio, da mi se dozvoli nekoliko stvarnih opazaka učiniti, što me g. dr. Derenčin nije dobro shvatio. (Zast. dr. Derenčin: Poslje ću i ja govoriti). Izvolite! Gosp. dr. Derenčin rekao je, da izjava vlade od god. 1881. ne radi o drugom, nego o postanku §. 66, a da ne radi o smislu i sadržaju. Ovo je istina, pa ako je to on meni imputirao, da sam ja to tvrdio, moram reći, da me nije shvatio. Ja sam izjavu vlade tamo spomenuo, gdje se radi o §. 66., zato, da i njom podkriepim ono, što sam naveo iz pojedinih govora o reskriptu. Ja sam to učinio zato, jer g. dr. Derenčin je u zadnjem govoru po stenografskom zapisniku na str. 4. u zadnja četiri redka kazao ovo: „U tom reskriptu kaže kruna, da je podielila sankciju nagodbi, podielila dakle sankciju i §. 66., kako izvorno glasi

Digitized by Google

u nagodbi" — dočim izjava vlade kaže, da je osnova nagode čitava sankcionirana, a samo nije sankcioniran prvobitni tekst §. 66-a. Dakle zato sam ja tu izjavu čitao, jer je ona izjava posve protivna njegovu sadanjem govoru, jer kaže, da taj §. 66. u prvobitnom svom tekstu nije sankcioniran i da se imade sadržaj reskripta smatrati „integriranim" djelom ovoga paragrafa; (Prigovori na ljevici.), zato sam ja tu izjavu spomenuo, za drugo ne.

Gosp. predgovornik izvolio je i to reći, da sam ja uztvrdio, da polazim sa stanovišta, da §. 66. negira pravo hrvatsko na Rieci. Ja sam se proti tomu već ogradio u zadnjem svom govoru, jer držim, da onaj, koji kaže, da je nešto suvlastnost, ne kaže, da je negirano. U savezu s tim, veli on, da sam kazao, da Ugarska stoji na stanovištu, da je po §. 66. Rieka izključivo ugarski teritorij. Ja ne znam odkale on to izvadja. Znam da imade političara, koji to tako i slično kažu. Ali ako je itko pozvan na tumačenje §. 66. i njegova smisla, to je bio pokojni ministar-predsjedink Andrassy. Kada bi §. 66. ono značio po njegovu mnienju, što kaže dr. Derenčin, da Ugri drže, nebi bio on učinio svoj posredujući predlog i nebi bio Hrvatom dao ingerenciju na pravo-

Digitized by Google

sudje na Rieci, nego bi bio rekao: Kako vi dolazite na Rieku, da tamo vršite prava, kad je izključivo ugarski teritorij. Možda će se u Ugarskoj naći tko dieli moje mnienje ali za sigurno nitko, tko će pristati uz Derenčinovo, da je po §. 66. Rieka izključivo hrvatska.

Gosp. dr. Derenčin hotio je mene staviti u škripac sa govorom Zlatarovićevim, pa je rekao, da ne zna, što ja o lojalnosti baruna Raucha držim.

Što ja o lojalnost bana baruna Raucha držim, to sam ja sasma jasno u spisima i govorima kazao. Ali ako se odavde ima izvesti, da Zlatarović mene pobija, to ja uzvraćam gospodinu Derenčinu drugo pitanje: Kako je g. dr. Derenčin mislio, odnosno kako misli o lojalnosti bana Raucha, kad veli, da nije dao, da se publicira naredba o riečkom provizoriju, jer je znao, da se ne slaže sa zaključkom sabora; kako tu izgleda lojalnost? Dakle prije, nego on mene pita, neka odgovori g. dr. Derenčin, što on drži o toj lojalnosti bana Raucha.

A što on govori o drugim okolnostima, to su tvrdnje bez dokaza. Ja sam naveo izjave Zlatarovićevu, Fedroczyevu, Žuvićevu i drugih govornika, i to one, koje prividno govore za stanovište Derenčinovo. Ali g.

Digitized by Google

dr. Derenčin ne radi tako, pa kad je čitao govor Fodroczyev, on je prestao kod rieči, koje nisu njemu poćudne (čita): „Da li bude riečka autonomija posve pod Hrvatskom ili jedan dio pod Hrvatskom, a drugi pod Ugarskom“, to nije htio pročitati (Zast. dr. Mazzura: To ne odlučuje.) a nije pročitao ni to, da će to zavisiti „o prosudjenju vlade“. Ja ne radim kao on, već citiram cielo mjesto pro i contra, pa tražim pravi smisao.

Presvietli g. dr. Derenčin se brani, da nije sudjelovao kod uvadjanja odvjetničkoga reda na Rieci. Ja to znam, ali je morao znati za nj, kad je bio šef pravosudja. Nego za što je on to naveo? Za to, da dokaže, kako pod Mažuranićem nije nijedan magjarski zakon uveden i pošto sam ga već po drugi put o stvari obavjestio, sad je tek priznao, ali da on nije sudjelovao. (Zast. dr. Derenčin: Ja se dam uputiti.) To je liepo!

G. dr. Derenčin kaže, da sam netočno informirao ovu vis. kuću, kad sam kazao, da su suglasni zaključci sabora ugarskog i hrvatskog. Ja to i ponovno kažem, jer tako je jedna i druga vlada kazala kruni, a tako kaže i kralj, jer kad se kaže: „na temelju u bitnosti suglasnih zaključaka“, to je onda točna informacija, a gosp. Derenčin tvrdi,

Digitized by Google

da sam rekao „na temelju jednakih zaključaka“, dočim ja kažem „na temelju, u glavnom, u bitnosti suglasnih zaključaka“. (Zast. dr. Derenčin. Ali nije tu materijalno suglasje.) Za to ja i kažem „u bitnosti“, a tim nisam rekao, da je zaključak jednog i drugog sabora bio istim riečima napisan ili istim redom izrečen. Tu nemam šta braniti, niti dopuštam, da mi se nešto imputira. Jer gdje po mnienju svih trih faktora postoji u „bitnosti“ suglasje, to je meni dosta, jer bitnost odlučuje o naravi same stvari, a ne ono što nije „bitno“.

Sad, gospodo, ne ću dalje da govorim, a imao bih još nešto, ali to ne spada strogo niti na osobnu, niti na stvarnu primjetbu. Samo molim još ovo.

Gosp. predgovornik danas mene poučava, što znači corpus separatum. Ja znam za onu knjigu Račkovu, i čitao sam je valjda kad i g. dr. Derenčin, t. j. čim je izašla, pa znam i za tumačenje pok. Račkog i usvajam ga posve. Znam, da je Hrvatska nekoč na Rieci imala podpuno pravo, i da joj se počelo vremenom negirati, da ga je počelo nestajati (Zast. dr Banjavčić: I otimati.) pa i otimati.

Ali ja sam kazao, da je to pravo naše kašnje poraženo, t. j. da je doživila Hrvatska

Digitized by Google

poraz u §. 66. nagodbe, i da ono, što je prije bilo, ne može služiti za tumačenje sadanjega stanja, kao osnova za riešenje riečkoga pitanja. A koliko se je nadao sam Rački od riešenja riečkoga pitanja, to sam naveo iz pisma, što ga je dne 10. srpnja 1868. pisao Preradoviću, gdje mu je rekao, da ćemo glede Rieke po svoj prilici izgubiti svoje pravo na Rieku. (Zast. dr. Šime Mazzura: Ali ne da smo izgubili po nagodbi.) Ta to je bilo baš, kad je nagodba sklapana, pa nije na drugo ni mogao misliti, nego na nagodbu. On veli: „Mi ćemo se valjda moći i imati zadovoljiti tim, što smo svojim trudom našoj stvari koliko toliko pomogli, prem se bojim, da ne ćemo upravo Rieke spasiti".

A kako će se tumačiti corpus separatum u §. 66. tu ja ne nalazim u njem, što nalazi g. Derenčin, ali ne nalazi ni gosp. dr. Bresztyenszky, ni Barčić, ni čitava stranka prava, koji dapače drže, da je Rieka posve odciepljena od Hrvatske, što ja ne priznajem. Dakle zašto ne pita g. dr. Derenčin glede toga druge ljude, a ne mene.

S tim sam svršio. (Živio! na desnici.

Digitized by Google

Digitized by Google

Još dvie tri na govor g. dra. M. Derenčina.

1. G. dr. Derenčin kaže, da sadanji §. 66. nije falzifikat »za to, jer se nova redakcija spomenutoga §-a materijalno osniva na suglasju krune i sabora« —. Ovo je posve izpravno, ali upravo za to ne mogu razumjeti, kad dr. Derenčin nakon toga veli: »Gledajmo istini u oči: »Sabor primajući reskript nije znao, nije mogao znati, nije imao razloga držati, da će ovaj reskript osvanuti u §. 66. kao zakon .... Prepuštam nepristranom sudu, da li je naš sabor, kad je primio reskript, imao namjeru stvoriti zakon«.

Ja o tom govorim ovdje gore na str. 44—60, pa je g. dr. Derenčin trebao pobiti ove moje razloge.

U mjesto toga on jednostavno poriče pa veli: „faktum, da je ugarski sabor izričnim zaključkom preinačio izvornu prvo-

Digitized by Google

bitnu redakciju §. 66., taj faktum sam po sebi, ako i je iz novinah bio poznat članovima sabora, nije takav faktum, iz kojega se može logičnom konsekvencijom izvesti, da je i hrvatski sabor u oči rečenoga (naime riečih Zlatarovićevih) znao, da će redakcija reskripta doći u zakon".

Ovimi riečmi g. dr. Derenčin opet poriče, što je u istom govoru rekao, naime da §. 66. nije falzifikat »za to, jer se nova redakcija spomenutoga §. materijalno osniva na suglasju krune i sabora. Čim je kruna u onom reskriptu izjavila, da udieljuje sankciju nagodi u očekivanju da će sabor reskript primiti, i čim je sabor godine 1868. primio reskript, u kojem su sadržane one rieči o corpus separatum, tim je ustanovljeno suglasje sabora sa kralj. propozicijom. U oči ovoga suglasja ne može se kazati, da materijalno postoji falzifikat u §. 66. nagode«. — Eto dakle imamo suglasje bez da je sabor znao, na čim se suglasuje — pravo čudovište suglasja!

Pitam na dalje: ako se »**nova** redakcija spomenutoga §. materijalno osniva na suglasju krune i sabora — kako veli dr. Derenčin — čemu se onda poziva na rieči Zlatarovićeve, da taj reskript

Digitized by Google

ne će postati zakonom«, kad je nova redakcija baš iz reskripta prenesena u §. 66.? Pa što onda znači opetovana tvrdnja, da barun Rauch nije znao, da će reskript doći u zakon? Jer ako nije znao Rauch, ako nije znao Zlatarović i čitavi sabor — odkale je onda došlo ono »suglasje« glede »nove redakcije« §. 66.?

G. Derenčin svojom tvrdnjom, da sabor hrvatski »nije znao, nije mogao znati, nije imao razloga držati, da će ovaj reskript osvanuti u §. 66. kao zakon« — poriče i onu izjavu, koju je vlada grofa Pejačevića godine 1881. saboru dala, a pri kojoj je i on sam sudjelovao.

U toj izjavi veli vlada i s njom g. dr. Derenčin (vidi gore na str. 90): »previšnji reskript, ako se po obih legislacijah prihvati, **mora** se smatrati integrirajućim dielom nagode, koja se ima popuniti u smislu prihvaćenog kraljevskog predloga« itd. Zar ovo nije najveće protuslovje s onim, što sad kaže g. dr. Derenčin, da naime sabor nije znao, nije mogao znati i t. d.?

Naproti tvrdnjam g. Derenčina ja u skladu s onim »materijalnim suglasjem krune i sabora« te izjavom vladinom od 1881. kažem, da je hrvatski sabor znao, da je

Digitized by Google

pače »morao znati«, da će novi tekst u §. 66. osvanuti kao zakon, a to isto kaže i izjava vlade od 1881., jer ako se nešto „mora smatrati integrirajućim dielom nagode“ — a nagodu je prihvatio sabor, on je morao znati i to što sve ta nagoda sadržaje.

U ostalom g. dr. Derenčin sam veli, da je tu vladinu izjavu u saboru u ime vlade zastupao g. barun Živković. A evo što on kaže: „Iz svega, što sam do sada rekao, svaki mora uviditi, da je sabor, je li htio ili ne htio, znati mogao i znati morao, o o čem se radi“.

Uza sve to i uz ono, što je sam rekao o „očekivanju“ kraljevu, i da je nastupilo „materijalno suglasje“ izmedju kralja i sabora; i premda dopušta, da je barun Rauch sudjelovao kod sastavljanja reskripta, pače da je naš sabor iz novinah znao za novu redakciju §. 66. izvedenu u ugarskom saboru — ipak opet kaže g. dr. Derenčin „o postupku vlade ugarske s tim reskriptom pošto ga je sabor hrvatski primio, o tom nije nitko znao od onih, koji su onda u saboru bili. To je bila tajna ugarskog ministarstva“. Gosp. Derenčin očito veoma malo drži do inteligencije naših političara! A što se tiče one tajne, to je bila čudna tajna, kad se je već 6 dana prije razprave

Digitized by Google

u našem saboru prihvatio reskript u saboru ugarskom, a 3 dana prije promienio tekst §. 66. — na očigled svemu svietu!

2. G. dr. Derenčin dobro kaže. da se u vladinoj izjavi od 1881. od pitanja o postanku §. 66. ima razlikovati „smisao nove redakcije“, t. j. što znamenjuje taj „corpus separatum“ naročito, da li je istina, da nova redakcija §. 66. dira u pravo Hrvatske na riečki teritorijum, da li ona ustanova kaže da Rieka nije cjelokupni dio Hrvatske. U to se pitanje vlada grofa Pejačevića nije upustila. Moj prijatelj i tadanji drug kod vlade barun Živković koji je onu izjavu u saboru zastupao, pripravan je to gosp. Pliveriću potvrditi“.

Ja mislim, da g. dr. Derenčin ne treba truditi presv. g. baruna Živkovića na nove izkaze. On je svoj izkaz o klauzuli „separatum corpus“ učinio još god. 1868.—1870., 1875. pa i 1881. baš kad je zastupao u „ime vlade“ njezinu izjavu. Dovršivši svoja razlaganja o postanku §. 66., on se je osvrnuo i na druge momente tadanje razprave a po imence i na smisao one klauzule novog teksta. Pošto su mu pako njeki govornici spočitavali, da je on sam god. 1868. drugačije govorio, kazao je g. barun Živković 9. srpnja 1881.: da je on g. 1868. „rekao

Digitized by Google

otvoreno, jasno i glasno, da je time, kada se ovaj odpis primi, riečko pitanje riešeno.“ Veli, da je god. 1868. tražio odgodu razprave o reskriptu „jer nalazim da ovo pitanje riešava samu stvar i da ima dva diela. Toliko sam vidio iz samoga odpisa, ako je i bilo vrlo malo vremena, jer kralj hoće, da se pitanje glede Rieke riešitako, da spada kruni sv. Stjepana kano separatum corpus i onda dalje hoće, da se izašalje deputacija. Ja sam to tako shvatio i kazao a tako je svatio i moj sudrug dr. Stojanović„.

Što je pako i kako o klauzuli separatum corpus i njezinu znamenovanju rekao i Stojanović i Živković, to sam već u prvom govoru naveo (gore str. 69. i sl.)

Svi su oni znali, da klauzula ne znači ono, što su Hrvati dotle naglašivali, t. j. izključivo pravo Hrvatske na Rieku! — Znali su, da je tim „načelo“ cjelokupnosti riešeno — znali su, da se tim naša cjelokupnost „krnji“, da se tim napušta što je sabor hrvatski dotle uviek tvrdio, napušta se izključivo pravo Hrvatske na Rieku, a prima se corpus separatum, koga je po riečih Stojanovićevih hrvatski sabor uviek odbijao!

I upravo zato. jer su znali, oni su po-

Digitized by Google

kušali da osujete prihvat reskripta s tom klauzulom. Inače bi njihovi govori bili bez smisla.

3. G. dr. Derenčin proti svemu tomu opet navodi izjavu Zlatarovićevu u razpravi o reskriptu, da se tim „ne stvara zakon itd.“ Ja sam već prije (gore str. 73. i sl.) naveo Zlatarovićeve rieči i razložio, zašto se one ne mogu protegnuti na ovaj stadij pitanja riečkoga niti na smisao klauzule separatum corpus. Ali g. dr. Derenčin ne vjeruje meni, pa ću zato navesti, što je u tih Zlatarovićevih riečih kazao gosp. barun Živković — dakle opet svjedok Derenčinov — kad je 9. srpnja 1881. pred saborom zastupao izjavu vladinu. On veli, da je — prihvativši uzprkos onih riečih Zlatarovića i drugih govornika, reskript — „time baš sam sabor činom pokazao, da je znao o čem se radi, jer kada je bio prihvaćen odpis, što je učinio? Odmah je drugi dan poslao adresu kralju, i kazao, da je odpis prihvaćen i time smatrao stvar svršenom. Kazao je u drugoj adresi i to da šalje deputaciju od 4 člana glede onih ostalih pitanja, a u ovom prvom niti je izaslana deputacija, da što u pretres uzme, niti je koji god od saborskih članova zapodjeo to pitanje niti u onoj sjednici, a niti kasnije, a zašto? jer je znao,

Digitized by Google

da je prihvatom kr. odpisa i predlog krune prihvaćen dakle riešen .... Što se tiče pitanja autonomije grada Rieke, o tom može biti rieči, no ob onom drugom ne može više biti rieči.“

A što je to „ono drugo“ — o čem ne može više biti rieči? — To je već prije kazao g. Živković, rekavši: „jer kralj hoće, da se pitanje glede Rieke rieši tako, da spada kruni sv. Stjepana kao separatum corpus i onda dalje da se izašalje deputacija. Ja sam to tako shvatio i kazao, a tako je shvatio i moj sudrug dr. Stojanović. Eto tako je god. 1881. kod same razprave o izjavi govorio u ime vlade g. barun. Živković. I sada opet ja prepuštam „nepristranom sudu“ svih, da kažu, može li se gosp. Derenčin pozivati na njega, kao svjedoka! Pitam ga još, kako je to, da je i sam Fodroczy — premda se nije ništa promienilo — god. 1870. mogao reći, da Rieka po provizorijumu neće biti „niti ugarska niti hrvatska, nego zajednička!“ Odkud njemu pravo — makar i provizorno — odstupiti Rieku u zajednicu, ako je ona po §. 66. izključivo Hrvatska? — Kako je Žuvić mogao pozivom na §. 66. reći, da nije ni ugarska ni hrvatska, nego samosvojna? Pa kako je i sama regnikolarna

Digitized by Google

deputacija u poruki od 12./6. 1869. mogla razlikovati Primorje kao „bezdvojbeno cjeloviti dio Hrvatske“ od Rieke, koja je „prieporan teritorij“, (Dnevnik saborski 863), a u poruki od 28./5. 1869.. reći, da je „to pitanje u smislu §. 66. takodjer i nadalje otvoreno dotle . . dok se . . prijateljski sporazumak postigao bude“, — naime o autonomnih poslovih na Rieci? (str. 858). G. dr. Derenčin zaboravlja, da je u onoj debati od 1881. i sam tadanji izvjestitelj Miškatović — koji je takodjer branio izjavu vlade — rekao, da „kruna ugarska po samom zahtjevu ug. sabora i Ugarske, obuzimlje i Ugarsku i Hrvatsku, daklem Rieka po §. 66. ne spada samo Ugarskoj, nego i Hrvatskoj“. A jeli to izključivo pravo?

4. G. dr. Derenčin kaže, da je njegov odgovor imao reći g. komešu Josipoviću: što ćemo sa sudbenim stolom na Rieci, kad ste vi krivi, što je sada nemamo“ i da je bio „uztuk na dovike političkog protivnika“. Ali premda bi i ovo bilo dosta ipak ne stoji! G. Josipović naime nije učinio „dovik“, nego je držao mali govor, koji u saborskom dnevniku ima 19 redaka, a g. Derenčin je u svom odgovoru upotriebio za Rieku, (vidi gore str. 243.), tako drastične rieči, da iz njih neće nitko živ zaključiti, da je on mislio

*

Digitized by Google

na vremeniti gubitak u „faktičnom smislu“, prvo za to, što je Josipović izjavio nadu, da će provizorij valjda skoro prestati, a drugo i osobito zato, što je g. Derenčin rekao, da je **sabor** od 1868.—70. Rieku „odtrgao, predao Madjarom“ i td. Jer ako je to uradio sabor, on je jamačno „znao“ ne samo, da će ona klauzula osvanuti u zakonu, nego i to, kakovi ona smisao imade i kakovu je ovlast dao vladi glede uvedenja provizorija.

5. Predbacuje meni g. Derenčin, da ja ciepam dlaku na četvero, ali ja mislim, da nema pravo, pače, da on to čini. Kaže on, da se ja pozivam na jedno prev. riešenje, u kojem se kaže — dakle to dopušta — „da zaključci nisu posve već u bitnosti suglasni.“ Na ovo odgovaram, da onih riečih „nisu posve“ u prev. riešenju nema, već samo da su saborski zaključci u „bitnosti jednaki“. Ali ni to ni ono prvo nesmeta ipak g. Derenčinu, te veli, da zaključci obih saborah stoje „u najkrupnijoj oprieci!“ — I premda o „bitnosti“ zavisi jednakost i suglasnost stvarih, ipak po g. Derenčinu imamo nješto, što je u bitnosti jednako, a ipak je u „najkrupnijoj oprieci!“ Je li ovo „logična konsekvencija“, koju naglašuje g. Derenčin?

Digitized by Google

Meni se sve čini, da se je g. Derenčin u onoj šumi, koju je — veli on — više gledao nego pojedina stabla — zabludio tako, da već nezna ni lievo ni desno, nego udara glavom sad u jedno, sad u drugo stablo!

6. G. Derenčin veli za današnji riečki provizorij, da ne odgovara zaključku našega sabora. Što se toga tiče, pitam, zašto se g. Derenčin ne poziva na rieči Zlatarovićeve od 7./1. 1871. (Gore na str. 161.), pa na izjavu vlade od 1881., kad je on sam bio njezinim članom? (Gore str. 161.). Zašto se ne poziva na izjavu presv. g. baruna Živkovića od god. 1875., (gore str. 11.), i na njegov govor od 20./4. 1882. povodom izašiljanja regnikolarne deputacije, u kom je rekao, da su oba sabora „zaključila ovlastiti svoje vlade, da one na Rieci uvedu provizorij, a to su obe vlade o v l a š t e n e p o s v o j i h z a s t u p n i č t v i h i uvele, a ne bude li se mogao naći sporazumak, to će ostati o n a j p r o v i z o r i j, koga su uvele obe vlade zaključkom svojih zastupstvah". Je li g. Derenčin tada mislio, kako sada misli, da naime provizorij „ne odgovara zaključku hrvatskoga sabora?" U nijednoj od ovih izjava nigdje se ne dvoji o tom, da li provizorij odgovara zaključku našeg sabora.

Digitized by Google

G. Derenčin je doduše pokušao iz govora Fodrocijeva izvesti dokaz za svoju tvrdnju. Ja sam govor Fodrocijev naveo, (gore str. 185.), a navodi ga i g. Derenčin — ali kako? On jednostavno izpušća one rieči: Da li bude naša autonomija sasvim pod Hrvatskom ili samo jedan dio, a drugi pod Ugarsku, to dakako zavisilo bude od razsudjenja vlade" — dakle izpušća one rieči, u kojih sam Fodroczy tumači ono, što je prije rekao!

Još klasičniji je g. Derenčin, kad navodi rieči g. Žuvića. Sve ono, što sam ja naveo gore na str. 188—195., g. Derenčin je skupio u ove rieči i kaže još: Evo što on veli: Sabor ugarski naložio je svomu ministarstvu, da primi upravu grada Rieke i šnjom upravlja. Ma što može misliti ug. sabor u tom zaključku? Taj zaključak niti može prejudicirati nama, jer mi kažemo izrično, da provizorij ima biti u okviru nagodbenog zakona". — Tako g. Derenčin i još onda kaže: „Što je kašnje govorio, to ne može pobiti ono, što je jasno i nedvojbeno izjavio!" — A ja velim, da sa ovakovim protivnikom, koji jednostavno prešuti i te kako važne rieči citiranih svojih svjedokah, zbilja nije moguće razpravljati!

Digitized by Google

Veli g. Derenčin, da današnji provizorij odgovara shaćanju ugarskoga ministarstva i ug. sabora, „da je po §. 66. nagodbe riešeno pitanje o teritorijalnoj pripadnosti Rieke na korist Ugarske s izključenjem samoga Pliverićevog idealnoga kondominiuma.“ Ja znam, da je tako zaključio ugarski sabor prihvaćajuć reškript i tvrdili Riečani. Ali ja znam, da se je naša deputacija u poruci od 28./5. 1869., proti tomu ogradila, (Dnevnik str. 858) i pozvala na §. 66., po kom hrv. sabor imade pravo odluke o uredjenju poslova riečkih. Napokon znadem, da ni grof Andrassy nije držao, da je Hrvatska posve izključena od Rieke, pače je u svom posredujućem predlogu od 14./6. 1869. htio Hrvatskoj glede zakonarstva, glede sudbenosti i pravosudne uprave u gradjanskom i kaznenom pogledu dati važni upliv i znam da bi bili Ugri to prihvatili, da je naša deputacija pristala — a sve to je dokazom, da se Hrvatskoj nije poricalo svako pravo na Rieku.

Što pako ja držim ob onom shvaćanju ugarskom, to sam na njekoliko mjestah već razvio. Ovdje pitam samo: zašto gosp. Derenčin glede toga ne prihvaća nazore svoga kolege g. baruna Živkovića, koji je zastupajući vladinu izjavu 9./7. 1881., rekao, da

Digitized by Google

je ugarski sabor prihvativši reškript, prihvatio time kraljev odpis „koji nije bio jednak njegovomu predlogu, jer nije polučio ono, što je zahtievao“, t. j., da se Rieka „povratno utielovi“ Ugarskoj? U istom smislu je govorio i izvjestitelj Miškatović iztičući, da je baš glasom §. 66. Ugarska po prvi put priznala njeko pravo Hrvatske na autonomne poslove, a tim i teritorijalno pravo, po čem „Rieka po §. 66. ne spada samo Ugarskoj, nego i Hrvatskoj?“

Jeli se g. Derenčin 20./4. 1882. slagao sa barunom Živkovićem, da §. 66. „daje Hrvatskoj pravo, da će doći do cjelovitosti svoje . . . jer bude li u hrv. saboru zastupana Rieka glede pravosudja, glede nastave, makar samo jedne te grane, to je Rieka već cjelokupni dio naše zemlje. O tom se radi, da se do toga dodje“.

Jeli se slagao sa izvjestiteljem Miškatovićem, koji je 20./4. 1882. rekao: „Već za to se nije odrekla ova zemlja prava svoga na Rieku, što se kaže u §. 66, da će se morati postignuti sporazumak glede poslovah autonomnih. Tko će pitati Hrvatsku, da li pristaje na riešenje pitanja autonomnih, makar koje zemlje na svietu na koju prava neima? Ona pako zemlja mora se pitati, koja odlučiti pravo

Digitized by Google

ima, kako će pristati, da se autonomni poslovi izvršavaju." —

Ali pošto jednako pravo ima i Ugarska — onda pitam: zar nije Rieka i ugarska i hrvatska, kako je rekao Miškatović 1881.? . .

Pa dok to u §. 66. stoji, dotle može njetko govoriti koliko hoće, da je Rieka izključivo hrvatska, a drugi, da je izključivo ugarska — ni jedno ni drugo se nedade opravdati, pobija ga §. 66., koji daje Hrvatskoj ne samo odlučno pravo sudjelovati kod definitivnog uredjenja riečkih poslova, nego i mogućnost, da zadobije sve ili njeke grane autonomnoga državnoga života. —

I ako Hrvatska na temelju §. 66., t. j. na temelju u njem priznatoga ugarsko-hrvatskoga kondominalnog prava, ništa neuzmogne polučiti —, na temelju Derenčinovog izključivog teritorijalnog prava, lje neće izvojštiti, dok god stoji nagoda i u njoj §. 66.

Što g. Derenčin govori, da kondominij ne može postojati izmedju dvie realno unirane zemlje, i da predpolaže „trećega samostalnoga" — to nije vriedno odgovora, je se protivi elementarnim državopravnim pojmovom i mieša pojam protektorata sa

Digitized by Google

pojmom kondominiuma. Pa ako je njeki dan već i „Pester Lloyd“ — premda neprihvaća kondominij rekao, da se to shvaćanje dade „protumačiti“, ni g. Derenčin nebi trebao izmišljati posve nove oznake za kondominij.

Dotle bo, dok po §. 66. Ugarska i Hrvatska imadu jednako i izključivo pravo uredjivati upravne poslove, — dakle izvršivati vrhovničtvo — na Rieci, taj se odnošaj može prema stručnoj državopravnoj terminologiji označiti samo kano kondominij onih dvajuh političkih naroda — Hrvatske i Ugarske — koji su nagodu i u njoj §. 66. stvorili, pa makar da praktični političari toga izraza i neupotrebljavali.

8. Još veli gosp. Derenčin, da sam ja „onako mimogred priznao, da je Rieka bila neposredno utjelovljena Hrvatskoj, — pa pita: zašto iz toga priznanja faktično ne izvodim konsekvencije?“ A onda veli: Zato, jer se u §. 66. nagode nalazi rieč: „corpus separatum“ — odgovorit će gosp. Pliverić. Ali g. Derenčin nije pogodio, što ću ja odgovoriti!

Kad bi u §. 66. stojale samo one rieči, koje stoje u diplomi od 1779., t. j. „ut urbi fluminensis . . . tanquam separatum S. R. Hungariae adnexum corpus

Digitized by Google

porro quoque consideretur . . . neque cum alio Buccarano . . . ulla ratione commisceatur . . .“ ja nebi iz tih samih riečih izvodio ništa proti izključivoj teritorijalnoj pripadnosi Rieke k Hrvatskoj. Jer kakogod je poslje 1779. Rieka uzprkos te klauzule bila izključivo hrvatska, tako bi bila i poslje g. 1868.

Ali u §. 66. ima još nješto, čega u diplomi od g. 1779. nema. Pošto naime Ugarska u §. 65. u naćelu „priznaje zemljišnu cjelokupnost“, onda se u §. 66. potanko „priznavaju“ svi dielovi hrv. teritorija. Pa medju ostalim tude, priznaje Ugarska, da „teritoriju“ kraljevine Hrvatske spada 1. županija riečka „s izuzećem grada i kotara riečkoga“. Ovoga izuzeća pako nema u onoj diplomi od g. 1779., koja u obće ni ne govori o teritoriju Hrvatske. Zato onaj corpus separatum u diplomi od 1779. imade samo znamenovanje posebnoga upravnoga tiela kraljevine Hrvatske, koje je različito, i ne smije se pomiešati s bakarskim, nego imade „i nadalje“ — porro quoque ostati, kako je bilo do god. 1779., kad ni Ugri nisu poricali neposrednu pripadnost Rieke k Hrvatskoj. — To je posve temeljito dokazao pok. Rački. — Ali evo §. 66., koji kao i §. 65. govori upravo o

Digitized by Google

teritorijalnoj cjelokupnosti Hrvatske, na žalost iz županije riečke, koja je jedan dio hrv. teritorija „izuzimlje“ baš grad Rieku. Dočim se dakle onaj „corpus separatum“ diplome od 1779. odnosi samo na upravu, koja imade biti odieljena od bakarske — to se ovaj corpus separatum u §. 66. odnosi na zemljištnu cjelokupnost Hrvatske, iz koje se „izuzimlje“, jer se ne priznaje, da spada bilo na tadanju županiju riečku bilo na koju drugu — dakle ne spada ni u onu „zemljištnu cjelokupnost“, koju u §. 65. i 66. Ugarska „priznaje“ Hrvatskoj. (Vidi na str. 33).

Ovo je dakle iz teritorija hrvatskoga „izuzeti“ corpus separatum. A kamo spada, to se vidi iz daljne ustanove, koja kaže, da će Hrvatska i u Ugarska skupa i jednakim pravom urediti njegove odnošaje — t. j. da spada pod Hrvatsku i Ugarsku.

9. Ako ja nisam obširno govorio o tom, da je Rieka bila neposredno utielovljena k Hrvatskoj — nisam zato, jer se nije radilo o toj stvari, nego o tom, kako stojimo s Riekom danas po §. 66. nagode?

A u tom sam pogledu dokazao, da je g. Derenčin pun protuslovjah, ne samo sa svojimi nekadanjimi nazori — koje sada drugačije tumači — nego i sa svojim od-

Digitized by Google

govorom na moja razlaganja, i da jedna njegova izjava pobija drugu! Dokazao sam, da je on u protuslovju i sa onimi svjedoci, na koje se je sam pozvao. Pa sada ga pitam, što vriedi njegova blistava fraza, da njegovo mnienje „osim dra. Pliverića dieli cio hrvatski narod.“

Ako se to odnosi na stanje prije nagode, dielim taj nazor i ja skupa s cielom Hrvatskom. Ali ako se odnosi na §. 66. nagode, onda Derenčinova mnienja ne dieli gotovo nitko u Hrvatskoj.

Oni, koji su mu najbliži, poriču za to autentičnost i obveznost §. 66. Drugi, kao što i Barčić, tvrde za §. 66. upravo protivno od Derenčina. U koliko ga pako uzimaju — dato non concesso — za podlogu svoga umovanja o faktičnom stanju, oni vele — kao što pok. dr. Ante Starčević — da je Rieka i Ugarska i Hrvatska. Dakle tko su ti, koji se slažu sa Derenčinom?

10. Još jedno. G. Derenčin navodi, da je naša regnikolarna deputacija 1868. i 1869., na temelju Račkove knjige o Rieci, crpila sve argumente na obranu prava Hrvatske na Rieku — „prava od kojeg nije nikada odustala, što dokazuje zaključni njezin izvještaj od god. 1870., koji veli, da

Digitized by Google

budućemu regnikolarnomu odboru nisu vezane ruke."

Ako g. Derenčin ovimi riečmi hoće kazati, da je naša hrvatska deputacija u svojih razpravah ne samo polazila, nego i ostala na stanovištu izključive teritorijalne pripadnosti — meni se čini, da se on vara. Jer u svojoj poruci od 12./6. 1869., kažu izrično, da će se „o k a n i t i preciziranja formuliranja . . da li naime Rieka k Ugarskoj n e p o s r e d n o, i l i p r e k o H r v a t s k e s p a d a", pa da „sadašnjost uvjetuje sviest, da Hrvatska, kao što Rieka, ova tako, kao što teritorij užje Ugarske, a isto tako Erdelj, k a k r u n i u g a r s k o j spadaju, te se daljnja diskuzija o tome samo bezkoristnom ukazuje, i po zamjenite interese štetnom".

Na drugom mjestu iste poruke postavljaju se „principijelna pravila" za razpravu, i tude se pod 1.) veli, da se radi „s a m o o b u r e d j e n j u a u t o n o m n i h p o s a l a h . . grada Rieke, a pod 3.), da je „Rieka cjeloviti dio sv. Stjepana krune".

U svojoj poruci pako od 28./5. 1869. proti izjavi Riečanah, koji su tvrdili, da Hrvatska nema više nikakova teritorijalnog prava, pa niti pravo odlučivati o uredjenju

Digitized by Google

Rieke, koja da je, kao corpus separatum, posve odieljena od Hrvatske — očituje naša deputacija, da pitanje riečko „nipošto nije definitivno riešeno“, jer da jest, „n e b i s e z n a l o, u k o j u d a s u s v r h u r e g n i k o l a r n e d e p u t a c i j e s a z v a n e“, i da se to pitanje po §. 66., „kao otvoreno dotle smatrati ima“, dok se postigne nagoda, koja će odgovarati, „koli pravednim zahtjevom dotičnih interesentah, toli takodjer skupnomu interesu svih zemalja Ugarske krune“.

Eto dakle Hrvati ne samo izvode svoje pravo na Rieku iz sudjelovanja kod uredjenja autonomnih odnošaja na Rieci, nego ga dapače — po mom mnienju pogriešno — i ovisnim čine o tom, hoće li ili neće Hrvatska dobiti izravnog upliva, na koju granu autonomne uprave. Ovako je neizpravno sudio i g. Živković u izjavi od 20./4. 1882. Ali već ta okolnost, što hrv. sabor ima u obće pravo odlučivati, dokazuje po mom shvaćanju, da i mi imamo njeko teritorijalno pravo. Napokom upućujem g. Derenčina na poruku naše deputacije od 12./6. 1869., u kojoj se razlikuje Primorje, kao „bezdvojbeno cjeloviti dio Hrvatske“ od Rieke, za koju se veli, da je „prieporan teritorij“.

Digitized by Google

Zar to dokazuje, što tvrdi g. Derenčin?

Ako se pako njegova tvrdnja odnosi na mogućnošt, da Hrvatska kod definitivnoga uredjenja autonomije riečke u smislu §. 66., dobije njeke ili sve autonomne poslove pod svoju vlast, onda nije toga trebao meni govoriti, jer ja sam to i sam, (vidi gore str. 33., 84. i 85.), već naglasio, kao što su na navedenih mjestih naglasili Živković, Miškatović i drugi.

Dr. J. Pliverić.

Digitized by Google

Izvadak iz govora preuzv. g. bana grofa Khuen-Hederváryja, na govor g. zast. M. Derenčina dne 6.|2. 1900.

Ali ja ću kazati, da je i o smislu istog paragrafa suvišno govoriti, jer moliti ću, što kaže §. 66.? On nabraja teritorij Hrvatske i Slavonije, a izuzimlje teritorij Rieke. Dakle što je izuzeto, to ne sačinjava teritorij Hrvatske, bar po pravnom tumačenju; samo se tako može shvatiti stvar.

Ali ne samo to, nego ujedno kaže, kakovu imade narav taj teritorij riečki. On opredieljuje i kaže, da je to corpus separatum krune ugarske i što se tiče drugih t. zv. autonomnih posala, kako će se ti urediti, kaže, da se ti imadu urediti sporazumljenjem svih trijuh interesenta. Zašto se je to tako učinilo, nalazim razlog u tom, da se je hotjelo tim onaj nesklad izpuniti, koji je bio izmedju shvaćanja ugarskoga i hrvatskoga sabora. O tom nisam nikada dvojio i u govorih, koje sam citirao,

Digitized by Google

upravo sam našao, da je nesklad bio i radi toga nesklada stajalo je u pogibelji pitanje, da se nagoda u obće stvori izmedju Ugarske i Hrvatske. Zato se je taj expediens stvorio. Ne ću se dalje upuštati u dokazivanja pravovaljanosti, jer sam i ja to već jednom učinio, a nakon današnje izjave g. Derenčina bilo bi to sasma suvišno; ali budući je ovdje jedan g. zastupnik — ne g. dr. Derenčin — kazao, što je važno, da se konstatira, kano da promjena nagodbenoga zakona, koja je suglasna s onim, što je u kr. reskriptu, kano da to nije privolom i ovlaštenjem Njeg. Veličanstva učinjeno, to mogu na temelju uredovnih spisa izjaviti, da je to upravo na izrično ovlaštenje Njeg. Veličanstva usliedilo, naravno kao što i sa predhodnim znanjem hrv. vlade. A što je hrv. sabor znao, ili nije znao, ja mislim, da se to dade podpuno dokazati iz onoga, što se je u saboru reklo. Imade raznih mnienja o tom, što je tko htio da kaže. Gosp. dr. Derenčin tumači govornike ovako, a g. dr. Pliverić onako. To su razna tumačenja, ali faktum je ostao, košto je g. Derenčin rekao, čim je sabor prihvatio reskript, da je prihvatio i nagodu. Dakle je morao biti sabor na čistu, što je učinio, kada je to prihvatio. Vidi se to i iz daljnjega toka stvari, a na-

Digitized by Google

pose kod razprave, koja se je razvila o tom pitanju, kod stvaranja provizorija. Razprava, koja se je vodila u saboru iza toga, što je regnikolarna deputacija svoje izvješće podnjela. Tu je, kako se dobro znade, upravo zast. Filipović motivirao zaključak, koji je išao za tim, da se taj provizorij stvori. A što je taj zastupnik rekao? (Čita): „Navesti mi je ipak to, da je pitanje ovo zakonom fundamentalnim domovine naše usljed prijateljskoga sporazumka kraljevine Ugarske i trojedne kraljevine kano privolom Njeg. Veličanstva stvorenim principom primilo svoje riešenje. Riešeno je najme §. 66. nagodbenog zakona, kojim se veli, da je Rieka s lukom odciepljena i svetoj kruni pridružena".

Dakle i oni, koji su kašnje razpravljali, znali su kano i taj predlagač, koji je to kazao, da je teritorijalno pitanje riešeno.

Što se pako tiče provizorija, to je upravo on predložio (čita): „da se privremeno uvede onakovo ustrojstvo, koje će prema postojećim zakonom, imenito prema državopravnoj nagodi i svestranim interesom što bolje odgovarati".

Usljed toga zaključka, koji je poimeničnim glasovanjem sabora prihvaćen, su vlade stupile u dogovor, da taj provizorij

*

Digitized by Google

pripreve i da ga Njegovu Veličanstvu na konačno riešenje predlože.

Kao što je ovdje razvijano, u kašnje je doba jedan dio tog provizorija bio promienjen, po mom mnienju radi toga, što se dokazalo, da, dok provizorij traje, nije ni shodno, niti u čijem interesu, da se razne vlasti tamo sukobe. Ja mislim, da su oni, koji su to mnienje zastupali i htjeli takav sukob izbjegavati, bili upravo patriote, jer bi takovi sukobi svakako štetno uplivali na dalnje riešenje tog pitanja. Drugo ih nije ništa vodilo.

Gospodin zastupnik dr. Derenčin je rekao, da je on uviek imao isto mnienje o smislu §. 66. nagode — kojemu je mnienju i ovih dana i danas dao izražaja — i sada i onda, kada je bio članom vlade. Ja ne ću dvojiti o tom, da je to tako bilo i nisam o tom podvojio, ali činjenice, koje su se sbile, morale su stvar tako prikazati, kao da je on sada drugog mnienja. On kaže, da u ono vrieme nije bilo prilike tumačiti §. 66. To dobro znamo. Pitanje nije bilo nabačeno, a vlade valjda nisu ni htjele, da se o tom izjave jasno. Možebiti da baš zato ovo mnienje nije došlo do izražaja i gospodin zastupnik tako nije imao prilike, da protivno svoje mnienje izrazi. Ja pak

Digitized by Google

mislim, da bi vlade, koje su prije mene zauzimale ovo mjesto, kad bi došlo do izjave, mogle samo isto to učiniti, što i ja činim.

Ja ne tumačim ništa, ja samo izvadjam, što zakon kaže. Da je pak tomu tako, ja sam uvjeren i da je tim upravo razjašnjeno, i da je to najbolji dokaz, da bi gospoda, koja sadanjoj vladi predbacuju, da ona drugčije postupa, nego su one postupale, koje su prije nje bile, isto to učinili bili, što i mi činimo. Oni su možebiti izbjegavali naglasiti to zato, da svojim mislima ne dadu izražaja. (Zast. dr. Derenčin: Auch möglich!) Inače bi morao kazati gospodinu zastupniku, ako on komu predbacuje sofizam u riečima, da je nepravedan, ako on, dok mu je to bilo moguće, nije dao svojim mislima izražaja, i to ne samo riečima mu je bilo moguće, nego ih je i činjenicama mogao potvrditi, a nije toga učinio. (Zast. dr. Derenčin: Nisam bio ban.) To svakako daje povoda, da ljudi sumnjaju o tom, što on misli i veli prema tom, što on čini. (Zast. Gjurković pl. Gjuro: Bio je sofista u činjenicama. — Zast. dr. Derenčin: Ja nisam bio ban, nego samo šef resorta!)

Svakako mislim, da gospoda, koji su toliko vremena imali, da izvadjaju nagodu

Digitized by Google

i sve, što je s njom skopčano, nisu našli povoda, da bolje učine, nego što danas biva, po mom mnienju ne imadu pravo predbaciti današnjoj vladi, da ona grieši, kad ona isto čini, što su gospoda tada činili. (Zast. dr. Marijan Derenčin: Ja sam kazao, da nismo činili.) Vi ste kazali, da ste pogriješku učinili . . . (Zast. dr. Marijan Derenčin: Ako smo pogriješku učinili, ja ću odgovarati.) Vi ste izrikom rekli, da ste pogriješku učinili u dalnjem toku govora. (Na desnici: Tako je! Zast. dr. Marijan Derenčin: Ja se ne bojim prigovora nedosljednosti.) Ako g. zastupniče ne možete snositi, da vam se za pet časova rieči ponove, onda, oprostite, s vama nije moći ozbiljno razpravljati. (Na desnici: Tako je! Zast. dr. Marijan Derenčin: Nije baš tako. Glasovi sa desnice: Tako je! Predsjednik zvoni.) Ja ponavljam, Vi ste uztvrdili, da ste pogriješku učinili. (Zast. dr. Marijan Derenčin: Dobro je.) Uslied toga, ako ste pogrešku učinili, što sada priznavate, onda je logično istina, da bi od nas zahtjevali, da tu istu pogriješku nebi učinili, i to ste u toku govora kazali.

Ja pako mislim, da pogriješku učinili niste, da tadašnja vlada nije pogriješku učinila. Ja se držim načela, koja su tadašnje vlade imale pred očima, kad su interese-

Digitized by Google

zemlje zastupale. Zato je velika razlika izmedju toga, što može jedna opozicija, a što može većina i vlada. To je znao i g. zastupnik dr. Derenčin, kad je član vlade bio; zato neka dopusti, ako on to pravo ima, onda imamo to pravo i mi, ali ne samo pravo nego i dužnost. (Zast. dr. Marijan Derenčin: da imam pravo kazati.) Ali ne predbacivati.

Što je g. zastupnik uztvrdio. da sadašnja vlada postupa drugačije, nego su tadašnja vlade postupale, možebit da su u nekom pravcu drugačije postupale, prem ne ću to uztvrditi, jer ja nisam izbjegavao nikada, da kažem, što mislim. Ako g. zastupnik misli, da se je kod one konferencije za vrieme ministra-predsjednika bar. Banffya, neznam, kakva izjava dala, za koju on znade, onda on znade više nego vlada sama. To je ona konferencija, koja se je pred dvie godine obdržavala u Budimpešti. Onu izjavu, koju je gosp. zastupnik citirao, **vlada nije dala** ona nije imala niti priliku takovu izjavu dati, jer pitanje teritorija riečkog u toj konferenciji nije bilo niti razpravljano, već se je ondje radilo o tom, **dok provizorij traje, koji bi se i kakovi zakoni imali tamo uvesti.**

Digitized by Google

A kada bi to i bila kazala, kako sam rekao, vlada nebi bila ništa drugo ni kazala, nego ono, što je u zakonu i što sam nebrojeno puta ovdje rekao, da je teritorijalno pitanje riečko riešeno u smislu §. 66. naime, da je to corpus separatum sacrae regni coronae adnexum, upravo tako, kao što je to izjavio nedavno i ministar-predsjednik u ugarskom saboru. Zato imade g. zastupnik jako krivo, ako misli, da bi bila hora, da se, ne znam uslied kakovih sadanjih namjera ugarske vlade, danas povede kakova akcija. Nema nikakove razlike izmedju mnienja vlade ugarske i vlade hrvatske, jer jedna i druga tvrdi samo to što je u zakonu i ništa drugo. Da li bi koristno bilo ili ne bi, da se to pitanje potakne, kako sam već prije rekao, opoziciji nebi škodilo, ali **da li bi zemlji koristilo,** to je drugo pitanje, za koje opozicija ne odgovara. (Na desnici: Tako je.)

Sam taj provizorium predočio je g. zastupnik, ili da mu ne bi krivo učinio, jedan od gospode zastupnika, takovim, kao da je imao biti nekakova tajna. Moguće je, da je ne znam tko mislio, da to treba tajno držati, nu ja sa svoje strane nisam nikada držao, da je to takova tajna. Buduć sam se odmah, kad sam došao na ovo

Digitized by Google

dostojanstvo, imao pobrinuti za akte, koji su važni i jer su odmah došla ta pitanja u saboru u razpravu, kad sam nastupio čast, ja sam taj akt odmah našao i pročitao, ali nisam našao, da bi taj akt imao obilježje kakovog tajnog akta.

Da nije bio saboru predložen, naravna je stvar, jer se nije htjelo, nije moglo, a ne bi bilo ni dobro, da se sabor upliće u pitanje, koje je provizorno. Sabor je prepustio, da urede vlade, a vlade su ga uredile, kako su znale, pa imadu za to i odgovarati, a ne sabor i zato nije taj akt bio predložen saboru, a nije se ni imao predložiti. Možebiti bi vladi bilo komodno, da se je predložio, jer bi onda odgovornost bila od nje odvaljena, ali meni se čini, da su vlade imale pred očima ono, što je njihova dužnost, a ne komoditet.

Moram iztaknuti, jer je to izrično rekao g. zastupnik, kano da je u tom provizoriju provedeno samo ono, što je ugarska vlada htjela, a da za to **nije hrvatska vlada ni znala**, da se u tom pogledu g. zastupnik vara. Ako on toga akta vidio nije, ne mogu ga kriviti, da on to nezna, ali ja, koji sam taj akt vidio, moram kazati, da se vara. I to je ono, što me je nukalo na to, da ovo nekoliko rieči kažem, u koliko

Digitized by Google

je razprava uvela u svoj tok i prijašnje vlade, akte ili pak stanovište, koje zauzimlje današnja vlada.

Buduć da pitanje samo po sebi aktuelnosti nema, mogu zaključiti, a da ne dajem drugu kakvu pozitivnu izjavu, nego što sam htio učiniti jest, da izpravim ono, što je po mojem mnienju krivo rečeno ili što se ovdje u saboru nije znalo.

Digitized by Google

Izvadak iz govora preuzv. g. bana grofa Khuen-Hederváry a od 21. veljače 1900.

A sada imadem, da se osvrnem na rieči gosp. zastupnika velikogoričkoga, koji mi je pripisao jednu krivnju, koju da sam učinio napram narodnim pravima svojim riečima prigodom debate o Rieci dne 6. veljače.

Gospodin je zastupnik naime rekao, da sam kazao, da je teritorijalno pitanje riečko riešeno, a da dalje nisam ništa rekao, što je u §§. 66. nagodbe rečeno. Tako se moglo moje rieči predstaviti, kada se samo prvi dio mojih rieči citira, ali budući, da sam ja odmah iza toga više rekao, nego je gosp. zastupnik citirao, to moram, da citiram sam ono, što sam dalje rekao. Ja sam naime rekao doslovce ovo (čita): „Da je i o smislu istog paragrafa suvišno govoriti, jer moliti ću, što kaže §. 66.? On nabraja teritorij Hrvatske i Slavonije, a izuzimlje teritorij Rieke. Dakle što je izuzeto, to ne

Digitized by Google

sačinjava teritorij Hrvatske, bar po pravnom tumačenju; samo se tako može shvatiti stvar. Ali ne samo to" — to je glavno — „nego ujedno kaže, kakovu imade narav taj teritorij riečki. On opredieljuje i kaže, da je to corpus separatum krune ugarske i što se tiče drugih t. zv. autonomnih posala, kako će se ti urediti, kaže, da se ti imadu urediti sporazumljenjem svih triju interesenata".

To sam rekao, kada sam označio teritorij Rieke onako, kako ga označuje zakon, jer ja mu druge oznake dati ne mogu; ja se u nikakvo tumačenje upustiti ne mogu i ne smijem, kada zakon doslovno odredjuje, što se imade u neki teritorij brojiti. I budući, da je to u 1. točki §. 66. riešeno, to se ja oslanjam samo na zakon. Ujedno sam rekao, da u pitanjima unutarnje uprave opredieljuje zakon **neka prava i hrvatskom saboru,** koji imade, da kod riešavanja tih unutarnjih pitanja da sudjeluje.

Ja nisam dakle rekao, da nema Hrvatska nikakovih prava, nego da je teritorijalno pitanje posve riešeno, i mislim, da o tom ne treba dalje govoriti, jer zakon kaže (čita):

„sačinjava posebno s ugarskom krunom spojeno tielo, separatum sacrae regni co-

Digitized by Google

ronae adnexum corpus", i glede kojega, kao takvoga — dakle opredieljena stvar — za dalnje stvari imade se ovako i ovako postupati.

Toliko sam samo htio da izpravim izjavu gosp. zastupnika, jer sam nuždnim držao, da kažem, pošto bi inače mogao tkogod pomisliti, da sam ja napustio nešto, što spada na prava ovoga sabora; želio sam, da to iztaknem, da ja nisam onako kazao, kako se hoće da prikaže. Ako je to namjera opozicije ili ma kojega od gosp. zastupnika, da to učini, to mu je slobodno, ali ja sa svoje strane ne ću da to ostane neizpravljeno, jer moja izjava nije bila ograničena na one rieči, koje je g. zastupnik citirao; a stalo mi je do toga, da se moje rieči onako tumače, kako sam to sada razložio.

Gosp. zastupnik klanjački pako obsežnije je o tom govorio, i mislim, da je htio, da u sklad dovede govor gosp. ministra-predsjednika Szella s izjavom, koju sam ja učinio u ovom visokom saboru. Ja sam imao prilike iztaknuti prije nego sam čuo izjavu gosp. ministra-predsjednika o tom predmetu, da sam prema izjavi, koju je on već prije jednom učinio, s njim identičnoga mnienja, a iz zadnjeg govora sam,

Digitized by Google

kao što je opazio i gosp. zastupnik, upravo vidio, da je sbilja tako.

Gosp. ministar - predsjednik sa svoje strane nije ništa učinio, nego je citirao rieči zakona, koje sam citirao i ja; a nije se ni gosp. ministar-predsjednik ograničio samo na prvu odredbu §. 66., nego je i on citirao cijeli §., dakle i one odredbe, koje se tiču dalnjih odredaba o t. zv. autonomnim pitanjima Rieke. U tom pogledu mogu uztvrditi, da je gosp. ministar - predsjednik isto kazao, što sam i ja u tom pogledu rekao.

Gospodin je zastupnik, govoreć o historijskom postanku §. 66., htio stvar tako predočiti, kao da već sa formalnog gledišta nisu vlade shvaćale stvar tako, da će se reskriptom, koji je, mislim, 14. studenoga 1868. predložen ovom saboru, promjeniti nagodbeni zakon. Ja sam već imao prilike izjaviti u ovom saboru, da je **vlada podpuno znala**, o čem se radi. To mogu na temelju akta tvrditi. Ja sam već rekao, ako i jest taj §. 66. neobičnim načinom izpravljen, ipak je to učinjeno na temelju **posebne ovlasti Njeg. Veličanstva.** Dakle kraljeva sankcija nije ni najmanje oslabljena, a bila bi okrnjena, da se je iza podpisa Nj. Veličanstva što izpravilo, a Njeg. Veli-

Digitized by Google

čanstvo toga ne bi znalo i ne bi dalo tomu svoje ovlasti. Tu dajem podpuno pravo g. zastupniku, da bi bila velika razlika izmedju okolnosti, da je naknadno došlo nešto do znanja Nj. Veličanstva i okolnosti, da je ono to **unapried ne samo znalo, nego upravo odredilo**. Kako sam rekao, Njeg. Veličanstvo je to ne samo unapred znalo, nego je upravo posebnom ovlasti Njegovom taj izpravak na zakonu učinjen. Usljed toga su naravski vlade dobro znale, o čem se radi, što se opet može iz raznih uredovnih spisa konstatovati, a promjena je bitna bila, jer po prvobitnoj redakciji teritorijalno pitanje sbilja ne bi riešeno bilo.

G. je zastupnik toga mnienja, ako i jest taj §. 66. riešen na neobičan način i da po tom nije falsifikat, da ipak nema one podpune pravne valjanosti, jer nije pretresivana dotična odredba nagodbenoga zakona u saboru. Kako je već iztaknuto, zakonska se osnova ovdje nije pretresivala, ali se je pretresivao kraljevski reskript, koji sadržaje one rieči. Taj je reskript bio pretresivan i razno tumačen, te je podpunim znanjem sabora prihvaćeno ono, što je u nagodbeni zakon sbilja uvršteno.

G. zastupnik misli, da sabor nije ni za vrieme revizije nagode prihvatio današ-

nju redakciju §. 66., jer da je sabor onda prihvatio samo promjene, koje su mu bile predložene.

To nema dvojbe, da je sabor prihvatio samo promjene, koje su predložene bile. To stoji. Ali ja mislim, on je svakako šuteć prihvatio ostale paragrafe, ćak više on nije ni mislio promjeniti ostale paragrafe, jer ih je za dobre pronašao. Jer da je sabor mislio, da §. 66. nije jasan, onda bi svakako regnikolarne deputacije, koje su imale izpraviti zakon od god. 1868., tom prigodom t. j. godine 1873., imale tražiti, da se to izpravi. To učinile nisu, dapače §. 10. te revidirane nagode veli: „Sve ostale točke zak. čl. I. godine 1868. medju državne zakone uvrštene nagode uzdržaju se bez promjene u krieposti.“ Dakle je i formalno sabor prihvatio ne samo promjene nego i ostale odredbe nagodbenog zakona.

Ali gosp. zastupnik je rekao, ako to sabor nije nikada prihvatio, a vlade su — košto to shvaća g. zastupnik — proti tomu postupale, to bi se sve vlade morale pod obtužbu staviti. Istina, ako je koja vlada što proti tomu učinila, to bi se morala pod obtužbu staviti. Ali ja ne znam, da je radi zanemarenja ovoga ikoja vlada po saboru stavljena pod obtužbu i da bi se i samo

Digitized by Google

tražilo, da se stavi pod obtužbu. Svakako mislim, da bi se u prvom redu imala takova obtužba iznieti proti vladi onoj, u vrieme koje se je to dogodilo, ili proti onoj, u vrieme koje bilo je prilike, ako je što zla bilo, izpraviti to, a nije se izpravilo. Ja pojmim, da se sabor nije u to upustio, kada je prihvatio sve odredbe nagodbenoga zakona i vlada se toga držala jedna, druga i treća, te nije imao povoda vladu pod obtužbu staviti. Što je g. zastupnik govorio o historiji postanka toga paragrafa i o davnoj prošlosti, o dekretu od g. 1776. i o diplomi od g. 1779., o tom neću govoriti, jer mislim, da historija toga pitanja je zaključena zakonom od god. 1868. Ma što tumačili ti ljudi ili državnici, to sva ta tumačenja na stvari ništa ne mienjaju, kada je pozitivnim zakonom stvar regulirana . . . .

Da bi se htjelo iznjeti raznih simptoma, bih rekao, u prošlosti zato, kuda je Rieka spadala i nije spadala, kako su to ljudi shvaćali u svoje doba, ja bi jih mogao mnogo iznesti; ali se u to ne ću upustiti, jer ima dokaza mnogo, gdje bi se moglo protivno dokazati od onoga, što je hotio g. zastupnik dokazati. Ja ne ću da to činim, jer sa svoje strane nemam zadaću, da smanjim prava zemlje; ali jedno buduć da je

Digitized by Google

g. zastupnik spomenuo i rekao, da su se g. 1790. Hrvati odrekli svoje autonomije, te usljed toga puno toga, što se je prije toga sbilo, moglo bi se drugčije shvatiti, jer su se sva prava Hrvatske utopila u pravima ciele krune ugarske. O tom nema dvojbe, da je to shvaćanje pravilno. Ali kada se je to popravilo? Nagodbenim zakonom od g. 1868., a nikada prije; onda je opet oživio donekle jedan pravni utjecaj Hrvatske na Rieku, koji je ona u svoje doba u jednoj ili drugoj formi uživala.

Ja samo ovako mogu, da shvatim odredbu §. 66., gdje se sbilja računa sa odnošajima, kako su se sbili. Košto je jako težko cieli organizam monarkije, jedne i druge pole monarkije, strpati pod koju od poznatih teorija državnih sastavina, tako je vrlo težko naći označenje teoretično Hrvatske prema Ugarskoj, jer su to posebne naravi ustrojstva, za kojih nema puno primjera. Ta su se pitanja riešavala po praktičnim potrebama teritorija i raznih naroda; a ne pako po stanovitoj teoriji. Tako je i sa riečkim pitanjem. Što koriste teorije koje naravi, kad se to pitanje po mom mnienju, samo praktički može povoljno riešiti. To se je htjelo učiniti i s onom odredbom u §. 66.,

Digitized by Google

kako da bi se unutarnja pitanja riečka imala riešiti.

Gosp. zastupnik govorio je nadalje ob onom, što se je sbilo g. 1883., kad je bila izaslana regnikolarna deputacija. Meni je to poznato, ali kako sam već jedanput rekao, i o čem sam imao prilike izjaviti se u govoru, koji sam citirao, od 30. prosinca 1891., po mom mnienju bilo je neshodno ili nije bilo koristno svakako po riešenje ovoga pitanja, da se god. 1869., kad su izaslane deputacije, nije došlo do sloge i to zato, što mislim, da bi se moglo bilo doći do riešenja ovog pitanja i to tim više, što je bila iztaknuta upravo pripravnost za takovo riešenje sa ugarske strane. Da se nije došlo do riešenja, to se zna u obće, da se je dogodilo radi toga, što riečki izaslanici nisu htjeli pristati na nikakve predloge, koji su izneseni. To je doduše dosta žalostno, da je tako bilo i to radi toga, što se je, po po mom mnienju, dalo još više znamenovanja, utjecaja riečkim zastupnikom kod riešavanja toga pitanja, jer da se je stvar shvatila onako, kakovom se shvaćanju danas približuje to pitanje, mislim, da bi se moglo doći do riešenja toga pitanja; dvojica će se uviek laglje nagoditi, nego trojica.

Meni je stalo i do toga, da se ime

Digitized by Google

jednoga zaslužnoga muža onako ne vuče okolo i da ga se ne prikazuje kao izdajicu narodnih prava ili intrigana, kako se je to svojedobno pripoviedalo, a i sada se govori i zato mi je stalo iztaći ime tadanjega kraljevskoga komisara riečkog Eduarda Čeha, koji je sve svoje nastojanje uložio u to, da dodje do sporazumka izmedju Ugarske i Hrvatske u tom pitanju. On je revno nastojao oko toga, kako bi Riečane predobio za riešenje toga pitanja, a žalibože, da mu to nije uspjelo. Zato je baš vrlo dobro upamtiti, da je taj čovjek imao puno zasluga, da je puno truda uložio, doduše bez uspjeha, i to i u korist Hrvatske, jer saželjeni sporazumak bio bi svakako povoljniji, nego li provizorno riešenje.

Ako mi je, kako rekoh, žao, što nije došlo godine 1869. do riešenja, ja sa svoje strane žalim i to, što godine 1882. i 1883. nije došlo do riešenja. Ja mislim, da je uviek dobro otvoreno i iskreno o stvari govoriti, jer samo izticanjem svojih prava, samo izticanjem osobitog kakovog domoljublja, može čovjek doduše steći za čas puno slavlja, ali stalnih zasluga malo. I bilo bi dobro, da su regnikolarne deputacije manje se upuštale u državopravna pitanja, već da su radje praktično riešavali stvar.

Digitized by Google

To je bilo, mislim i povodom, da nije to pitanje riešeno godine 1883., jer nije bilo nuždno komplicirati državopravnim i teoretičkim pitanjima onu zadaću, koju su imale regnikolarne deputacije: naime, da urede nutarnja pitanja, o kojima govori §. 66. Kako to veli i kr. reskript, naime: „glede Rieke razlikost mnienja, koje postoji izmedju Ugarske i Hrvatske ne može se odnositi na ino, nego li one predmete, za koje kralj. Hrvatskoj i Slavoniji nagodbom ujamčeno posebno autonomno zakonodavstvo i sobstvena autonomna vlada“. Ove su bile pozvane i imale zadaću, da ovo rieše, ovo drugo pitanje, a ne prvo o teritoriju, ali do razprave toga drugoga pitanja nije ni došlo.

Kada će doći do riešenja toga pitanja, ne bi znao kazati gosp. zastupniku, ali ipak tako ne sdvajam glede budućnosti, kao što g. zastupnik. (Zast. dr. Šime Mazzura: Meni je to najdraže.) Što g. zastupnik veli, da bi bilo bolje, da se Ugarska stavi na ono stanovište: ta šta ovaj §. 66. odredjivao, ovo ili ono, mi smo beati posidentes, ostavimo tu i ne samo to, nego smatrajmo ta pitanja kao definitivno riešena. (Zast. dr. Šime Mazzura: To je rekao Széll.) Molim. Ja mislim, da to nije dobro, da se tako govori; jer ako bi se još i sa strane opo-

Digitized by Google

zicije hrvatskog sabora ovako govorilo, mogli bi sbilja prinukati u Ugarskoj mjerodavne faktore, da i oni na tu misao dodju, koja bi im povoljna bila.

Nego ja se puno uzdam u ono pravdoljublje, koje vriedi u tom pogledu u Ugarskoj, da se ustavna prava ne mogu drugim načinom riešavati, nego samo onako, kako su nastala; a to vrlo dobro znadem. da je to pitanje nagodbeno u sporazumku obiju sabora riešeno. Drugčije se i ne može riešiti.

G. zastupnik misli, da ne će doći nikada do sporazumka. Jest to bi moglo biti, ako bi se i nadalje smatralo ovo pitanje onako, kako se je u prošlosti pretresalo; onda bi i ja mogao uztvrditi, da ne bi imao nade, da će doći do sporazumka. — Ali, ako bi se to pitanje onako pretresivalo, kako se ima pretresivati — praktično, moglo bi se možda doći do rezultata. Danas nije to stvar akutna, pa se ne ću u nikakove kombinacije da se upuštam.

Nego g. zastupnik ne tumači pravilno ono, što je g. ministar-predsjednik u pogledu uprave na Rieki rekao; jer je gosp. ministar-predsjednik dvoje rekao: jedno je teritorijalno pitanje — i budući, da je to pitanje riešeno, u tom pogledu je isto izjavio, što sam i ja imao čast nekoliko puta

Digitized by Google

u ovom saboru izjaviti. Drugi dio govora ticao se uprave na Rieci, koju Ugarska vodi danas provizorno.

Dakako dok taj provizorij stoji, Ugarska ima i razpolaže s ovom upravom i to neograničeno na temelju provizorija.

G. zastupnik je rekao: taj provizorij nije legalno stvoren i da te regnikolarne deputacije nisu imale 1869. g. zadaću, da provizorno riešavaju to pitanje, nego definitivno.

Tu ima g. zastupnik pravo; ali, kada regnikolarne deputacije nisu došle do rezultata, onda su one same predložile, da se to pitanje medjutim provizorno uredi. I u tom su regnikolarne deputacije izviešće svoje podnesle ugarska ugarskom, hrvatska hrvatskom saboru — ugarska 15. ožujka 1870., a hrvatska deputacija 20. srpnja 1870., u kom je izviešću upravo rečeno i predloženo, da se, dok ne dodje do definitivnog riešenja, vlade ovlašćuju, da one u razmatranju svestranih opravdanih interesah urede provizorij.

Tako je to bilo, i na temelju tih zaključaka je to i uredjeno. To se može naći u samom provizoriju, koji je ovdje bio neki dan pročitan, da se i provizorij sam poziva na te zaključke sabora, kad je bio stvoren

— respektive vlade, koje su načinile predlog Njegovom Veličanstvu. I sam reskript — kako je bilo rečeno — osniva se na ovim zaključcima.

Što se uprave tiče ona na temelju toga provizorija postoji legalno. I, kako sam rekao, ako bi tko imao dvojiti — minulo je od toga vremena 30 godina i svake godine bilo je sabora, bilo je vladah — nego ne mislim, da je i jedan sabor, i jedna vlada porekla legalnosti obstojećeg provizorija; dapače sve su više manje išle za tim, da taj provizorij ostane, jer je postojala bojazan, da bi se moglo dirati u to provizorno stanje.

Ako pak Ugarska prema ovlasti upravljati Riekom, onako udešava svoj rad, kako ga udešava, nema nitko, da prigovara, jer po provizoriju ona onda vodi upravu.

Ona može odrediti, što za shodno i nuždno pronadje, ali nipošto time, što Ugarska uvadja zakon jedan ili drugi, nije provizorij pretvoren u definitivum. Ona upravlja s gradom, kako najbolje zna, a buduć ima neprilika, gleda, kako da sada te neprilike odstrani, kako najbolje zna, jer je to njezina zadaća, ali zato ono, što gospodin zastupnik drži, da se ima riešiti izmedju tih raznih faktora, nutarnja pi-

Digitized by Google

tanja, to nije na se preuzela, nije ni mogla. To se vidi ne samo iz govora gospodina ministra predsjednika, nego i drugih, koji su držani u ugarskom saboru i iz izjava raznih glasila, koja su tumačila rieči pojedinih govornika, da se to podnipošto ne smatra onako, kako je to htio gospodin zastupnik da predoči. Jer akutno pitanje za njih je samo nutarnja uprava riečka, glede koje su Riečani došli u sukob sa Ugarskom.

Gospodin zastupnik misli, da oni, koji ovako zastupaju prava zemlje, kao što to mi činimo, i napokon da ja to izvršujem, da ne služe potrebama sabora i naroda, jer ovakov postupak mogao bi samo u kašnje vrieme radjati okršajem većim, a to nije u interesu narodâ, koji bi imali, da u dobroj slozi žive.

To je istina, da ako bi došlo do toga, da naš postupak radja okršajem, da to ne bi odgovaralo intencijama našim; ali ja mislim, da niti ja niti većina ovoga sabora to ne činimo, nego puno više mi doprinosimo, da se ne samo svaki okršaj nego i svako nesporazumljenje odstrani, ako se kaže iskreno i otvoreno, što se misli i hoće, da se ne skriva vlada pod kojekakve zaključke sabora, pod govore ovoga

Digitized by Google

ili onoga i što je mislila, kad nije ništa radila, i to zato, da se otrese odgovornosti i kaže: ja to nisam rekao ili izbjegava: nisam htio, da reknem; jer to može uzdržati milozvučna mnienja, koja napokon ostaju mnienja, ako su u protuslovju sa pozitivnim odredbama zakona, a ako se takova mnienja šire, onda sbilja mogu radjati okršaje. Zato je po mom mnienju uviek bolje iskreno i otvoreno kazati, ako to i ne bi bilo komu ugodno. U tom ne bi znao, zašto ne bi iskreno i otvoreno rekli. Ono, što sam rekao, nije ništa novo; pozvao sam se na svoj govor od 30. prosinca g. 1891., gdje sam obširno obrazlagao svoje mnienje u tom pogledu; a što sam sada rekao, samo sam puno kraće opetovao, a mislim, da to nije ni najmanje škodilo, jer sam se uviek pozivao na zakon, rekao sam, što zakon kaže, što osigurava i komu što daje i nisam ni najmanje išao na štetu zemlje tumačiti zakon.

Ja ne znam, kako bi do toga moglo doći. Po mom mnienju su predsude u tom pogledu silno zamrsile shvaćanje javnoga mnienja. Jer za to, što je Rieka »corpus separatum regni coronae«, po mom mnienju nije drugo, nego da kao takav sačinjava jedan dio krune ugarske, napokon isto, što

Digitized by Google

i Hrvatska i Slavonija prema Ugarskoj, jer i one ne sačirjavaju ništa drugo. I one su sastavni dio zemalja ugarske krune, kao i Rieka, ma da je ova potonja po zakonu dobila drugi naslov u to ime. Ja bar mislim, da se nije htjelo Rieci dati veći položaj, nego je Hrvatska i Slavonija sebi osigurala u nagodbenom zakonu. Radilo se uviek samo o tom, kako bi se imala urediti t. zv. autonomna pitanja. To žalibože nije definitivno riešeno, a kad će biti riešeno, to ja ne znam, ali mislim, da, kad se sasvim istinski, iskreno izpovijedaju, ništa se ne tumače, nego samo uviek citiraju odredbe zakona, da će to najviše doprinesti k tomu, da objektivno prosudjivanje pitanja sve veći krug obuhvata, a to bi najviše doprinielo k tomu, da se neriešena još pitanja mogu riešiti, a da se odstrane mogući kakovi okršaji, koji bi na štetu zemlje bili. Zato mislim, da mogu u kratko svršiti tim, da još reknem, da onim izjavama, kojima sam dao izraza prigodom ove debate, nisam ni najmanje išao rieči zakona na štetu zemlje tumačiti i htio ih tako rabiti, nego lih njih se držati, kaošto to uviek činim, pa ako ne bi mene ništa drugo uznemirivalo, nego da bi u buduće okršaja moglo nastati, onda ću sigurno mirno u buduć-

Digitized by Google

nost gledati. U tom pogledu dielim ja posvema sudbinu svih mojih predšastnika u vladi, koji su isto zastupali, kao i ja i pravilno zastupali, a mislim, da će i svaka druga vlada morati isto činiti, jer ne može drugo činiti, dok ovaj zakon postoji. Ako bi se radilo o tom, da se zakon promieni, onda bi se mogla de lege ferenda razna mnienja radjati. Ali o tom danas nema govora. Izjavljujem i to, da ja ni najmanje ne bih želio, da se glasovanje o prihvatu zakonske osnove shvaća kao prihvat moje izjave. I to ne radi toga, što bi dvojio, da bi visoki sabor pristao na moje tumačenje, koje nije drugo nego strogo zakonsko stanje, nego za to, što ne bih rado, da se misli, da jasne i nedvojbene odredbe zakona trebaju još neku posebnu potvrdu i da se prije takovim glasovanjem dvojilo o izpravnosti zakonskih odredaba. Tim svršujem. (Na desnici burni »Živio!«)

Digitized by Google

Izpravci.

Str.	21.	red.	14. ozg.	mj.	proricoli — poricali
„	22.	„	3. ozd.	„	auduces — audaces
„	23.	„	14. „	„	plemenštinom — plemenštinu
„	41.	„	13. ozg.	„	u — o
„	64.	„	6. „	„	Palotinali — Palatinali
„	64.	„	10. „	„	beniquam — benignam
„	164.	„	5. „	„	odobravanje — odobrenje
„	167.	„	7. „	„	ta — tu
„	184.	„	13. ozd.	„	priuzdržala — priuzdržaja
„	217.	„	5. „	„	pak — kad
„	230.	„	2. „	„	1888. — 1881.

Sveučilišna knjižnica
ZAMJENA

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google